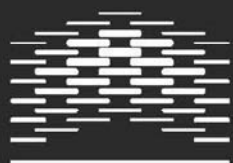

På gamle stier og nye spor

Jorun Fougner og Ole Christian Lagesen (red)

Rapport 2018 nr 6
OsloMet - storbyuniversitetet

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

På gamle stier og nye spor

Jorun Fougner og Ole Christian Lagesen (red.)

CC-BY-SA OsloMet – storbyuniversitetet

OsloMet Rapport 2018 nr 6

ISSN 2535-5228 (trykt)

ISSN 2535-471X (online)

ISBN 978-82-8364-101-1 (trykt)

ISBN 978-82-8364-102-8 (online)

OsloMet – storbyuniversitetet

Læringssenter og bibliotek,

Skriftserien

St. Olavs plass 4,

0130 Oslo,

Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:

Postboks 4, St. Olavs plass

0130 Oslo

Trykket hos Byråservice

Trykket på Scandia 2000 white, 80 gram på materiesider/200 gram på coveret

Til våre lesere

Ti år er ingen alder for en gjeng der det stadig er noen som fyller 70, 80 eller 90. Men for et skrivekurs er det kanskje ikke så verst. Og det er heller ikke så verst at noen har vært med i alle – eller nesten alle, årene.

Kurset holdes i regi av Kompetansesenter for seniorer ved HiOA/OsloMet-storbyuniversitetet.

Ole Christian Lagesen har vært kursleder og redaktør av boka hvert år fra starten, de fem første sammen med Per Østerud, de fem siste sammen med Jorun Fougner.

Årets tema har vært «Alder og aldring», et tema som vi mente kunne utvikles i praktisk talt alle retninger – hvilket også har skjedd. Dessuten er det alltid noen som ikke vil legges i tvangstrøye, men insisterer på å la sin tekst skapes og frembæres i full frihet, og siden mye av vitsen med kurset er at flest mulig skal erfare at det er gøy å skrive, er toleransen for avsporinger total. Som vanlig.

Som vanlig var det også en god del fler som ville være med, enn det vi som kursledere syns er helt håndterlig. Men som vanlig fikk alle ja, og som vanlig falt noen fra – noen har gitt faglige oppdrag prioritet, noen har opplevd at omsorgsoppgaver i forhold til generasjonen over eller under ble for krevende, at sydenreiser ble litt lengere enn tenkt, at egen helse skrantet, eller at en tekst bare stanget mot veggen.

Det kommer flere kurs.

Som vanlig har vi også inneværende år hentet inspirasjon utenfra:

Olav Vesaas har snakket om å vokse opp med berømte forfatterforeldre, og om å skrive biografien om dem.

Marte Spurkland har fortalt om tilblivelsen av sin Brageprisnominerte bok, «Klassen».

God hjelp har vi også – som vanlig - fått innenfra:

Tordis Fosse har snakket innledningsvis om å komme i gang med skrivingen.

Ingeborg Vestrheim har kommet inn i slutfasen som korrekturleser for dem som har ønsket det.

Kristin Larsen samler og holder styr på alle de ferdige manuskriptene, passer på at de settes sammen i riktig rekkefølge og følger dem til ferdig bok.

Og Per Lilleengen har som vanlig fulgt oss underveis og sørger for at vi økonomisk og administrativt fortsatt er til.

Takk til alle disse, og til alle dere som har gitt oss spennende tekster å følge gjennom et drøyt halvårs vekst, til trykkeverdige manus.

God lesing.

Oslo mai 2018

Ole Christian Lagesen og Jorun Fougner.

Innhold

Til våre lesere	3
Ettertanker	7
Kåre Leiksett: Søndagstanker 2018: Om alder og aldring	9
Kjell Hole: Meningen med livet.....	13
Kåre Leiksett: Om flokken.....	19
På spor etter tiden som var	21
Jorun Fougner: Mugge med blå prikker og kanskje noen minner.....	23
Anne Marie Reitan: Melposen - gjentakelsens fryd og glede	31
Else Hertzberg Kokkersvold: Den tapre landsoldat.....	35
Unn Stålsett: Drømmer - minner - undring.....	43
Kjell Hole: To togturer med Raumabanen - før og nå	49
Wencke Vardan: Glimt fra USA 1963	55
Vibeke Holst: Historier fra nord	61
Ingrid Bølset Johannessen: Blå, varme toner i et langt liv	69
Grete Fjeldstad Traaen: En dag skal vi dø, men alle andre dager skal vi leve.....	75
Sidespor med mening.....	79
Goro Skou: Kvinner vil, tør og kan - i vann.....	81
Ragnhild Jenssen: Stein	89
Wenche Walle-Hansen: To bøker, to univers	95
På fagsporet	103
Anne-Lise Arnesen: Skolen som risikosone.....	105
Oddvar Smukkestad: Med Namibiaforeningen i Himbaland.....	115
Kari Haarberg Aas: Utvikling av profesjonell relasjonskompetanse	123
Kari Opsahl: Ein frydefull etterpåtålværelse?	127
Kirsten Halse: Praksisfeltets betydning i utdanningen av sykepleiere - egne erfaringer.....	131
Ingebjørg Strand: Reddet av pasientens struttende og fyldige bryster.....	139

Ettertanker

Kåre E. Leiksett

Søndagstanker 2018: Om alder og aldring

Gratulasjonene strømmet inn fra fjern og nær, fra familie, slekt, venner og kolleger. Ikke så overraskende kanskje, jeg har jo hatt bursdag den 22. så lenge jeg kan huske. Men antallet gratulanter var befriende høyt, og innholdet varmet og sendte godfølelser fra topp til tå i et ellers tilstivnet legeme. Spenstige hormoner som i yngre år levde et hektisk liv, våknet av slummeren og strakte på seg, som for å minne om hvor godt, krevende og oppslukende livet arter, og har artet, seg. Gammel utvendig og ung innvendig er et paradoks til å leve med, når glød og livslust er koblet til mening, tilhørighet og omtanke. For slik er det, kan noen forskere fortelle: Lar vi andre bety noe for oss, og selv bidrar til meningsfylde, så svarer kroppen med fysisk velvære og trivsel. Motsetningen til tristhet og depresjon er ikke lykke, - det er vitalitet, minner forfatteren Andrew Solomon om i sin bok «Mørke midt på dagen». Det er en observasjon som står seg om vi sammenligner med dagens kunnskapskilder.

Men alderdommen kommer sjelden alene. Den drasser med seg dårlige vaner og venner. Det knirker og knaker, noe er for høyt eller for lavt, for mye eller for lite. Livet på blå resept har sine sider, men jaggu blir vi gamle av medisinalindustrien, generøse fastleger og empatiske løsleger. Mange eldre og gamle, men langt fra alle, lever gode, eller i det minste, brukbare liv. En forskningsgruppe i Nederland, mener jeg å huske, publiserte nylig oppløftende data om alderdommen: Et flertall, hele 80%, synes alderen (over 70 år), ga dem et bedre og friere liv, de er mer fornøyd med kropp og utseende og slipper mye av usikkerheten de husket fra yngre år. Mange fremhever forfengelighetens livgivende potensiale, særlig når sosiale forbindelser med partner, barn og venner er som den skal. Ensomhet, derimot, minner om fengsel, det er ingen vits i hverken å stille seg eller holde huset i orden. De vil ut i friluft, treffe andre, gjøre normale ting, som de sa. Ansvar for andre, som å holde familien sammen og samlet, bidro til lengre liv og mindre sykdom og stress, fastslo studien.

Så langt, så vel. Gjenkjennelig for de fleste. En smule overraskende er funn som knytter seg til mentale prosesser, - til følelser, tanker og relasjoner. Bare hør her: Vi blir ærligere med alderen, vi lyver sjeldnere. Vi blir mer åpne, barnlige og troverdige, noe barnebarna setter pris på. Det er lettere å leke med besteforeldre og jevnaldrende, enn yngre. Vi har dessuten større kontroll over følelsene, blir mer respektfulle og bryr oss mindre om andres oppfatninger. Konflikter finner oftere fornuftige løsninger, og vi håndterer skuffelser uten å gå av skaftet. Empatien vokser, vi gir mer av kjærlighet og omsorg, særlig mot barn og barnebarn, men også til folk utenfor den engere krets. Og, ikke uventet, matriarkene scorer høyest på slike sammenbindende funksjoner. Biologen Dag O. Hessen skriver i sin seneste bok, *Vi - samarbeid fra celle til samfunn* (Cappelen Damm 2017), at «nettopp sosialitet, gjensidighet og empati er det sosiale lim som gir suksess hos sosiale organismer, og derfor er

fullkomment naturlige egenskaper». Kvinner i tet, selvsagt, - og mannen som en slags kosmisk attgløyme.

Men i det store og hele er det ingen dristig konklusjon, slik jeg leser studien, at det store flertall gamle mennesker er til forveksling lik vanlig folk. Kanskje kunne de som stiller med eldreomsorg ta inn over seg at et viktig bidrag til livskvalitet i eldre år, nettopp ligger i en vanliggjøring, en normalisering av dagliglivet: Noen å snakke med, bety noe for, adspredelse, kunne følge opp gamle interesser, bevege seg, god mat i hyggelige omgivelser, en pils til fotballkampen på TV. Det er når sykdom rammer at profesjonell hjelp og praktisk tilretteleggelse skal skaffes til veie, men også da med blikk for hva som gir mening og energi, og dekker vanlige fellesmenneskelige behov.

Evnen til å forelske seg vedvarer, hevder studien. Tilknytningstrangen følger oss gjennom livet, slik ønsket om attraktivitet og omsorg gjør det. Andre pådriv innenfra, knyttet til reproduksjon, selvhevdelse og handlekraft, avtar i varierende grad, mens tenkning, selvkontroll og dømmekraft styrker sin posisjon. Vår sjeldne evne til å forene fornuft og begeistring, hører alderdommen til, skal vi tro Voltaire, opplysningstidens store og motsetningsfylte kjendis. Komplekse, saklige avveieringer og balansering av motstridende hensyn, er jevnt over ikke en sak for «unge, friske øyne». Intuisjon og magefølelse må veies og korrigeres av refleksjon, rasjonalitet og dømmekraft, om den skal ha troverdighet og gjennomslagskraft ut over øyeblikket. Vår hang til umiddelbart å følge lyster og laster er vår arts akilleshæl, skriver Hessen (op cit), og finner solid støtte hos atferdsøkonomen Daniel Kahneman, som i boken «Thinking, fast and slow», slår fast at vi fortsatt styres av raske følelser fremfor langsomme og gjennomtenkte strategier. Det er ikke evolusjonens vesen å jobbe på høygir.

Så hva gir mening og vitalitet i mitt liv, i denne perioden der fremtiden så ofte søker tilflukt i fortiden. Jeg nøyer meg med å ymte om det åpenbare: Trauste sønner, henrivende svigerdøtre, i overkant gløgge og sjarmerende barnebarn, venner, pluss en med alle privilegier og fulle rettigheter. Og skrivekurset, da, der deltakerne tilbys, lirkes og lokkes inn i et miljø av vidd og visdom, erfaring og innsikt, på entusiastisk leting etter uttrykksformer og sjangere som yter minner og visjoner rettferdighet og ekthet.

Natterstid, i overgangen mellom søvn og våkenhet, har jeg sett for meg pensjonister i slåbrok sitte krumbøyd over tastaturet, med blodskutte øyne og tomt rødvingglass, i kamp med vrangvillige ord og tanker på vidvanke. Formuleringer med kafkask dybde og gyntsk flertydighet er ikke lagervare. Bildet forandrer seg straks dagslyset og noen forvillede snøfugg har ryddet seg adgang til hodet: Skrivningen er nok aller mest glede og lek, spøk og spas, ettertenksomhet og refleksjoner som hører erfaringens sfære til. Ingen dum ide, forresten, å forynges og berikes underveis mot skjærgårdsøen og nirvanas bulder.

Kåre E. Leiksett har jobbet som avdelingsdirektør, høyskolelektor, sosionom og psykoterapeut. Han har bidratt til en rekke offentlige publikasjoner, til internasjonalt samarbeid om fagutvikling, ledelse og organisasjonsutvikling, og ved strategiutvikling på justissektoren.

Kjell Hole

Meningen med livet

Innledning

«Og for øvrig måtte jeg bli seksti år før jeg oppdaget meningen med livet. Det er å gå på ski». Slik innleder forfatteren Atle Næss sitt essay *Meningen med livet*. Sitatet tillegges en kjent, men ikke navngitt professor.

Historien er både morsom og tankevekkende. Fordi jeg selv liker godt å gå på ski, har dette utsagnet sterk appell, men likevel, kan det å gå på ski være meningen med livet? Atle Næss utforsker denne påstanden på ni sider, som absolutt er vel verdt å lese.

For meg har ikke skigleden hatt slike dimensjoner, men utsagnet bærer bud om at meningen med livet kan være enkel, konkret og fysisk. Hvis det skulle være hovedkriteriene for meningen med livet, ville jeg nok heller ha sagt: «Meningen med livet er å komme til fjells».

Mål og mening med livet, eller det gode liv, om du vil, er utvilsomt et av de store spørsmål i filosofien – som mange har strevet med gjennom historien. Er det slik at det finnes en mer universell mening med livet, en mer overordnet mening som står over de individuelle opplevelser av hva som er godt og viktig? Finnes det i det hele tatt et entydig og universelt svar? Er meningen med livet den samme for et barn på syv og en mann på sytti? For en velfødd nordmann med hus, hytte og bil, som for en fattig og barføtt nomade i ørkenen?

Min ambisjon er ikke å utforske universelle svar. Men jeg er ekspert på mitt eget liv og egne erfaringer. Kanskje kan det være utgangspunkt for noen refleksjoner? Hva er - og har vært - meningen med livet for meg? Med mitt liv. En ting er jeg ganske sikker på – det har vært flere varianter i ulike faser av livet, fra barn til voksen og eldre. Men i tillegg til perspektiver styrt av alder og utvikling, er det andre forhold i livet som også har betydd mye, som læring, arbeid, relasjoner og opplevelser. Denne teksten inneholder refleksjoner både over et utviklingsløp og andre forhold som har betydd noe for mine samlede tanker om et meningsfullt liv. For å si det med en klisje: alt henger sammen med alt. Men jeg tar kronologien først.

Barndom

Da jeg var liten sto leken i fokus. Leken er barnets perspektiv. Jeg kan huske litt, men ikke mye, av leken fra egen barndom. Derimot får jeg lekens betydning grundig bekreftet sammen med mine barnebarn, som er fra 2 til 8 år. Det dreier seg om lek i ulike varianter, fra helt enkle og famlende forsøk på å koordinere bevegelsene og gripe en ball, via en armada av biler på kryss og tvers over stuegulvet, til mer avansert

samvær og rollelek. Men lek, like fullt. Jeg tenker at det typiske med leken er tilstedeværelsen her og nå. Det er glede og livsutfoldelse, mestring og frustrasjon. Men lek er også noe mer, lek er også læring. Barn elsker gjentakelsen. «En gang til», «mer» - stadig mer av det samme. Gjentakelser er noe av det morsomste for barnet – men kan bli slitsomt for bestefar. Hva ligger til grunn for disse repetisjonene? Jeg tenker det er lekens læringsaspekt, en medfødt evne, en intuitiv metode for læring. Leken omdanner opplevelser og hendelser til erfaring og kunnskap, som lagres og blir der hele livet. Derfor er leken så viktig. Jeg tenker det rett og slett er meningen med livet i denne fasen.

Ungdom

Overgangen fra barn til voksen er en viktig fase i livet. I gamle dager skjedde det ved konfirmasjonen. Gutten fremsto med dress, hatt og frakk, og dagen etter var det starten på voksenlivet. Hardt og brutalt. Slik er det ikke lenger i vår del av verden – snarere tvert imot. Nå kan modning og løsrivelse ta lang tid og skje gradvis over mange år. Det har også sine sider. Jeg flyttet på hybel langt hjemmefra som 17-åring for å begynne på gymnaset. Det var for meg en brå overgang, men det var en villet situasjon og en selvstendigjøring som inneholdt både spenning og glede, usikkerhet og ensomhet.

Hva er så meningen med livet i denne fasen, fra puberteten melder seg til hormonene roer seg ned? Som barn tror man det er fint å være voksen. Det tenkte i alle fall jeg. Voksne er selvstendige og bestemmer over eget liv. Som voksen oppleves det kanskje ikke fullt så enkelt, men for tenåringen er målet utvilsomt løsrivelse. Man skal bli selvstendig og herre i sitt eget liv. Men i overgangen er det mange forstyrrelser. Det er mye å hankses med, og mye har å gjøre med hormoner. Man blir forelsket, man vil ha en kjæreste, man vil høste erfaringer. Emosjoner gjør seg gjeldende på nye måter, sjalusi og misunnelse melder seg på. Jeg var liten og tynn, det var mye tvil og usikkerhet. Hvorfor er ikke hun interessert i meg? Hvordan kan hun bry seg om den dusten? Er det noe galt med meg? Hvorfor er de andre så dumme? Meningen med livet er å være situasjonens herre, den som «ruler», som setter agendaen. Den som andre ser opp til og snakker om, som er etterspurt og ikke lar seg forstyrre av motgang og misforståelser. Det er drømmen, da er alt godt. Men var det slik? Hvor mange opplever dette? Hvordan har han det inni seg, han som kanskje fremstår utad som Severin Suveren? Like fullt, i denne fasen er nok søket etter meningen med livet, meningen med tilværelsen her og nå, en forestilling om å være konge på haugen.

Voksenliv og arbeid

På et punkt i utviklingen mot det å bli voksen må vi velge en livsvei. Man skal stå på egne ben, få seg et arbeid og tjene til livets opphold. Hva skal jeg bli? Noen lurer på det hele livet, kanskje ble yrkesvalg og arbeid styrt av tilfeldigheter og muligheter som dukket opp, mer enn av bevisste valg? Slik har det nok vært for meg. Andre kan ha opplevd et «kall». Det var nok mer vanlig før i tiden. Noen var kallet til å bli prest eller doktor. For noen var det et kall å bli lærer. Det er vanskelig å tenke seg en

misjonær som ikke mente det var en livsoppgave å gå ut å gjøre hedninger til gode kristne. Man hører mer sjelden at noen ble kallet til sjømann eller rørlegger. Kallet var nok først og fremst et privilegium for dem som stilet litt høyere. Med et kritisk tilbakeblikk kan mye tyde på at «kallet» kanskje begrenset seg til dem som allerede var forutbestemt til å videreføre et embete eller en oppgave som lå til familien. Likevel, den som opplever et kall vil nok ganske sikkert bekrefte at det var meningen med livet. Men hva med oss andre, vi som ikke kjente kallet, men som hadde flere valgmuligheter? Fant vi en livsoppgave i yrkeslivet, en altoppslukende visjon, eller ble vi værende på søk etter en høyere mening? For min egen del har det vært viktig å ha en opplevelse av «å være til nytte». Når jeg ser tilbake, ser jeg et mønster, der det å bidra til samfunnsnytte har stått sentralt. For noen skjer det gjennom politisk engasjement og kamp om verdier. For meg har det vært riktig å jobbe litt mer i bakgrunnen, med å legge til rette for gode beslutninger, å være en del av et apparat som på faglig grunnlag, gjennom ledelse og organisering arbeider for reformer og forbedringer som kan komme mange til gode. Jeg merket det godt i en fase som rådgiver med et mer snevert mål, der fokus på å skaffe oppdrag og personlig inntjening sto i fokus. For meg har det vært en stor glede å jobbe sammen med andre mot felles mål, å være i et positivt arbeidsmiljø med trivsel og trygghet. Opplevelsen av å være til nytte har stått i sentrum for mitt arbeidsliv.

Læring

Jeg har reflektert over barnets lek som grunnlag for læring. Men læring er ikke bare barnets arena – vi hører stadig oftere om livslang læring. Vi som er godt voksne har nok alle opplevd det som en realitet, med visse variasjoner betinget av interesser, utdanning og yrke. I akademiske yrker vil læring være en integrert og levende del av hverdagen. For andre kan det ha et større innslag av plikt og krav. Men i alle typer virksomheter skjer det læring og utvikling underveis. Slik er det nok for alle, og det har på ulike måter alltid vært det.

Jeg har vært i ulike stillinger, og når jeg har sluttet i en jobb har jeg alltid oppsummert med hva jeg har lært. Det har vært noe av det mest verdifulle med å gjøre noe nytt. Vi som er eldre har i våre senere år blitt konfrontert med digitale plattformer og sosiale medier. En revolusjon fra blyanten og den enkle skrivemaskina, til Windows 10 og en uendelighet av muligheter med mobil, nettbrett, musikk og bilder. Det skapes forventninger, noen nyttige og mange unyttige, som utfordrer oss på læring og mestring. For noen er det lett, for andre er det tungt og ulystbetont. Jeg tenker at mye av dette er unødvendig og vanskelig. Stadig nye versjoner av programmer og «hjelpemidler» skaper frustrasjon og en opplevelse av å ikke mestre banale, dagligdagse gjøremål. Tanken bak skal være å gjøre livene våre lettere. Hvor mye lettere er det blitt? Hvor mye tid tar læringen og hvor mye tid sløses bort på unyttig informasjon som trenger seg på og tar tid? Er dette fremskritt? Hva gjør det med livsgleden? Var dette meningen med livet? Hvem er det egentlig som bestemmer? Uten læring stopper mye opp og vi stagnerer, men all læring er ikke lek. Læring har alltid stått sentralt som et meningsbærende element i mitt liv.

Relasjoner

Ungdomstidens søk etter mening, etter selvforståelse og ikke minst etter en partner, har oftest som stoppested eller endepunkt en nær relasjon til et annet menneske. Det kan være et kjæresteforhold, nært kameratskap eller begge deler. I barndommen er foreldre, søsken, besteforeldre og familie som regel nære og trygge relasjoner. Der er det tillit og trøst, læring og veiledning, og rom for glede, sinne, skuffelser og sorg. Når denne arenaen blir mindre til stede gjennom den løsrivelsen som skjer på veien til voksenlivet, øker behovet for andre fortrolige relasjoner. Nære og fortrolige relasjoner er for de fleste et grunnleggende behov for et godt liv, for noen er det en livsnødvendighet. Kan man klare seg uten? Når noen faller utenfor, hører vi av og til historier om et forsømt barn, som har blitt fratatt den nærheten, omsorgen og kjærligheten i barndommen, som legger grunnlaget for å inngå i nære relasjoner som voksen. Det å være i et nært og trygt forhold er også utgangspunktet for å stifte familie, få barn og føre slekten videre. Mange har pekt på forplantingen som en grunnleggende forutsetning for lykke og et fullverdig liv. Å få egne barn er neppe en menneskerett, men både adopsjon, kunstig befruktning og surrogati er klare uttrykk for at noen vil gå lange og til dels kostbare veier for å skaffe seg barn. Motivene kan være ulike, men ønsket om å være en familie ligger som oftest likevel til grunn. For meg har nærheten, tilliten og fortroligheten i familien vært en viktig forutsetning for et godt liv, både som barn og voksen. Å kunne dele gleder og skuffelser, kunne støtte og hjelpe, ha noen å snakke med og krangle med, le og gråte med, gå på kino med, spise middag med og ikke minst dele seng med, er et privilegium, selv om ikke alt er idyll hele tiden. Jeg tror at dette er noe av det som for meg kommer nærmest meningen med livet.

Kameratskap

For tretti år siden ble jeg litt tilfeldig med i en gruppe som likte å trene. Vi traff hverandre fordi vi fulgte opp barn som var aktive i samme idrettslag, men vi ønsket også å holde oss i form selv. Vi satte oss høye mål; vi skulle sykle Den store styrkeprøven Trondheim - Oslo, vi skulle løpe maraton og gå turrenn på ski. En helt uformell og åpen gruppe, som etter hvert utviklet seg til et nært og varig kameratskap. I mange år sto trening og konkurranser i fokus, vi hadde en treningskalender, samtidig som vi møttes til planlegging med god mat og drikke. Over tid har det sosiale blitt mer viktig og aktiviteten er gradvis blitt tilpasset vår alder og situasjon. Nå er det 26 godt voksne menn på adresselisten, de fleste har passert 70 år. Det er flere kunstige knær og hofter, noen blodårer av plast, noen skjelver litt og andre har nedsatt hørsel. Men alle lever og er i aktivitet. Det vi har til felles er at vi er glade i sport og friluftsliv, utover det er vi ganske forskjellige. Men over tid har vi lært hverandre å kjenne på en måte som har skapt mange nære vennskap og et viktig nettverk. Vi hjelper hverandre når det trengs. Vi har nylig avholdt vår svært uhøytidelige «generalforsamling» for tjueniende gang. Jeg har i alle år skrevet fyldige og til dels svært usaklige referater fra disse, som i høy grad dokumenterer våre felles aktiviteter. Jo eldre vi blir, jo mer nostalgiske blir vi. Poenget er ganske enkelt at dette har vært og fortsatt er en viktig del av våre liv.

Er det en mening med livet?

Jeg har innledningsvis sagt at meningen med livet er et sentralt spørsmål i filosofien. Noen har behandlet det svært seriøst, andre har sett det mer humoristisk. Filosofen Henrik Syse, som er seriøs nok til å sitte i Nobelkomiteen, presterte i et kåseri på Rikshospitalet i fjor å uttale at «meningen med livet er å ha gode sko» – med referanse til Aristoteles' sandaler. Som en oppfølger til Atle Næss sin referanse om at meningen med livet er å gå på ski, ville jeg sagt at det viktigste er å ha godt feste.

Godt feste kan gjerne være en metafor for det gode liv i videre forstand. Å ha godt feste betyr for meg å være godt forankret i eget liv. Det gir rom for både arbeid og lek, glede og skuffelser. Som barn og ungdom er vi uten frykt og har evig liv. Som 72-åring vet jeg at forventet levealder i snitt ikke overstiger 90 år. Da forstår jeg at det meste av livet ligger bak meg, og det gjelder å bruke restkvoten til noe som gir mening. Hva som har gitt mening i mitt liv til nå, har jeg prøvd å beskrive. Men hva som blir viktig i tida fremover er jeg ikke sikker på. Her er det mye usikkerhet, men flere muligheter.

Juristen, humoristen og filosofen Peter Wessel Zappfe var også en velkjent friluftsmann og tindebestiger. Han har følgende utsagn om tindesporten og meningen med livet: «Men hensikten, spør folket, meningen, maalet? Der er ingen hensikt. Der er intet maal. Tindesporten er meningsløs som selve livet. Derfor kan dens trolldom aldri dø.»

Maleren Håkon Bleken skal ha uttalt følgende: «Man må ikke spørre om meningen med livet, man må gi det mening». Det stemmer bra med min egen holdning. For meg har det meste gitt mening. Jeg har lest mange gode bøker, men ikke brukt mye energi på å gruble over universets uendelighet eller betydningen av svarte hull. Kanskje litt lettvint, litt overfladisk, vil noen si, men det holder for meg, det har passet til nå. Derfor kan jeg gjerne slutte meg til svaret som gis av Monthy Pyton-gjengen i filmen «The Meaning of Life», som er nært beslektet med Kardemommeloven:

«Prøv å være snill mot andre og ikke spis for mye fett. Les en god bok innimellom, gå en tur og prøv å leve i fred og harmoni med mennesker fra alle sosiale lag og nasjoner». Amen!

<p>Kjell Hole, født 1945 på Vestnes i Romsdal. BA Trinity College 1968, Cand. Polit. ved UiO 1974, med hovedfag i statsvitenskap. MA i helseledelse ved Leeds University 1978. Har arbeidet i Helsedirektoratet, vært sekretær for Statens sykehusråd og Sosialkomiteen i Stortinget og planleggingssjef hos Sykehusrådmannen i Oslo. Var sentral i utformingen av bydelsreformen i Oslo og første administrasjonssjef i Sogn bydelsforvaltning 1988-1993. Var selvstendig konsulent i fire år. Fra 1997 til 2006 Personal- og organisasjonsdirektør ved Rikshospitalet og senere spesialrådgiver ved Oslo Universitetssykehus. Kjell er sertifisert coach i International Coach Federation.</p>

Kåre Leiksett

Om flokken

Da sosialmedisineren Per Fugelli ble spurt i et TV-program (Trygdekontoret) om hva hans siste ord til seerne skulle være, svarte han med et sitat fra Håvamål: Mennesket er menneskets helsekilde. I praksis betyr det å ta vare på flokken sin, sa professoren.

Så enkelt kan klokskap komme til uttrykk, - i ord, men ikke nødvendigvis handling. Det er nok bred enighet blant human-vitere om at trygg tilhørighet, gjensidighet og empati er viktige byggestener for sunn voksendom og sosialt samspill. På samme vis kan krenkelser, likegyldighet og vanskjøtsel gjøre ubotelig skade og skape mistillit og konflikter, som varig forringer trivsel og livskvalitet. I vår moderne tid er flokken mer enn familie, slekt og stamme. De fleste av oss er med i flere inn-grupper som bekrefter identitet og samhold, ofte såpass markant at vi nedvurderer andre grupperinger på grunnlag av uvitenhet og fordommer. Men, som kjent, mennesker er ikke snille eller slemme, onde eller gode. Vi er både velmenende og kritiske, imøtekommende og reserverte, vi inkluderer og holder avstand. Vi følger et mønster med røtter tilbake til urtiden, der vi viser omtanke og samarbeid innad, og er konkurrerende og aldri så lite skeptisk utad. Vår gruppe er nesten alltid en smule flinkere og klokere enn «de andre», og rent moralsk er vi rene helgener, - i egne øyne. Behovet for tilhørighet og lojalitet ser ut til å være blant de aller sterkeste drivkreftene blant sosiale skapninger, inkludert mennesker. Forfatteren Marcel Proust (På sporet av den tapte tid.) gikk til det skritt å korrigere selveste Shakespeare ved å hevde at det ikke handlet om «to be or not to be», men om to belong or not belong.

Vi gjør nesten hva som helst for å unngå utstøting og utfrysning fra flokken, fra dem vi regner som våre og gjerne vil tilhøre. Viljen til fellesskap overstyrer det meste. I verste fall kan det innebære at vi tier om noe vi burde tale om, og overser hendelser og handlinger som skulle vært konfrontert. Tilhørighetsbehovets kraft er bekreftet gjentatte ganger av psykologer og biologer. Samtidig ser det ut til at vi lett og uanstrengt tilpasser oss nye medlemmer i gruppen når kjennskap og vennskap oppstår, og vi knyttes sammen av felles interesser og ønsker, emosjonelle bånd og bindinger. Frihet og selvstendighet er umistelige verdier, men ganske uten betydning når vaner og konvensjoner uteblir, når nærheten brister og flokken forsvinner. Den danske psykologen Svend Brinkmann sier det slik i et intervju i A-magasinet (#7/18): *Å være fri er å være bundet med de rette bånd (...). Hvis man ikke er bundet eller begrenset, tror jeg prinsipielt ikke man kan være fri.*

Navlen er kommet for å bli. Den symboliserer at tilknytning og avhengighet følger oss gjennom livet. It takes a village to raise a child, sier engelskmennene. Sånn sett er vi alle barn livet igjennom. Det er i flokken vi trygger helsen.

Kåre Leiksett, forfatteromtale s. 11.

**På spor etter tiden som
var**

Jorun Fougner

Mugge med blå prikker og kanskje noen minner

Den sto på loppisbordet på et julemarked. Tjukk og rund og god. En hvit mugge med blå prikker, blå hank og en smal, blå rand øverst. Den fanget blikket mitt umiddelbart – jeg følte at den var en gammel kjenning.

Eller mer korrekt: Den minnet om noe som jeg ikke visste hva var. Fantet det en slik mugge et sted i barndommen min? Tankene trakk frem den høye krakken jeg pleide sitte på når jeg spiste havregrøt til frokost da jeg var liten. Tankene skjøv krakken bort til kjøkkenbenken og klatret opp på den for å sjekke alle overskapene. Det sto ingen slik mugge der. Hvorfor var den så kjent?

Jeg nikket til muggen på bordet, og ga den et blick jeg håpet var hyggelig. Så gikk jeg videre. Jeg er snart 78 og trenger garantert ikke flere mugger i de overfylte kjøkkenskapene mine.

- Hallo, ropte muggen.

Jeg gikk tilbake. Kjente at hendene mine likte å holde den runde formen. Snudde den opp ned, Villeroy & Boch-

- Godt merke, sa jeg. – Men tross alt er du bare en mugge. Og skapene mine er proppfulle. Og jeg trenger ingen melkemugge.
- Ah – du husker at jeg er en melkemugge. Du vil aldri bruke meg til vann eller saft eller kakao. Du husker flaskemelken. Melk på klare eller brune glassflasker. Fløtesnerken oppå som ble fisket opp med en slags mini-øse av aluminium før melken ble helt i muggen?
- Jeg husker det ja. Men ha det, jeg må videre.
- Ikke uten meg vel? Jeg ser at du vil ha meg. Du har et kjærlighetssug i blikket. Ganske sterkt, faktisk.
- Ha det.
- Det tror jeg ikke. Jeg vedder en hundrings på at du ikke klarer å gå fra meg.
- Jeg skjønner ikke hva jeg skal med en mugge til. Men ok. Du vinner. Du gjør det. Men jeg vet ikke hva jeg skal bruke deg til. Jeg heller aldri melk i en mugge. Jeg drikker ikke melk, en gang.
- Tenk deg om. En stor, luftig bukett med hundekjeks på bordet. På en blå eller hvit løper.
- Akkurat nå er det snart jul. Ganske mange måneder til hundekjeks kommer.
- Furukvister. En kvast kristtorn. Eller sånne røde bær på bar kvist. Hvite snøballbær. Rette greiner av Sibir-kornell. Kanskje med en Märtha-lilje oppi. Nydelig, spør du meg. Tenk når kornellen spirer. Eller tresleiver og visper og sånt er ganske fint oppi også, da...

- Men egentlig tar jeg deg med for å finne ut hvem du egentlig er. Jeg husker stort sett ganske godt. Ikke akkurat hvor jeg har lagt mobiltelefonen og bilnøkklene og lommeboka, men sånne langt-tilbake-ting husker jeg.
- Da er det greit for meg at jeg står på kjøkkenbenken din og vet at du setter pris på at jeg er der. Før eller senere vil du sikkert huske hvor vi har truffet hverandre før, men inntil videre er det helt fint at du husker andre ting – for eksempel alle de store opplevelsene fra frigjøringsvåren; den første store sorgen, det første store sviket, den første store skuffelsen, den første store forbrytelsen, den første verdifulle skatten...

Blingse-Maja

Jeg hadde en haug med dukker. Jeg hadde for eksempel tre i celluloid som het Ragnhild, Astrid og Harald. Under de blå buksene som mor hadde strikket, var Harald utvilsomt en pikedukke, men for det første fantes det ikke guttedukker på den tiden, og for det andre var det en tid da man ikke heftet seg ved bagateller. Jeg hadde Kari som var oppkalt etter hun jeg hadde arvet henne etter, stor og tung og litt avskallet i fjeset. Og Berit av porselen med blondeklær som var kalt opp etter bestevenninnen min og som jeg hadde fått av en grandtante som hadde den til pynt til hun så at den liknet meg som baby.

En mor, også en dukkemor, elsker selvsagt alle sine barn. Men jeg hadde ett som jeg elsket over alle, Blingse-Maja. Hele Blingse-Maja, med armer og ben og hode og kropp, skjørt rundt livet og kappe-kyse rundt hodet, var laget av rød-og-hvitrutet blåtøy. Hun hadde smilemunn og røde kinn og kulerunde øyne med sorte pupiller som rullet rundt, slik at det alltid var lett å se om Blingse-Maja var glad eller lei seg. Blingse-Maja var både barnet mitt, og på en måte en ekstra bestevenninne. Hun var med alle steder, hele dagen, alle dager, også når de andre barna mine måtte bli igjen hjemme for å sove formiddagshvilen sin. Jeg kunne snakke med Blingse-Maja om alt, og hun kunne snakke med meg om alt.

Hun var litt mørkredd. Det hjalp ikke å ha døren på gløtt, for krigen hadde bestemt at alt lys ble borte om natten. Derfor sov hun alltid i sengen min. Om kvelden sang mor eller far «Kjære Gud jeg har det godt», for meg. Så sang jeg «Kjære Gud» en gang for alle dukkene, og så en ekstra gang for Blingse-Maja, sånn at Gud skulle passe spesielt godt på henne.

Blingse-Maja og jeg lekte i sandkassen i hagen og fartet omkring i verden og oppdaget nye ting sammen. Etter hvert ble de hvite rutene nokså lysegrå og de røde rutene nokså mørkegrå. Av og til gikk det hull på henne. Når det gikk hull på meg, rant det ut blod. Når det gikk hull på Blingse-Maja rant det ut sagflis. Moren min satte plaster på meg og sydde sammen Blingse-Maja.

Etter hvert syntes mor at Blingse-Maja var ganske skitten. Hun syns hun var *veldig* skitten, faktisk. Selv ble jeg badet fra topp til tå hver eneste lørdag. Jeg foreslo at Blingse-Maja kunne bade sammen med meg, men mor sa at det ikke gikk an. Jeg så mest at Blingse-Maja var Blingse-Maja som jeg elsket. Mor så mest at Blingse-Maja var skitten. Jeg fryktet for livet hennes. Jeg tok henne med til den største søledammen jeg visste om.

Etterpå var hun så tung og våt at jeg nesten ikke orket å bære henne hjem. Og det virket ikke som om hun var blitt veldig mye renere. Egentlig kanskje ikke renere i det hele tatt. Hun var alt for våt til at hun kunne ligge i sengen min, så jeg la henne til tørk på et lurt sted som bare jeg visste om.

Neste morgen, da jeg løp for å se om hun hadde tørket, var hun borte. Blingse-Maja var helt og aldeles borte. Det var ubegripelig at noen kunne ha funnet det hemmelige skjulestedet. Hun var ingen andre steder, heller. Gud, som burde ha passet ekstra godt på henne, siden hun ikke fikk ligge i sengen min den natten, må ha sovet akkurat da han trengtes som mest. Hadde jeg glemt å synge «Kjære Gud» for henne før jeg gjemte henne?

Bente

Det var en bakke som gikk oppover og en vei som gikk bortover. Det krydde av unger både i oppoverbakken og i bortoverveien. På hjørnet, rett ovenfor krysset, bodde Bente.

Bente hadde brunt hår med fall i. Hun var god til å finne på, og kjempegod til å klatre over gjerder. Hun bare hengte seg over kanten og bumset i bakken på den andre siden. Lynfort. Begge deler ga status i ungeflokken, så som regel fikk hun være med å leke, selv om hun var et år yngre enn de fleste av oss.

Men det hendte av og til midt i leken, eller midt i jakten på noe nytt å finne på, at Bente ble jaget bort. En eller annen ga et signal. Noen stilte seg tett sammen og hvisket noe som Bente ikke skulle høre. Så løp vi fra henne, eller dyttet henne bort.

Jeg husker aldri at vi sa noe til henne. Jeg tror heller ikke at vi var spesielt ondskapsfulle eller slemme. Kanskje heller ikke mer tankeløse enn unger flest. Vi kom bare av og til på det som var så lett å glemme fordi Bente var så god til å klatre over gjerder og så god til å til å finne på. Vi kom på hvem Bente *egentlig* var. Hun forsvant fra gata vår, våren 1945. Hun var naziunge. Hun var Fienden. Og hun var fire år.

Kongen

-Når Freden kommer, sa de voksne, - da blir det mat nok i butikkene. Og sjokolade. Da kan vi reise hvor vi vil og det blir slutt på flyalarmen og Kongen kommer tilbake.

De voksne snakket mye om Freden og Kongen. Jeg visste hvordan de så ut.

Freden så ut som en vanlig mann med grå dress og hatt på hodet, som alle mennene i gata. Men han hadde ikke sort eller brun mappe i hånden som andre fedre. Han hadde en stor pappeske full av sjokolade og sukkertøy og han ville gå rett inn på kjøkkenet vårt og sette fra seg hele pappesken og bare gå ut igjen. Og det var bare å spise så mye man ville.

Jeg ventet veldig på at Freden skulle komme. Kanskje hadde han til og med seg ballonger. Moren min hadde fortalt om noe som het ballonger og som hadde mange farger og var til å blåse opp. De fantes i gamle dager da moren min var liten, og det var ikke utenkelig at Freden kunne ha med seg en ballong eller to.

Jeg visste hvordan konger så ut også. Tjukke og runde, med lang pipe og krone på hodet. De fleste konger fantes i eventyrene, men i Norge hadde vi en ordentlig som het kong Håkon den 7. og han skulle komme omtrent samtidig med Freden.

Freden kom litt før. De voksne lo og gråt og snakket i telefonen om Freden, men jeg hadde meslinger og så aldri snurten av Freden. Og ikke av sjokoladeesken heller.

Da Kongen skulle komme, var jeg frisk, og vi reiste til byen. Først gikk vi opp de tre trappene til kontoret til far og hentet en gardintrapp. På toppen av den sto jeg mens far holdt meg, og rundt omkring sto det flere mennesker enn jeg hadde trodd det fantes i hele verden.

Vi ventet og ventet og ventet. Og alle snakket sammen og lurte på om han ville komme i åpen bil. Jeg syntes det var rart at bilen skulle være åpen, da kunne jo hele den tjukke kongen ramle ut? Eller kanskje noen ville holde tak i ham, hele tiden? Til slutt ropte alle at der kommer Kongen og så ropte de hurra.

Jeg så ikke kongen i det hele tatt. Ikke toppen av kronen hans en gang. Jeg så bare en helt vanlig mann med trikkekonduktørlue.

Stjålne fyrstikker

Det var sol. Det var nytt gress mellom gammelt løv. Det var blomstrende sukkertopper i grøftekanten. Det var slutt på flyalarmen og de tyske soldatene som marsjerte og sang i gatene. Ellers var forskjellen på krigen og freden ikke så stor som de voksne mente.

Det var Kristian og Jan som fant på at vi skulle lage bål. Et skikkelig ett. På tomta ovenfor huset til Jan, skulle det bygges et hus en eller annen gang. Det sto et skur med tjukk papp der, og noen treplanker. Det var massevis av ledige tomter på Røa, og det var vi, ungene som eide dem, det hadde vi alltid gjort. Det var trær å klatre i, stubber og steiner å hoppe fra. Skatter av alle sorter, pinner å spikke, hauger å gjemme seg bak. Det var helt urimelig at noen skulle bygge hus på en av våre tomter.

Hvis vi brente opp skuret og pappen, var det antakelig ingen som kunne bygge der.

Det sto to tønner med tjære utenfor veggen.

Vi måtte ha fyrstikker.

Hjemme hos meg lå fyrstikkene innerst på peishyllen, og var helt umulige å få tak i. Hvordan skulle jeg klare å flytte en stol, klatre opp på den og få tak i fyrstikkene uten at en allestedsnærværende mor oppdaget det?

Det lå ikke bedre an hos de to andre.

Vi kunne kanskje kjøpe?

Selv hadde jeg en solid formue. Hver eneste lørdag fikk jeg utbetalt en svart eller rødbrun femøre i lommepenger. Men straks den ble mottatt, ble den puttet på en grønn sparebøsse som liknet en tykk, liten bok. Og det var bare Aker sparebank som hadde nøkkel. Hva annet kunne man bruke en lommepenge til, i en tid da det ikke fantes noe å få kjøpt? Unntatt akkurat det vi trengte nå, men som barn ikke kunne kjøpe alene.

Jan og Kristian hadde også formuer plassert i Aker sparebankbøsse og ingen rørlig kapital.

Vi kunne kanskje stjele fyrstikker i et annet hus? På dette tidspunktet trakk Kristian seg ut. Han gikk på søndagsskolen og hadde en liten bok full av gullstjerner. Han gjorde kors på halsen at han ikke skulle sladre, og ruslet nedover bakken. Jan og jeg var enige om at han var en feiging.

Jan og jeg gikk ikke på søndagsskolen, men vi visste godt at man ikke skulle stjele. Det fantes en formildende omstendighet; Det brune huset rett ovenfor krysset, var et nazisthus. Nazistene var akkurat flyttet, og de som egentlig eide huset, var kommet tilbake fra Sverige etter at freden hadde kommet. Men vi kjente ikke de nye, og da var vel huset egentlig litt nazisthus fremdeles?

Verandadøren var åpen.

Et sted inni magen kjente jeg at jeg også *egentlig* var en feiging. Men aldri om Jan skulle få vite det. I femårsdagen hans, som nettopp hadde vært, ga han meg en ring med et rødt hjerte, kjøpt på Isenkrammen på Røa. Nesten helt ekte sølv. Så feiging kunne jeg ikke være. Jeg tilbød meg å holde vakt utenfor, mens han gikk inn. Skummelt det også, men Jan var snart tilbake – det hadde ligget en fyrstikkjeske midt oppå et flygel i stuen. Det var faktisk bare å ta den.

Vi stakk opp til Tomta.

Studerte esken. Noe var helt feil. Han måtte ha tatt feil eske. Skriften var feil. Fargene var feil. Ikke noe bilde av rød sol og svart tre, sånn som det var på alle fyrstikkesker.

Vi åpnet den. Vondten i magen gikk over i en blanding av skuffelse og lettelse – det var brukte fyrstikker vi hadde stjålet – alle tuppene var brunsvarte, og de måtte jo være røde for å brenne.

Lettelsen var at da var dette egentlig ikke noe tyveri i det hele tatt. Lettelsen over at det ikke kunne bli noen brann. Og angsten for at Jan kanskje ville foreslå et annet hus å stjele fra.

Av en eller annen grunn, strøk vi likevel av en av fyrstikkene. Og det merkelige skjedde – den brant. Vi prøvde flere. De brant alle sammen.

Vi visste at Sverige lå veldig langt borte og ikke hadde hatt krig og at mye var annerledes der. Men at fyrstikker med brunsvart tupp kunne brenne, lå bortenfor all forstand.

Hjertet mitt datt ned i magen. Og jeg kjente at det var vanskelig å vasse mellom gammelt løv, steiner og ganske mye rot frem til huset med tjære for å lage verdens største brann.

- - -

Moren til Jan så oss gjennom kjøkkenvinduet mens vi slepte den første papprollen ut av skuret. Det var ingen nåde: Sammen skulle vi gå og levere fyrstikkesken tilbake der vi hadde tatt den.

Jan fikk husarrest resten av dagen. Jeg satt alene på en stein på tomta i tusen timer, sikker på at både mor og politiet for lengst var varslet.

Og jeg lurte på om femåringer kom i fengsel når det var fred.

En ekte skatt

Langs begge sidene av nedoverbakken rant vårkåte smeltebekker, skapt til å demme opp, vasse i, plaske i, seile i med pinne- og barkbåter og slippe ut så vannet ble fanget opp av dammen nedenfor.

En ganske alminnelig formiddag lå det en helt ualminnelig stein i bekken, og det var jeg som fant den. Stenen var grønn med litt mørkere spetter, litt avlang, smalere i den ene enden enn den andre, litt trekantet på langs og helt, helt glatt over det hele.

Jeg så med en gang at det dreide seg om en veldig verdifull stein. Jeg tok den opp, puttet den i tommelhullet i votten, og kjente på den med fingeren hele veien til barnehagen. Jeg smugkikket på den da vi hengte av oss tøyet. Den var ikke fullt så fin

når den var tørr, så jeg puttet steinen i munnen for at fuktigheten og den helt spesielle glansen skulle bevares. Jeg var nok litt stille, den dagen. Det er ikke så lett å snakke når man har en hemmelig stein i munnen.

Hjemme la jeg den bak et sengeben. Men vi hadde en vaskeglad hushjelp, og jeg turte ikke stole på at hun ikke ville komme til å fange den i vaskekluten. Så jeg tok den med neste dag, puttet den i votten, ruslet til barnehagen igjen og tok den i munnen til oppbevaring.

Det er upraktisk å ha en stein i munnen i det lange løp. Den hjemmesydde kjeledressen hadde en lomme med en applikert fluesopp. Den kunne kanskje ligge der. Men den kunne ramle ut, noen andre kunne finne den og tro at det var de som eide den. Og så var det det med fuktigheten.

I barnehagen kom jeg på det helt perfekte gjemmestedet. Steinen passet helt nøyaktig i venstre nesebor. Der holdt den seg passe fuktig og blank, jeg kunne snakke som vanlig og hadde full kontroll. Helt til tante Gulle og onkel Simon lurte på hvorfor nesen min var blitt så rød og hoven og undersøkte saken. De syntes ikke at et nesebor var et naturlig oppholdssted for en grønn stein. Men de fikk den ikke ut. Ikke jeg heller. Den satt simpelthen som støpt.

Den hjemmeværende mor ble tilkalt. Hun fikk den heller ikke ut.

Neste stopp var doktoren i byen. Han pirket og klemte. Jeg blåste og blåste. Steinen satt bom fast. Så snakket legen om operasjon. Jeg visste ikke hva operasjon var, men det hørtes ikke hyggelig, så jeg blåste en gang til av all kraft. Steinen for rett ut, smalt inn i veggen og landet under en radiator.

Moren min var veldig glad. Doktoren var veldig glad. Jeg var veldig glad for at det ikke ble noen operasjon, men jeg så på den verdifulle steinen som lå på gulvet på den andre siden av rommet. Det var helt umulig å gå å hente den uten at det ble oppdaget. Og jeg turte ikke be om å få den tilbake heller.

Kanskje doktoren plukket den opp senere og la den sammen med de andre verdisakene sine. Eller kanskje var det sånn at de voksne ikke skjønnte at det var en virkelig verdifull stein de hadde med å gjøre.

- - -

Og jul er blitt til påske, krokusen blomstrer i sørveggen. Og muggen med blå prikker har stått på kjøkkenbenken med furukvister, sibircornell og tresleiver i. Og snart kommer hundekjeksene. Og vi har snakket sammen, muggen og jeg. Man har jo stadig noe å gjøre på en kjøkkenbenk. Vi har snakket om livet og barndommen og minnene og prøvd å finne ut hvordan vi egentlig kjenner hverandre. Vi vet ikke riktig.

Men muggen trives godt på benken min, og jeg trives godt med å ha den der. Og det er kanskje nok - inntil videre?

Jorun Fougner var journalist i den første delen av yrkeslivet. Fra 1974 var hun høgskolelektor, senere førsteamanuensis i norsk ved Dronning Mauds Minne og underviste i norsk og religion/etikk. Har senere undervist i norsk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, Avdeling for lærerutdanning, og ved samme avdeling Høgskolen i Oslo. Var de siste yrkesårene tilknyttet journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo, først og fremst i mediastudiet. Hun har skrevet flere fagartikler og er forfatter eller medforfatter av bl.a. følgende bøker: Barn foran skjermen (1980), Medielære (1986, 1990), Gud i barnehagen (1991, 1995), Under fortellingstreet (2005), Skolegårdsfortellinger (2010)

Anne Marie Reitan

Melposen - gjentakelsens fryd og glede

Det er kvelden før min fødselsdag, og jeg er fylt med forventning og spenning på det som skal skje neste dag. Mor tar på seg kåpen og sier at hun vil ta seg en tur over til mormor og bestefar. De bor ca. ti minutters gange fra der jeg bor sammen med mor og far og mine fem søsken.

Jeg vet hva besøket gjelder, for det samme gjentar seg år etter år. Mor skal hente MIN fødselsdagspresang, en stor melpose i papir. Den skal stå som et fyrtårn på det kvadratiske kakkelbordet som bestandig ble brukt som gavebord når et av oss barn hadde fødselsdag. Jeg gledet meg like meget til mormors presang hvert eneste år, selv om jeg visste nøyaktig hva det var.

Min mormor var en bitte liten dame og hennes kropp hadde form nesten som en pære. Hun hørte dårlig og brukte høreapparat. Hun hadde en propp i hvert øre. Den var forbundet med en tvunnet tråd som endte inne i selve høreapparatet. Det var på størrelse med en liten rosinpakke og festet midt på brystet med en klips i kjoletringningen. Når vi kom på besøk, satte hun på høreapparatet. Foruten å forsterke lyden av våre stemmer i hennes ører, sendte det også ut knitring og spraking i rommet.

Mormor hadde sin egen lenestol som stod innerst i stuen. Den stod på lave bein, og på venstre side stod hennes sorte, romslige håndveske på gulvet. Så lenge jeg kan huske, satt mormor og strikket på en strømpe. Hun forsynte oss seks barn med strømper og sokker til bruk i vintersko, skistøvler og gummistøvler. I ettertid tenker jeg at mor var lykkelig over mormors store innsats på strikkefronten for å holde oss gode og varme på føttene, sommer som vinter.

Jeg var av den oppfatning at mormor var meget rik, for hele bunnen av håndvesken var fylt med et lag av småpenger; ettører, toører, femører, tiører, fremogtyveører, en-kronestykker og to-kronestykker i pur gull. Noen ganger når jeg var på besøk, og hadde gått på apoteket etter hjertemedisin eller handlet for henne, fikk jeg lov til å ta et dykk i «skattekisten» og forsyne meg med noen ti-ører og fem-ører. Du verden så rik jeg følte meg ved å ha egne penger og kunne gå for å kjøpe mange 5 øres karameller eller en bløt lakrisstang! Da jeg var barn på 50 tallet, var det ikke noe som het ukepenger.

Bestefar hadde sin faste plass i en høyrygget lenestol trukket med grønn plysj. Den stod ved vinduet på langsiden av spisebordet. Her disponerte han et hjørne til sine saker som han brukte i hverdagen. Jeg husker at der lå hans bibel og salmebok og en bunke med aviser. Der lå også en avbitertang og en liten metallboks med engelsk lakris. Boksen var tidligere brukt til gramfonstifter. Engelsk lakris var sterk som

krutt, og bestod av en steinhard sort stang som bestefar måtte bruke avbitertangen på for å bite av små lakrisstykker, på størrelse med muselort. Det smakte helt pyton etter min mening, men bestefar likte engelsk lakris.

Vi var tre jenter og tre gutter, og leketøy og klær gikk naturligvis i arv. Mor var et unikum ved symaskinen, og hun sydde alle våre klær fra yttertøy til nattøy, hverdagsklær og festtøy. Det var syv og åtte års aldersforskjell mellom meg og mine to søstre, og jeg husker spesielt en festkjole av lyseblått taftstoff som var gått i arv, og som jeg hatet. Det var TO like kjoler, som mor sydde til mine søstre da de var brudepiker i vår tantes bryllup. Når jeg ser nærmere på foto av hele søskenflokket, som ble tatt ved min yngste brors barnedåp, kjenner jeg igjen brudepikerkjolene. De var nå sydd om til bluser til mine søstre som på dette tidspunktet var blitt 12 og 13 år. Det var nok ikke bare meg som var luta lei av de kjolene, kan jeg tenke meg. Gjenbruken ville likesom ingen ende ta.

Mormor bakte naturligvis alt sitt brød, kaker og småkaker. Hun var en storforbruker av hvetemel, som hun kjøpte i 5 kilos poser. Når det nærmet seg en av barnebarnas fødselsdager, sparte hun på en slik pose. Hun banket den omhyggelig fri for melstøv og brettet den pent sammen, slik at hun kunne bruke den som innpakning til den helt spesielle fødselsdagspresangen.

Jeg husker ennå gleden ved å ta den store fem kilos melposen i armene mine, plassere den med varsomhet på presangbordet, og vite at den bare var MIN og ikke skulle deles med noen andre. På bunnen av posen var det to store appelsiner og fire epler som ofte hadde et flortynt lag av melstøv. Over frukten var det en hvit pairserviett og oppå den lå det «hav» av deilige småkaker som sendte en himmelsk duft av vanilje, kanel, anis, kardemomme og nellik imot min nese. Jeg har fødselsdag rett etter jul, og jeg liker å tro at jeg fikk et større sortiment av småkaker enn mine andre søsken. Lokket på småkakene var som oftest en gjenværende juleserviett med nissemotiv. Toppen av herligheten bestod av et kremmerhus av papir med blandet drops. Det var også hvite sekskantede peppermyntedrops og Kongen av Danmark drops i løs vekt. Jeg likte ikke peppermyntesmaken, men når jeg hadde suget lenge nok på dropsen, kom belønningen i form av en deilig sjokoladeklump som smeltet i munnen min. Dessuten var det også en plate mørk sjokolade som var pakket inn i gullpapir, og som hadde form som en gullbarre. Den het naturligvis "Gullbar", og var så vidt jeg husker fra Tom's sjokoladefabrikk.

Bestefar, som var født i 1875, mente at barna også måtte få noe i tillegg til alle godsakene. Det var nok han som sørget for at det på bunnen av melposen, under frukten, lå en gullskatt bestående av en skinnende blank tokrone. Fantasien om alt det deilige jeg kunne kjøpe av smågodt for en tokrone var meget stor. Jeg husker ikke hvorfor, men et år var tokronen byttet ut med et Dagmarkors av gull, oppkalt etter dronning Dagmar av Danmark. Selv om

smykket var fint, ble jeg litt skuffet over ikke å få hard valuta som kunne omsettes til sukkertøy.

Når jeg tenker tilbake husker jeg spesielt at jeg brukte Dagmarkorset på min hvite konfirmasjonsskjole. I dag ligger smykket i en liten eske på en seng av bomull og minner meg om mormors og bestefars fødselsdagspresenter.

Anne Marie Reitan født i Skjern i Danmark. Utdannet sykepleier, sykepleielærer og cand.polit med hovedfag i sosialpedagogikk. Har undervist ved Aker sykepleierhøgskole, Videreutdanningen i onkologisk sykepleie, Det Norske Radiumhospital Oslo og har de siste 10 år arbeidet som høgskolelektor ved Videreutdanning i kreftsykepleie, Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet helsefag Institutt for sykepleie.

Else Hertzberg Kokkersvold

Den tapre landsoldat

Hunden Rob halser av gårde. Halen henger rett ned, tungen ut av munnen. Han er konsentrert, og løper i gangfart etter vognen som nok er ganske langt foran. I den befinner hans herre seg. Av og til løper han så sølen skvetter oppetter bena og under maven. Han er sulten og fryser. Veien omkranses tett av avblomstret barskog. Grenene er blitt sorte og ser nesten brent ut. Rob sliter med å trenge gjennom alle grenene som stikker. Dotter av pelsen blir hengende igjen. Av og til høres mørke fugleskrik.

Rob liker seg ikke der han sliter seg av gårde, våt, kald og sulten. Av og til må han stoppe opp litt, sette snuten i været, snu den både med og mot vinden for å kjenne etter om han er på rett vei. Ørene følger også med. Lengselen etter hans herre driver han fremover. Av og til blir han overmannet av sorg over at han ikke har klart sin oppgave.

Som så mange i min alder, rydder jeg. Blant bøker og brev var det et notat som min farmor (bestemor) hadde skrevet om sin familie.

Bestemor skriver (direkte sitat): «Min morfar var Albert Ferdinand v. Bülow (min tippoldefar). Han var Byfoged og Politimester i Skanderborg. Står i den danske adelskalender. Slegten har sit våpen. Var visstnok en flink mand, men døde alt i 40 års alderen. Tjente penger på å ha rike adelsmenns sønner i huset som han leste med.

Da krigen i 1864 brøt ut, kom tyskerne ind i Skanderborg om natten og over-svømmet byen. (Det var i denne krigen Danmark måtte avgi Schlesvig Holstein til Tyskland). De lå på gulvet tett i tett i min morfars hus men ødelagde intet. Tok min morfar med som gidsel til Slevig. Rev knappene av uniformen, han sultet og frøs.

Han døde ikke så lenge etter han kom hjem. Hans eneste sønn, Mikal Bülow, var død før. Det sørget han meget over. Min mor kunde huske at den lille bror lå i kisten, pent frisert. Den jul hadde de ikke juletre.

Rob hadde fulgte etter sin herre sydover. Nogen derude hadde kjendt den igjen og den kom til Skanderborg på bukken av en postvogn. Ble kaldt «den tapre landsoldat»».

Min tippoldefar ble tatt som gissel. Han var ikke militær. Rob må ha streifet på egenhånd bak fienden som hadde hans herre i sin varetekt. Assosiasjonen går til Buck, Jack Londons legendariske hund fra *Når villdyret våkner*. Også Buck vokste opp i en adelsfamilie. Han ble stjålet og utsatt for harde prøvelser. Rob var altså ikke en soldathund, men en trofast hund som ville passe på sin herre. Mon tro hva Rob opplevde på vandring i Jylland for nærmere 150 år siden?

Bestemors historie gjorde dypt inntrykk. Hva skulle de med min tippoldefar, som var en fredelig og godt likt borgermester? Tanken på Rob gjorde meg rørt. Jeg følte med ham i hans leting, og nå ville jeg skrive om Rob. En intens lyst til å vandre i Robs fotspor på Jyllands Høiland i Skanderborg grep meg. Jeg ville kjenne luften der Rob vandret. Lukte den, føle den på huden. Se landskapet. Hvordan var det å leve der min tippoldefar og hans hund levde?

Jeg har aldri drevet med slektshistorie, heller ikke med hundehistorier. Hvor skulle jeg begynne? Skanderborg ble det selvfølgelig utgangspunktet.

For å finne mer ut om Albert v. Bülow slik at vi kunne besøke hans grav, kontaktet jeg kirkegårdslederen. Svaret var at jo, han hadde nok hatt en grav på slottskirkegården i Skanderborg. Dessverre var så gamle graver slettet, så de ville ikke være mulige å finne. Men hun sendte utdrag fra kirkeboken hvor han var oppført. Jeg ble foreslått å ta kontakt med Skanderborg historielag. Full klaff!!! Etter diverse eposter var tiden overmoden for å reise til Skanderborg. Målet var både å følge i Robs fotspor og samtidig finne ut mer om min tippoldefar.

Min mann Erling og jeg ankom Skanderborg 29. november 2017, med plass på hotell Skanderborghus, et nydelig sted mellom to sjøer, og i gangavstand fra de historiske stedene vi skulle besøke. Tåken hadde lagt seg overalt, men vi kunne skimte vannet fra vinduet. På den grønne, klippte og frodige plenen så vi trær i brune og gylne farger.

Vi hadde avtalt møte med arkivleder og museumsinspektør Martin Philipsen Mølgaard. Vi gikk veien direkte fra hotellet forbi slottskirkegården hvor Albert v. Bülow en gang hadde vært gravlagt sammen med sin kone og lille sønn. Inne i en sideoppgang i Adelgade 46 fant vi Arkivet i et eldre hus med høye trapper. Vi gikk opp og ble møtt av M.P. Mølgaard. Han fant fram to historiske bøker hvor Albert v. Bülow var omtalt i rosende ordelag.

Nå oppsto et problem. I den ene boken, skrevet av Alf L. Thane om Skanderborgs historie, leste jeg at *i 1867 mistet Skanderborg sin avholdte Borgermester, Overauditør A.F.v.Bylow 47 år gammel som følge av en Brandbyll*. Arkivlederen forklarte at en overauditør var en slags aktor i militære straffesaker.

Dermed måtte jeg spørre meg selv om hunden Robs rørende historie ikke stemte med det jeg fikk vite nå. Bestemor skriver ikke om noen brannbyll, og historikerne skriver ikke noe om at deres borgermester ble tatt til fange. De skriver tvert imot at A.F. Bylow i 1864 flyktet til København for å få legehjelp da han var blitt uventet syk. Den dansk-tyske krigen om hertugdømmene Slesvig og Holstein fant sted i 1864, mens Alf Thane skriver at han døde i 1867. Er det mulig å finne sannheten? Hadde min bestemor eller oldemor hatt svært god fantasi? Min oldemor var datter av Albert v. Bülow. Kan det hende at hun syntes det var lite heroisk å flykte og dø av en brannbyll, og derfor diktet opp for sin datter noe mer om hans heltemot og dramatiske liv? I slike overleveringer er det nok fort å pynte på virkeligheten.

Arkivlederen fulgte oss deretter til det gamle Rådhuset hvor Albert v. Bülow hadde hatt sitt virke. På forsiden var det et stort oppslag om at Rådhuset, med skolen til høyre og politihuset til venstre, var lagt ut til salg. Det var de siste årene blitt brukt til militær virksomhet.

Det gamle Rådhuset i Skanderborg

Siste folketelling mens Albert v. Bülow levde, viste at han bodde i samme gate vis a vis Rådhuset. Her bodde han med sin kone Mathilde Oxenbüll og deres etter hvert fire døtre og en sønn, Mikal, som døde som barn. Veien til arbeidsstedet var sannelig ikke lang. Hans kjære Rob kan ha løpt til sin herre med logrende hale når som helst. I dag, fredag 1. desember, startet vi dagen med en liten tur langs Skanderborg Store Sø. Tåken hadde lettet. Vi så over til den andre siden av vannet. Det grønne gresset var fullt av

små jordhauger; det var muldrottene som hadde vært på ferde. Langs Store Sø så vi bøkeskog og siv som var blitt mørkebrune og høyere enn oss selv. Det var nesten vindstille, så vi hørte bare sivets knitring når det om en liten lufting. Rob må ha hygget seg veldig dersom han fikk streife fritt her.

Lørdag 2. desember våknet vi til en strålende soloppgang. Himmelen tegnet seg i røde sjatteringer med speiling i Store Sø. Min danske seniorkollega hadde fortalt meg om Hærvejen, som kunne ha vært en mulig reisevei både for Albert og Rob. Vi skaffet oss en *Guide for vandrere og cyklister* som dekker den utvidete Hærvejsruten fra Fredrikshavn og Hirtshals i nord til Padborg i syd. Vi bestemte oss for å finne Hærvejen, og om mulig, gå den et stykke. Vi peilet oss inn vestover, kjørte til Vrads, hvor kartene over Hærvejen viste hvor vi kunne finne den. På veien dit gikk det piler til både Himmelbjerget og Sukkertoppen, ingen tvil om at vi var i Jyllands høyland, hvor landskapet duver. Vrads viste seg imidlertid å ikke være stort mer enn et veikryss. Det meste var stengt. Området virket nærmest fraflyttet. En ung jente dukket opp. Vi spurte etter Hærvejen, men hun visste ikke hvor den var. Vi avsluttet med uforrettet sak og kjørte videre til Norre Snede. Her fant vi veien! I gleden over å ha funnet den, tenkte jeg på Rob igjen.

Selv om bestemors historie er sann, vet vi ikke sikkert om Albert v. Bülow ble kjørt Hærvejen med Rob løpende etter. Da Albert og Rob levde, ble det gått opp flere parallelle veier på Jylland. Ettersom veiene ofte grodde igjen, laget de reisende bare en ny. Hærvejen, som vi gikk i desember 2017, er godt synlig. Der vi gikk, så den mest ut som en litt gjengrodd kjerrevei. Heldigvis var den avmerket på skilt i små bokstaver.

Siste dag her på Skanderborg Hus, første søndag i advent, var en nydelig dag. Vi gikk langs Skanderborg Store Sø. Sivet sto så høyt enkelte steder at vi ikke så vannet. Råtne blader sendte en sur eim mot oss. Vi hadde tett bøkeskog og bjørk på den ene siden og vannet på den andre. Vi så sisselrot og en stor flokk med bittesmå fugler på vei mot himmelen, skremt opp av noe, kanskje en ugle som skrek, eller en hund som bjeffet. Selv om sola skinte var det kaldt, og det blåste en jevn, sur vind.

Jeg har med andre ord selv kjent på den kalde vinden som går gjennom marg og ben, og som sikkert både min tippoldefar og Rob kjente. Men hva var historien? Ble Albert v. Bülow tatt til fange?

Jeg forelegger problemet for Martin Philipsen Mølgaard etter at vi kom hjem til Oslo. Han henviser meg til Rigsarkivet i København. Jeg får kontakt med heraldisk konsulent og arkivar Ronny Andersen. Igjen forteller jeg om min leting etter historien om Albert Ferdinand v. Bülow og hans hund, og om de motstridende, eller mangelfulle beskrivelsene av hans siste leveår. Jeg får raskt svar med følgende anbefaling:

Jeg kan anbefale følgende publikasjon: http://hup.sub.uni-hamburg.de/volltexte/2016/161/chapter/LASH1864_Jorgensen.pdf

På s. 335 er der et foto af 10 nørrejske embedsmænd – herunder din tipoldefar – der blev først som arrestanter til Rendsborg, hvor de opholdt sig i to måneder, inden de igen blev løsladt. Historien fortælles fra s. 310, og i noterne kan du se, at der findes yderligere litteratur.

Fantastisk! Jeg får vite nok til å få bekreftet at historien som bestemor har skrevet antakelig er sann. Jeg leser at elleve nordjyske embedsmenn ble fengslet i 1864 og ført til Rendsborg. Den ene ble imidlertid syk og sendt hjem. Jeg har videre funnet bildet på foregående side av de ti embedsmenn, hvor min tippoldefar A.F.v. Bülow står bakerst til venstre:

De 10 nørrejske embedsmænd, som i 1864 blev fængslet og ført til Rendsborg.
Siddende fra venstre: Amtmand C.B.A. Dahl, Vejle, stiftamtmand T.C. Dahl, Aarhus, stiftamtmand H.C. Nielsen, Ribe, amtmand I.C. baron Bille-Brahe, Skanderborg. Stående fra venstre: Borgmester A.F. Bülow, Skanderborg, overauditør A.S. Ørsted, Vejle, borgmester A.P.Th. Meinert, Ribe, overauditør M.A. Monrad, Kolding, borgmester J.A.F. Bagger, Varde, og borgmester J.C. von Jessen, Horsens. Samtidigt foto gengivet efter Franz von Jessen: Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker. I. København 1943.
Die zehn Beamten aus Nordjütland, die 186

Disse nordjyske embedsmenn ble tatt til fange i 1864 av tyskerne og stilt overfor følgende ultimatum:

Enten: Inden ti minutter at acceptere fordringer til naturalleverancer, inden seks dage at levere 200 heste samt at levere 6.000 par støvler inden fem dage og så fremdeles i fem uger – eller 6 pr. rigsdaler pr. par.

Eller: Efter en times forløb at blive ført som arrestanter til Rendsburg og få deres gods beslaglagt.

De nu ti embedsmænd modstod presset og valgte at nægte at gå ind på rekvisitionskravene. De nu ti topembedsmænd blev nu kjørt i åben vogn fra vognparken i Kolding.

Og her er jeg ved min bestemors historie. Ydmyk og stolt leser jeg at min tippoldefar har vært en av de tøffe embetsmennene som satte seg til motverge mot okkupantene. Albert v. Bülow ble ikke sendt alene, men sammen med ni andre embedsmenn i åpen vogn. Hun skriver at han sultet og frøs. De ble kanskje kjørt i flere vogner, noe som kan ha gjort det lettere for Rob å følge etter. Sporene har blitt tydeligere, og luktene lettere å kjenne igjen. Albert v. Bülow må ha overlevd fangenskapet, og kan ha dødd av en brannbyll tre år senere.

Rob har vært mye i naturen på sin vei, slik vi også opplevde på vår tur 150 år etter. Han må ha møtt både dyr og mennesker. Jeg har funnet nedenstående bilde som kan illustrere hva Rob også kan ha møtt i sin leting. Det står en hund i forgrunnen av mange østerrikske soldater da Vejle ble tatt. Kanskje det er Rob? Det må ha vært nesten umulig for han å finne igjen sin herre og hans medfanger. Han kan ha forstått at soldatene var farlige og en stor overmakt.

Vejle blev besat den 8. marts 1864. Her ses østrigsk infanteri klar til parade på Kirketorvet. Foto fra historiskatlas.dk.

Noen kjente igjen borgermesterens hund. Den tapre landsoldat ble sendt hjem med en postvogn. Selv om de begge har vært preget av det de opplevde disse dagene i 1864, må den nære tilknytningen ha ført til en lykkelig gjenforening i Skanderborg.

Historien ruller videre:

Bildet vi tok viser at det gamle Rådhuset står der fortsatt, men etter kommunesammenslåing er det bygget nytt. Det blir spennende å følge med på hva som skjer videre med Skanderborgs gamle rådhus.

Den gamle Hærvejen er foreslått restaurert og bygget som pilgrimsvei.

Da Albert v. Bülow døde ble hans kone, Mathilde Oxenbüll Bülow, enke og flyttet til København med sine fire døtre. Her bodde hun resten av livet med sine to ugifte døtre og en hushjelp. En av hennes andre døtre, Johanne Bülow, reiste til Christiania, hvor hun traff Johan Lunde. Johanne spilte nydelig klaver, og Johan sang vakkert. Så ble det de to. Johanne, min fars «Momo», bodde i bygården hvor jeg bor nå. Jeg kan sitte og titte skrått over gårdsplassen, og se vinduene der hun levde.

Den musikalske arven finner jeg igjen i tenoren Thomas Ruud som er tipp Tipp oldebarn av Albert og Mathilde Bülow.

Som hunden Rob halset av gårde, har jeg halset etter historien om Rob og hans herre. Det sies at verden blir mindre når vi nå kan ha kontakt via internett med nesten hele verden. Vi kan reise med fly, tog, biler. For meg har ikke bare verden blitt mindre, men også tiden krymper. Forhistorien har rykket nærmere. Hundre og femti år er da ikke så lenge siden?

Vår datter Johanne (oppkalt etter sin tippoldemor) kjøpte hund omtrent samtidig med at jeg fant min bestemors notat. Hva skulle den hete? Rob, sa jeg. Det ble Robin.

Robin koser seg ved Røstjern, Ringkollen.

Else Hertzberg Kokkersvold, født 1943 i Molde. Har utdannelse ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse. Er nå pensjonert førstelektor fra yrkesfaglærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Unn Stålsett

Drømmer - minner - undring

Hvordan føles det å bli 80 år?

"Bare et tall!" fnyser jubilanten. "Betyr ikke noe! Det er hvordan vi føler oss, som betyr noe."

Mange ganger har jeg hørt det utsagnet. Men er det bare et tall? Årene vi har levd?

Årene som gir oss erfaringer. Erfaringene som påvirker meg både til hva jeg gjør og hvordan jeg tenker. Ja kort sagt - gjør meg til hvem jeg er. Det er både det bevisste og ubevisste som former meg. Erfaringene dukker opp som minner. Det kan være som "flashbacks", plutselige glimt hvor jeg ser for meg en episode som hendte meg engang for lenge siden.

En svart ung mannen sto bøyd over sengen min en natt i Los Angeles i 1956, da jeg plutselig våknet og så rett inn i et fremmed ansikt. Men jeg kan ikke huske at jeg ble spesielt redd. Jeg snudde meg i sengen for å sove videre. Men så for jeg opp! Vi var to unge jenter som delte rom i et internat ved Syd-Californias Universitets campus. Vi reagerte med å sprette opp av sengene for å ta opp jakten. Men den unge mannen var for snar. Han sprang og forsvant. Og bra var vel det. For hva vi skulle ha gjort om vi hadde innhentet ham, aner jeg ikke. Vi tilkalte våre mannlige medstudenter. De bodde i en annen del av huset. Men da var det altfor sent uansett.

Hva betyr minnene?

Det var én episode. Mange andre trenger seg på. Om natten og om dagen. Jeg har lurt på om det har med alder å gjøre? At så mye dukker opp. Jeg hadde jo slike flashbacks og minner som dukket opp før også, men ikke så ofte som nå. Jeg spurte en kollega av meg om hun kjente seg igjen i dette. "Ja", sa hun. "Det blir jo flere erfaringer dess eldre vi blir."

Mange drømmer synes å være fri fantasi. Men de må vel bygge på noen erfaringer, de også? Kanskje erfaringene opptrer i forkledning? Noen få gjenkjenner jeg. Den klassiske handler om at jeg skal opp til eksamen dagen etter og ikke er skikkelig forberedt. Handler den om angst for ikke å mestre situasjonen? Andre minner er av en slik art at jeg ikke kan forstå hvorfor akkurat de dukker opp.

Jeg tenkte at jeg skulle fortelle om slike situasjoner. Men det ble vanskelig. Jeg begynte å spørre meg selv om hvorfor visse minner dukket opp, og ikke andre. Da var det følelser jeg oppdaget, følelser av ubehag, skam eller skyld. Jeg møtte også min egen naivitet.

En eldre kollega ba meg om å møte en ung, svart mann som var ny i Norge, for å være hyggelig. Da jeg møtte ham, skjønte jeg at det å være "hyggelig", var ment som at jeg skulle ligge med ham. Jeg bare sa farvel til ham. Den gang tenkte jeg ikke så mye over det. Bare skjøv det til side. Men jeg fikk en følelse av å ha møtt en kollega som var direkte ondskapsfull.

Det er kanskje nettopp derfor slike brokker dukker opp? At de er ubearbeidede erfaringer som krever å bli bearbeidet?

Gode og vonde minner

Andre erfaringer, dukker også opp, som når jeg hører Chopin bli spilt. Da er jeg tilbake i min barndoms seng, og hører min mor spille om kvelden. Tonene til Chopin er herlige. Når hun spilte Chopins Fantasy-Impromptu, kunne jeg dukke meg ned under dynen og fryde meg over tonene fra stuen.

Eller når jeg ser utover en fjord og gleder meg over naturen. *Min* fjord dukker umiddelbart opp. Det er Høgsfjord i Rogaland. Jeg står oppe på Eskelandshøyden og ser over til Ådnøy, Høle og inngangen til Lysefjorden. Da er ingen fjord vakrere enn den.

Men vonde minner er også knyttet til Bersagel i Høgsfjord. Den niende april 1940 våkner jeg om morgenen hjemme i Agent Kiellandsgate i Stavanger. Telefonen ringer. Mor tar den. Hun roper: "Det er krig i landet! Vi må flykte. Onkel Tjalve henter oss med bil om en time!"

Vi hører fly som durer over oss. Bilen tar oss ut av byen. Vi kjører forbi soldater som marsjerer på veien. Det virker absurd. Vi kommer til gården Eskeland på Bersagel. Der er to rom gjort ferdige til oss.

Tre eldre søsken bor på gården. Vi deler kjøkkenet med dem. Der står det en stor vedovn med ovsringer. Mor fyrer den med ved når hun skal koke mat. Vann henter vi fra brønnen. Parafinlamper, som brukes her, er ukjent for meg. Jeg skal sove i en stor himmelseng fylt med halm.

Jeg var ni år. Jeg fikk jobben med å hogge ved og bære inn vann. Det var godt å oppleve at det var bruk for meg selv om jeg var ung.

Rommene var bestilt på forhånd. Det var egentlig merkelig, noe jeg først oppdaget lenge etterpå. Men familien hadde ventet krig. Har ikke hørt om andre som var så forberedt. Vi hadde til og med sendt inn en kiste på forhånd. Hva som var i den, aner jeg ikke.

Vi kunne se inngangen til Frafjord. En dag kom det bombefly og slapp bomber der. Norske soldater var i Frafjord, fikk jeg senere høre. Det var rart og skremmende å stå trygg på avstand og se det som skjedde ikke så langt borte.

Vi ble boende på den lille gården i fem måneder, og siden to måneder hver sommer. Vi ble en naturlig del av livet der, og trivdes derfor veldig godt. Men melke kuene fikk vi ikke. Vi var jo byfolk.

Drømmene og ønskene

Opplevelsen av alder preges av den konkrete livssituasjon og det sted hvor du vokser opp. Hadde jeg vokst opp som svart kvinne i Afrika, ville mitt liv sett helt annerledes ut. Men det gjelder like gjerne om du vokser opp andre steder her i landet, selv om forskjellene ikke ville være like store. Vi lever i dag i et land som er rikt, både med materielle og kulturelle ressurser. Men da jeg vokste opp, var landet vårt fattig. Hjemme hos oss var det vanskelig å få endene til å møtes, men jeg opplevde ikke at vi var fattige. I nåtidens perspektiv var vi nok det. Som voksen er jeg blitt fortalt at noen av mine venner i gata hadde problemer med å gå til butikken. Redde for å møte kjente. De var skamfulle over at de måtte kjøpe på krita. De fikk skrive det de skyldte i en bok hos kjøpmannen, og betale når de kunne.

Min venninne Elsa og jeg drømte om å dra på sykkeltur. Det kostet penger som vi måtte skaffe oss selv. Å få seg sommerjobb som fjortenåring, var ikke like vanskelig som det er i dag. Vi tok oss jobb på en sildefabrikk. Vi ble betalt etter alder, og på akkord.

Brislingene skulle hektes opp på en stang, henges opp til røyking, og så bli sendt videre for å bli lagt ned i bokser. Disse skulle lukkes og pakkes inn. Vi kunne stå i dagevis og hekte fisken opp på stengene. Senere kunne vi stå i heisen for å sende den røykte fisken opp til dem som skulle legge dem i boks.

Når jeg kom hjem etter en lang dag, rynket mor på nesen og sa at det luktet forferdelig av meg. Hun sendte meg ned i kjelleren, og jeg måtte vaske meg og skifte alt tøy fra innerst til ytterst. Vi hadde ikke noe så fint som en dusj. Jeg måtte bruke et vaskevannsfat. Det var en kald fornøyelse. Hvis jeg ikke hadde vasket håret, ble jeg sendt tilbake til kjelleren. Alt måtte vaskes for at lukten skulle bli borte.

Neste sommer jobbet Elsa og jeg i ysteriet på meieriet. Rørte i varm ost, lagret og vokset den. Jeg husker jeg sto på tvers oppe på store hyller og snudde på 20 kilos gaudaoster. Det skulle gjøres hver dag. Det hadde visst med modningen av osten å gjøre.

Det var en god følelse å kunne tjene egne penger, tjene nok til en drømmetur på sykkel gjennom Ryfylkeheiene og over til Setesdal.

Når jeg nå tenker på de lange turene vi syklet, blir jeg imponert. Den første etappen gikk fra Stavanger opp til toppen av Setesdalen, og så ned fra Bykle gjennom Valle til Kristiansand. Deretter rundt Sørlandet, og oppover langs Jæren og hjem. Vår senere

tur gikk til Bergen og innover Hardangerfjorden, som vi krysset over. Så tok vi Sørfjorden ned til Odda, og så hjem via Haugesund.

Billige overnattinger

Vi overnattet i høyet på låver. En gang ble vi invitert til å ligge i senger inne på en gård. Men vi likte ikke at mannen i huset kom inn på soverommet og sto og så på oss. Hva var det han ville? Heldigvis skjedde det ikke noe. Det var stor stas da vi fikk overnatte på et ungdomsherberge i Mandal. Ungdomsherberger var ennå ikke så utbredt.

Gaver – ressurser og kreativitet

Men om ressursene var små, kunne kreativiteten være stor. Min mann Gunnar har fortalt fra hjemmet sitt om grytelokk og kjøkkenredskaper som forsvant før jul, og som dukket opp som presanger på julaften til morens *store overraskelse*. Jeg rekket opp gamle gensere, farget garnet og strikket sokker og vanter som gaver til jul.

Så måtte det være hemmelig. Ingen måtte få vite hva de skulle få til jul. Det kunne være stor jubel over små gaver vi fikk, og som vi virkelig trengte. Vi kunne mangle mange enkle husgeråd og klær.

I dag har jeg alt jeg trenger. Har ikke egentlig behov for gaver. Men vi fortsetter likevel i samme tradisjon. Gavene er blitt dyrere. Heldigvis tenker vi også alternativt. En gave i dag kan være en opplevelse, et teaterstykke eller en konsert, eller et bidrag til Kirkens Bymisjon eller Kirkens Nødhjelp. Min venninne Barbara i USA har i alle år sendt som julegave til meg et bevis på støtte til kjøp av en kalv til en fattig familie på landsbygda i Afrika.

Og drømmer blir virkelighet

Til min 80 års dag ønsket jeg som gave nettopp en opplevelse for min familie og mine venner. På vår gamle seter ved foten av Rondane, ville jeg servere setermat på tunet. Så ville jeg organisere et seminar på bygdehuset nede ved foten av fjellet. Seminaret skulle handle om ”anerkjennelse”. Om betydningen av anerkjennelse i våre yrkesliv. Mitt ønske var at mine nærmeste skulle bidra hver fra sine fagområder. Og slik ble det.

Jeg fortalte litt om anerkjennelse i skolen og tenkningen om den. Gry, min datter, fortalte om hva anerkjennelse betyr i psykologien og i terapien, og Sturla, min sønn, om anerkjennelsens betydning på gata for slitne rusmisbrukere og hjemløse, slik arbeidet i bymisjonen hadde vist ham. Han hadde nettopp gitt ut en bok med tittelen *Respekt*, som jeg ga som presang til mine gjester. Jeg ville ikke ha presanger fra gjestene, utenom den at de kom og deltok. Min mann Gunnar fortalte om anerkjennelsens betydning i konflikter på internasjonalt nivå. Et eksempel var fra Øst Timor hvor han arbeidet henimot ti år for fred og forsoning.

Regnet kom ikke...

Vi satt rundt småbord på tunet. Jeg tok litt av en sjanse, og jeg var livredd for at det skulle begynne å regne. Jeg hadde vurdert om jeg skulle sette opp et stor telt. Men det ville ødelegge sjarmen med tunet. Vi var heldige. Det ble ikke regn, enda det hadde regnet dagene før, og det regnet dagen etter.

Bondekona Ellen Marie serverte en kjempegod rømmegrøt med hjemmelaget spekemat til 70 gjester. Så stevjet hun og sang gamle seterviser, akkompagnert på cello av sin budeie fra København. Etterpå sang vi kjente fjellsanger. Miriam, mitt eldste barnebarn, hadde laget sin egen sang til mormor.

Vi bilte ned til foten av fjellet for å ha seminaret vårt innendørs. Nede i dalen på samfunnshuset var vi benket rundt småbord i en halvsirkel. Min sønnesønn Ådne spilte en egenkomposisjon på fagott tilegnet farmor. Så sang vi til Sturlas akkompagnement på gitar, før seminaret startet.

Jeg tror vi alle lærte noe om betydningen av anerkjennelse i våre egne liv?..

Kanskje dreier drømmer og minner seg dypest sett om en lengsel også om anerkjennelse for hvem vi er med våre liv?

Unn Stålsett født 1931 i Stavanger, er nå ved Høgskolen i Oslo og Akershus sitt Senter for seniorkompetanse etter å ha jobbet med lærerutdanning i Oslo, Elverum, Stavanger og Sagene lærerskoler. Har designet og startet opp modell for veiledning av nyutdannede lærere og utviklet modell for videre fagutdanning for lærere i ungdomsskolen. Skrevet fagbøker om veiledning og ledelse i lærende organisasjoner og om tilpasset opplæring. Skrevet pedagogiske fagartikler i tidsskrifter og lærebøker gjennom 50 år.

Har tatt magistergraden i pedagogikk med psykologi og sosiologi som støttefag og studert historie ved Oslo Universitet. Tidligere tatt Skolesanglærereksamen ved Stavanger Musikkonservatorium, og studert med Fullbrightstipend 1 år ved New York State University, State Teachers College. Studiereiser i en rekke land. Deltatt i skole- og kulturpolitikk i Oslo kommune.

Kjell Hole

To togturer med Raumabanen - før og nå

Den første turen

Jeg hadde aldri reist med tog, jeg hadde bare sett toget. Tante Aslaug hadde et lite feriehus på Veblungsnes. Der var vi ofte på besøk om sommeren, sju mil hjemmefra. Fra stuevinduet hos Aslaug kunne vi se til Åndalsnes, på andre siden av Rauma. Om kvelden sto vi i vinduet og ventet på å se nattoget til Oslo. Vi så det når det kom rundt neset fra stasjonen. Et kullfyrt damplokomotiv spydde ut en stor røyksky som ble liggende som en dis over elva, lenge etter at toget var borte. Det var noe magisk med toget på vei til hovedstaden og ukjente stasjoner. Jeg drømte om å reise med tog.

Det var flere tanter i min barndom. Aslaug, Bergljot og Kirsti var tre «gamle frøkner», ugifte lærerinner med et mildt, men myndig vesen. Tante Kirsti var den som bodde nærmest. Da vi var i 12-årsalderen, inviterte hun Olav og meg på togtur. Olav er søskenbarnet mitt. Vi gikk i samme klasse. Endelig skulle vi på tur med toget, fra Åndalsnes til Verma. Vi var begge spente og forventningsfulle. Vi hadde hørt om vendetunellen og sett bilder av Kylling bru. Nå skulle det oppleves!

Vi er ute i god tid. Når «tog til Oslo er klart for avgang fra spor 1» blir annonsert i den sprakende høytaleren, er vi på plass i vår kupe. Vi er på togtur. Snart ser vi Veblungsnes og Aslaugs lille hus på andre siden av Rauma. Første stopp er Romsdalshorn stasjon. Det er folk på stasjonen. Et par kommer på, og noen går av. Før vi fortsetter forbi Trollveggens ville tinder og svimlende stup, kan vi se barndomshjemmet til vår bestefar, som vokste opp under bratte fjellskrenter.

Olav og jeg blir fort interessert i vinduet i kupeen. Det holdes oppe av ei kraftig, men blankslitt lærreim med flere hull i. Den er festet til en liten metalltapp. For å åpne vinduet, drar vi i lærreima og løsner den fra kroken. Det er tungt, men vi klarer det så vidt. Slik kan vi slippe vinduet ned og feste lærreima i et annet hull, avhengig av hvor mye åpning det skal være. Det er strålende vær, så det er greit å ha åpent vindu. Det er bare en hake ved det – vi må stenge vinduet når vi kommer til en tunell, for ellers vil den sure og skitne røyken fra lokomotivet fylle kupeen. Lukta sitter i veggene. Tante Kirsti passer på. Lærerinna er ikke så begeistret for vår aktivitet, så vi slutter med det ganske fort. På Marstein stasjon kommer det flere på, og noen går av. Bagasjen viser at de har vært på handletur på Åndalsnes. Etter Marstein starter stigningen.

Kylling bru

Kylling bru er en attraksjon på Raumabanen. Den sto ferdig i 1923, etter nesten ti års arbeid. Året etter var hele strekningen fra Dombås til Åndalsnes ferdig og ble offisielt åpnet av Kong Haakon 29. november 1924. Da sto bl.a. følgende i avisen Jordbrukeren:

«Romsdals amts største begivenhet utfolder seg i dag, idet fylket ved Raumabanens aapning fra nu av ved jernvei er fast knyttet til Norges samlede jernbanenett og til utlandet... Med et slag er fylket nu forvandlet til et centrumsdistrikt i vort land...»

Kylling bru er en av de lengste steinhvelvbruene på det norske jernbanenettet og den største konstruksjonen på Raumabanen. Stor ingeniørkunst og dyktig håndverk. Et yndet fotomotiv.

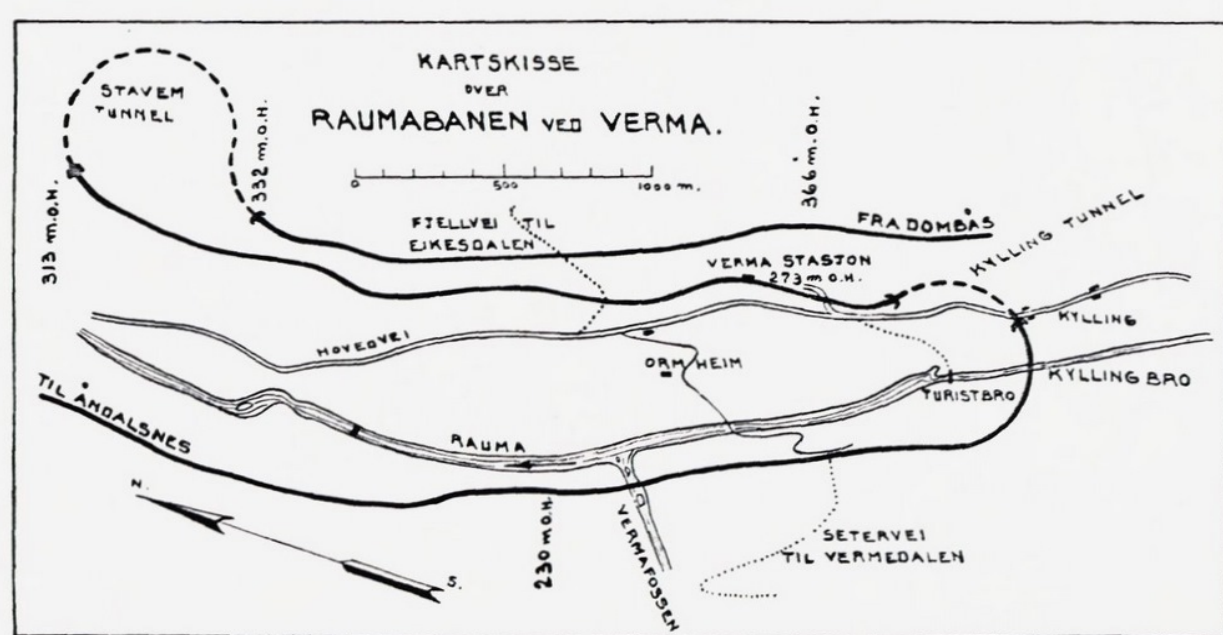
Toget krysser elva i lav fart. Vi kan nyte utsikten utover dalen og se ned i djupet på et frådende fossefall, 60 meter under toget. Vi følger intenst med. Presser nesene mot vinduet for å få med oss alt. Det er nesten litt nifst. Før vi vet ordet av det, er det stummende mørkt. Toget befinner seg i en ny tunell.

Brua er bygd i en svak bue, som inngår i en lengre kurve i «vendesystemet». Det er løsningen som gjør at toget kan klare den store høydeforskjellen i overgangen fra Romsdalen til Lesjabygdene. Etter tunnelen har toget snudd. Nå vender vi nesene nedover dalen på den andre siden, tilbake mot utgangspunktet.

Når vi kommer ut i dagen igjen etter tunnelen, er vi straks framme på Verma stasjon. Her går vi av toget på vår første store togreise. Vi skal tilbringe dagen i Øverdalen, den øverste bygda i Romsdalen. Her har både Kirsti og bestefar vært lærere.

Vi stopper litt på plattformen og ser på den gule stasjonsbygningen. Et stort skilt med svarte bokstaver på hvit bunn forteller at det er Verma stasjon, 273 moh. Stasjonsmesteren, med uniform og stilig lue, passer på at alt går riktig for seg. Han vifter med sitt grønne flagg og får et ulende svar fra dampfløyta, idet toget igjen setter seg i bevegelse. Nå går det snart inn i vendetunnelen og snur inne i fjellet, oppover dalen. Det kommer ut en «etasje» høyere, på sin vei til Stuguflåten.

Fig 1: Kartskisse over vendesystemet på Raumabanen

Dette toganlegget var i sin tid enestående i Norge. Et lignende anlegg fantes bare på Gotthardbanen i Sveits. Kompetansen fra Raumabanen ble senere videreført til Flåmsbanen. Fra Stuguflåten fortsetter toget til Bjorli, Lesja og Dombås, der Raumabanen ender, 114 km fra Åndalsnes og 659 moh. Her overtar Dovrebanen, over Dovrefjell til Trondheim, eller gjennom Gudbrandsdalen til Oslo. Slik var det i 1924, og for 60 år siden, og slik går togene fortsatt.

En ny togtur etter 60 år

I januar 2018 skal jeg tilbake til Raumabanen. Jeg skal noen dager til Vestnes for å

Lesjaverk stasjon

besøke min søster. I stedet for å kjøre bil 50 mil fram og tilbake, eller ta fly til Molde, tar jeg toget. Jeg gleder meg. Jeg har nylig fortalt om min første togtur i et juleselskap, og plutselig dukker denne muligheten opp til å gjenoppleve Raumabanen motsatt vei, 60 år etter at jeg første gang reiste med tog. Hvordan blir det? En «minnesmelodi»?

Denne gangen starter turen fra Oslo med Dovrebanen til Dombås. En behagelig reise med «NSB komfort».

Gratis wi-fi, kaffe og aviser. Helt stille i vogna, ingen skravling eller barnegråt. Det tar fire timer. På Dombås er det overgang til Raumabanen. En moderne dieseldrevet motorvogn står klar på andre siden av plattformen. En sømløs overgang. Det tar tre minutter før toget setter seg i bevegelse. Like behagelig som Dovrebanen, bare mer stillegående, med store skinnende rene vindusflater. Uten opphold får jeg følelsen av å flyte videre på en polstret skinnegang. I minnet dukker det opp en gammel og slitt

jernbanevogn med en røykfylt kupe, trukket av en velbrukt jernhest med fyrbøter og tung røyk. Det var den gangen. Nå, i strålende vintervær med ei blek sol i sør, føler jeg at vi svever gjennom Lesjabygdene. De gamle stasjonene ligger på rekke og rad, folketomme og uten liv. Nedlagt. Botheim, Lesja og Lora passerer, før vi får et kort stopp på Lesjaverk. Dernest passerer vi både Lesjaskog og Bjorli uten stopp.

Like før vi farer forbi Stuguflåten, kan jeg så vidt skimte tante Bergljots gamle hytte mellom furutrærne på Sagberget, hvor jeg som voksen har tilbrakt flere ferier med kone og barn. Her har vi balansert på glatte steiner for å hente vann i Rauma, som fosser forbi, der det gamle sagbruket sto. Gått spennende turer, på ski og til fots, i vakkert og variert terreng. Til Brøstdalen og Pyttbua i vest, i øst til Mardølas utspring i Sandgrovbotten, der Mardøla-aksjonen i 1970 satte verneinteressene på sakskartet. Dramatiske dager. Mot nordvest kommer Døntinden tydelig til syne. Jeg gremmes over at jeg aldri fikk tatt turen dit fra Bergljots hytte. Nå er hytta solgt.

Stuguflåten er så visst ikke verdens navle, kun et gårdsbruk og noen gamle hus, en gammel skysstasjon. Men 22. april 1940 var det tilholdssted for konge, kronprins og Norges regjering. Det ble holdt statsråd i andre etasje i den gamle tømmerbygningen. Neste natt ble konge og kronprins kjørt videre på sin vei mot Molde.

På Stuguflåten starter fallet mot Romsdalen. Det kribler litt i magen. Jeg fornemmer noe av spenningen fra mange år tilbake. Vil jeg kunne merke at toget svinger inne i fjellet, når toget skal gjøre helomvendning i vendetunellen? Vi svinger mot venstre, og jeg tror jeg kjenner at toget krenger. Men ville jeg ha merket det, hvis jeg ikke hadde visst? Tunellen er 1400 meter lang og har en radius på 275 meter, en skarpere kurve enn det som ellers er vanlig på norske jernbaner.

Vendetunellen er raskt passert. Når vi kommer ut igjen, peker toget oppover dalen, og vi er straks på Verma stasjon. Dette var endepunktet på min første togtur. I dag farer vi fort forbi, slik vi denne dagen farer forbi alle de 12 gamle stasjonene, med unntak for Lesjaverk. Det er den nye tid!

I april 1940 ble Norges Banks gullbeholdning - 3000 gullbarrer, 49 tonn - i all hemmelighet ført fram til Åndalsnes med Raumabanen, og videre til Molde og England. En så verdifull last har nok ikke passert vendetunellen verken før eller siden. Både Åndalsnes og Molde ble bombet sønder og sammen, men gullet, kongen og kronprinsen kom velberget fram. Noen dager senere ble 1500 britiske og 425 norske soldater evakuert fra Dombås. De søkte tilflukt i vendetunellen, da det oppsto trefninger med tyske tropper. I nattens mulm og mørke ble de fraktet til Åndalsnes med et tog som sto i beredskap inne i tunellen. Den slags dramatik er ikke dagligdags, og langt fra min fredelige togtur 10. januar 2018.

Uten stopp farer vi forbi Verma, med nostalgiske minner om det som den gang var et eksotisk mål, med betjent jernbanestasjon og yrende liv. I neste øyeblikk er vi inne i en høyrekurve og sklir gjennom Kylling tunell, som går under riksvei E139. Over

Kylling bru går det også mye fortere enn jeg kan minnes fra min første tur. Romsdalen åpner seg mot høye fjell og vi er på nytt vestvendt, mot Åndalsnes og fjorden.

Over en strekning på 7,5 kilometer har vi gjort to store vendinger for å komme ned den bratteste delen på reisen. Nedenfor Kylling bru går banen i bergsiden på vestsiden av Romsdalen, inntil traseen flater ut ved Foss bru. Da har vi falt 400 høydemeter over en strekning på 23 km fra Stuguflåten.

Etter Flatmark går banen gjennom «Kjerkjeura», et område med gigantiske kampesteiner som ligger strødd på dalbunnen. Jeg har som regel kjørt bil på mine besøk til Romsdalen. At det skal være mulig å komme gjennom dette området, er nesten ikke til å tro. Det gjenstår en betydelig utfordring før veien her har fått tidsmessig standard. Togtraseen ble, som før nevnt, ferdigstilt i 1924, og slik ligger den fortsatt. Man kommer fort forbi med toget og kan bare undres over hva de fikk til for nesten hundre år siden. At stedet kalles Flatmark er like genialt som at Grønland heter Grønland.

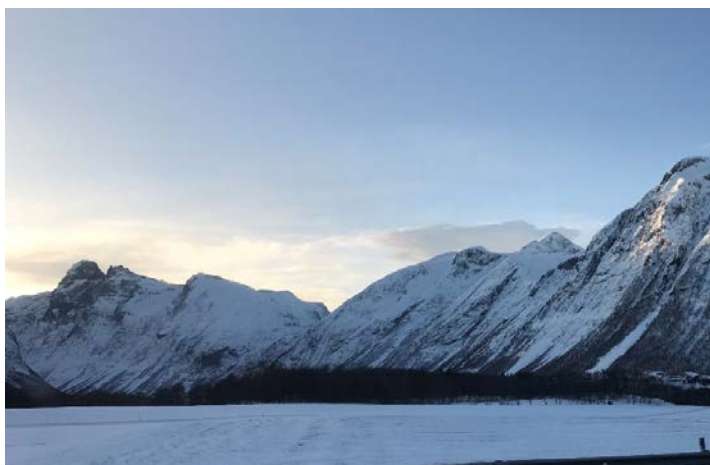
Raumabanen passerer Trollveggen

snødekte elvesletter med velholdte gårdsbruk. Hit fant «lakselordene» fram på 1800-tallet.

Nå er vi i dalbunnen. Vi har foten av Romsdalshorn til høyre. Deretter kommer Blånebbå og Romsdalseggen, som nå har passert Besseggen som Norges mest populære eggtravers. Et luftig turmål.

Trolltindene med Trollveggen dominerer den andre siden.

Fjellene rager nesten 1800 stupbratte meter opp fra dalbunnen, hvor Rauma flyter stille mellom

Mot Isterdalen

Den mye omtalte «Mannen» står fortsatt på sine sviktende føtter og truer med å rase ned. På en finværsdag, som i dag, er den ikke veldig truende. Når raset går, bør ikke toget være akkurat her – det er trangt i dalbunnen.

Det er alltid like fasinerende å se disse kjente fjellsidene, som i alle år har vært tumleplass for lokale fjellfolk og tiltrukket seg klatrere fra alle verdenshjørner. Da jeg

hadde sommerjobb på Åndalsnes i 1965, på Grand Hotell Bellevue, ble Trollveggen klatret for første gang. For Raumabanen er det en dagligdags rutine å passere forbi, men selv for meg, som er vokst opp i nærheten og har vært her mange ganger, er landskapet som et underverk: storslagent, tiltrekkende og skremmende på samme tid.

Vi nærmer oss Åndalsnes, men før vi er framme, åpner Isterdalen seg på venstre side. Der går veien til Trollstigen. Bispen, Kongen og Dronninga står høyreiste og minner om at det er flere fjell som vil gjøre seg gjeldende. Men Romsdalshorn – Hornet - er keiseren, der det kneiser stolt mot himmelen. Jeg minnes med en viss stolthet at jeg var på «Hornet» i 1971, ledsaget av klatrelegenden Arne Randers Heen.

Romsdalshorn i vinterskrud

Terrenget flater ut, fjorden åpner seg, og før vi svinger rundt neset til stasjonen, kan jeg på den andre siden av elva se det som den gang var tante Aslaugs hus på Veblungsnes, der drømmen om en togtur oppsto. Ringen er sluttet.

Kjell Hole, forfatterromale s. 17.

Wencke Vardan

Glimt fra USA 1963

Januar 1963. Jeg har fullført Statens Gymnastikkskole øverste avdeling for en måned siden. Jeg sitter i et propellfly på veg fra Fornebu til New York, på veg til min aller første jobb som kunstløp- og gymlærer på en privat videregående kvekerskole i staten Maine. Elevene er mellom 13 og 19 år.

Flyet tar av, det er ingen veg tilbake. Jeg er trøtt og nervøs. Ikke sov jeg mye natten i forvegen heller. Tankene flyr. Hvorfor sa jeg ja, da en tidligere elev fra gymaskolen spurte om det var noen som ville overta hennes gymlærerjobb i USA? Kanskje er det en drøm fra tenårene, den gang jeg så Westside Story. Eller er det min impulsivitet, som fikk meg til å si ja til denne jobben?

Kvekerskole, jeg vet ingenting om kvekere, heller ikke noe om skolesystemet i USA. Heldigvis er jeg ikke alene. En medelev fra gymaskolen, Anne-Marie sitter ved siden av meg i flyet. Hun skal være skilærer, mens jeg skal ta meg av skøyteundervisningen.

Vi har landet, fått koffertene våre, og står litt fortlapt i ankomsthallen på en stor flyplass. Fornebu er bitteliten og trygg i forhold til flyplassen i New York. Mennesker overalt, hva gjør vi nå? Etter en stund øyner vi en plakat holdt opp av en eldre, tykk dame, ca. 80 år. Sannelig, der står det Anne-Marie og Wencke. Damen viser seg å være rektor ved skolen vår. Hun geleider oss inn i en restaurant, og vi får servert kylling. Jeg har aldri spist kylling, det er ikke hverdagskost i Norge. Hvordan i all verden spiser man kyllinglår med gaffel og kniv, samtidig som man skal konversere på engelsk?

Jeg er trett og sovner i bilen som kjører oss til Oak Grove som er navnet på skolen. Vi stopper foran en stor, ruvende bygning, som ser ut som et fengsel. Snøen ligger høg, omtrent som hjemme i Norge. Jeg grøsser når jeg ser bygningen, skal dette virkelig være vårt hjem i ett år?

Skøyter på Oak Grove

To dager etter ankomst sto jeg foran 20 spente jenter mellom 13 og 19 år på en speilblank skøytebane, omkranset av snøtunge trær. Jentene var nok veldig forventningsfulle, tenk en kunstløpeksperter fra Norge. Men jeg var jo slett ingen eksperter, jeg hadde bare gått på et kunstløpkurs på Frogner Stadion som barn. Men i kontrakten min sto det altså at jeg skal lage et skøyteshow. Noen av jentene var utrolig flinke, andre hadde knapt gått på skøyter før. Showet ble en suksess. Jeg husker ikke hvordan det gikk til, men over 50 år etterpå spør jeg Anne-Marie om hun husker noe fra disse januardagene i 1963.» Eventyr» sier Anne-Marie, og alle skulle være med. Det ble Tornerose med litt omdikting.

De to flinkeste elevene skulle være prins og prinsesse og instruere nybegynnerne til å være trær og hekken som vokste. Der sto jeg da, og så på hvordan Debbie og Sarah tok kommandoen, instruerte «trærne», og senere komponerte sin egen dans. Jeg, kunstløpeksperter, fikk i oppdrag å lage kostymer av kreppapir. Det ble en flott forestilling, men det var ikke takket være meg. Grunnen til at jeg husket så lite, var nok at jeg hadde fortrenget min håpløse rolle. Jentene sa ingenting til rektor om hvordan det hele var gått til, de var utrolig lojale. Ufortjent endte det med at jeg fikk skryt av rektor for forestillingen.

Skolehverdag Oak Grove

Skoledagen til disse ungdommene var preget av meget streng disiplin. Det var undervisning i akademiske fag hele dagen, bare avbrutt av en time ski, skøyter eller riding midt på dagen. Når skoledagen var slutt og middagen inntatt, var det tvungen hvil for elever og ansatte. Hver søndag var det samling i et lite kapell like ved skolen. Alle må møte opp, elever som lærere. Vi lærer etter hvert at dette er ingen vanlig gudstjeneste. Det er et slags andaktsmøte. Ingen prest holder gudstjeneste. Kvekerne har stille andakter. De mener at i stillheten taler Gud, dersom vi bare er stille og lytter. Men det behøver ikke være stille under hele andakten. Stillheten kan brytes fordi en eller annen av de som er tilstede kan kjenne det rett å si noe som beriker andakten. Jeg tror de fleste som underviste på skolen var kvekere. En av lærerne forklarte meg at den sentrale overbevisning som særpreger kvekersamfunnet er at kristendommen ikke kan defineres ut fra læresetninger, det som gjør oss kristne, er visse holdninger som ansvarsfølelse, tålmodighet, ærlighet, enkelthet, stillferdighet, grundighet, og å hjelpe mennesker i nød. Kvekerne godtar at det kan være store variasjoner i tro og meninger. Denne form for kristendom tiltaler meg. Bortsett fra rektor, som var meget autoritær og lite empatisk, var de andre lærerne preget av vennlighet. De var alltid parat til å hjelpe to unge, uerfarne jenter fra Norge

Jeg sitter i et stort rom, uten vinduer, for lite lys, og ser utover bøyde jentenakker. Det er tid for «studyhall,» lekselesing. Ingen får lov til å snakke før kl. 21. Alle skal gjøre lekser samtidig, og de kan be om hjelp. Stakkars, tenkte vi den gang. Men jeg er ikke så sikker på om det var så ille allikevel. Jeg ser hvilken kamp foreldre i dag har med å få barna til å gjøre lekser. Etter at de er kommet hjem fra AKS og diverse fritidsaktiviteter er barna slitne. Etter en lang dag skal de sitte med mye lekser. En del barn er heldige og har foreldre som kan hjelpe, men det gjelder jo slett ikke alle. Mye av pedagogikken på Oak Grove var vi skeptiske til. Men felles lekselesing tiltalte oss.

Det er torsdag ettermiddag, vi har fri noen timer. Vi hopper på en buss som kjører oss til Waterville, nærmeste lille by. Vår store utskeielse er en hamburger på Mac. Donalds. Dette gjentar seg hver torsdag i et halvt år.

Hver uke sitter Anne-Marie og jeg med noen store skjemaer foran oss. Her må vi gi merknader til elevenes oppførsel i løpet av uka. Dette er ikke lett for to lærere som ikke er stort eldre enn elevene. Vi prøver å glemme denne oppgaven, men da blir vi kalt inn på rektors kontor, og får en påminnelse om hvor viktig det er for elevenes

utvikling at dette blir fulgt opp. Vi må jo huske at elevene på denne skolen skal lære å oppføre seg i de øvre sosiale lag. Jeg vet ikke hva slags bakgrunn disse elevene kommer fra. Men at det er dyrt å ha en ungdom der i mange år, tilsier vel at de har foreldre med økonomisk evne til å betale.

Elevene får ikke gå utenfor skolens område. Dette er jenter i tenårene, men gutter får de bare møte i ferier. En dag i året, får jenten gå på dans på en gutteskole, under streng bevoktning. Ingen utskeielser på dansegulvet, skjørtelengden må være akseptabel. På forhånd har rektor målt kjolelengden, og brukt barberblad på fallen, hvis kjolen er litt for kort. Vi har fått beskjed om at det ikke må danses for tett, upassende oppførsel er ikke tillatt. Anne-Marie og jeg tilbrakte mesteparten av kvelden på toalettet. Vi lot jentene få litt frihet.

Lærermøter avholdes en gang i måneden og varer til langt utover kvelden. I rommet sitter ti eldre kvinner, en mann pluss Anne-Marie og jeg. Det diskuteres hvorvidt elevenes prestasjoner i de akademiske fag har sammenheng med deres IQ. Hver elev blir nøye diskutert. Er resultatene for dårlige, blir foreldrene kontaktet. I verste fall må eleven slutte. Skolens renome betyr alt. Utover kvelden sovner rektor, dette skjer på hvert møte. Ingen tør vekke henne, vi bare håper at en eller annen skal gi et lite kremt.

Det eneste som telte for disse jentene var å være flink i teorifagene. Musikk, forming, dans og drama fantes ikke på timeplanen. Men det positive var at elevene hadde en time riding, ski eller skøyter hver dag i vinterhalvåret.

Dagene og månedene gikk. Vår eneste avveksling var bussturen til den lille byen for å spise hamburger.

Vi hadde bundet oss til å undervise på skolen i ett år. Da våren kom bestemte vi oss for å si opp jobben. Vi var så uenige i pedagogikken som det gikk an å være.

Vi orket ikke å støtte rektors autoritære regime lenger. Jeg holdt en avskjedstale som ikke falt i god jord hos rektor. Jeg måtte bare få sagt hvorfor vi ville slutte. At jeg den gang som ung og uerfaren 23 åring turte å stå opp og kritisere rektors pedagogikk, skjønner jeg ikke i dag. Jeg ble etterpå kalt inn på rektors kontor og ble fortalt at noen sluttattest ville jeg ikke få.

Skolen så ut som et fengsel, jeg følte det som jeg hadde vært i fengsel et halvt år. Jeg ville reise, oppleve USA.

USA fra øst til sør til vest til øst

Det var ikke mye vi hadde tjent det halvåret vi jobbet på Oak Grove. Men kunne vi leve av 6 dollar dagen, rakk det til en 3 måneders busstur med Greyhound.

En sen augustdag forlot vi Oak Grove. Vi var 21 og 23 år, klare for den store reisen. Det er 55 år siden. Mye er glemt, men mange hendelser og opplevelser glemmer jeg aldri.

Jeg ligger i en stor seng i et hus i Massachusetts på østkysten av USA. I taket flimrer bilder. Det er montert TV i taket. Jeg har aldri sett TV. I Norge kom den første ordinære TV sendingen i august 1960. Vi hadde ikke TV hjemme, ei heller hos mine venner. Her, et hjem som hadde TV på hvert rom. Vi bor hos en sykepleier fra Oak Grove. Hun er enke, mannen hadde vært lege. Han hadde reist til Tyskland etter krigen for å hjelpe til på tyske sykehus. Med seg hjem hadde han to barn fra et barnehjem. De hadde tyske mødre og amerikanske soldater som fedre. Disse barna hadde ikke opplevd den mobbingen som tyskerbarna i Norge ble utsatt for. Men så hadde det ikke vært tyske soldater på amerikansk jord.

To naive jenter i storbyen New York

Jeg hadde en kusine som bodde i en åtte etasjes blokk på Majorstua. Når jeg skulle besøke henne, måtte jeg ta en heis som var så liten at det bare var plass til to personer. En gang da jeg var ca. åtte år stoppet den mellom to etasjer. Jeg var innesperret i en halv time, var livredd og bare gråt. Enkelte av barndommens opplevelser sitter i kroppen for alltid, det gjør i hvert fall min heisopplevelse.

Vi skal opp i Empire State Building. En kjempehøy skyskraper med heis. Jeg er svimmel og kvalm og kaster opp da vi går ut av heisen. Anne-Marie drar meg bort til utsiktspunktet, millioner av lys så langt øyet rekker. Jeg vil ned på gaten, ingen heis for meg. Jeg går nedover alle trappene.

Vi er på Manhattan i New York. Her er mennesker og skyskrapere overalt. Hjemme i gata i Oslo var det spennende hvis vi så en farget person, neger som vi sa den gangen. Her er det fargede overalt. Vi finner vegen til Harlem, de fargedes bydel. Vi oppdager fort at vi er de eneste hvite på stedet. En eldre mann stopper oss og sier at vi må komme oss vekk, det er ikke trygt for unge, hvite jenter i denne bydelen. Men vi er så utrolig naive. Vi rusler rundt til det begynner å mørkne. Da våre norske venner som vi bor hos i New York får høre om vår utflukt til Harlem, nekter de oss å gå ut alene.

Ja, vi er naive. Vi reiser med Greyhound sørover fra New York. Vi har 6 dollar dagen å leve av. Mat og overnatting. Aldri i mitt liv har jeg spist så mye kålrabi, billig og sunt. Anne-Marie spiser stort sett på iskrem.

Sørstatene 1963

Jeg våkner i en meget billig hotellseng på et meget billig hotell. Døren ut av rommet er barrikadert med vaskevannsfat og vannmugge. Noe kryper nede i sengen min. En mengde kakerlakker beveger seg på lakenet. Jeg løper ut av rommet og sitter på gangen til det blir morgen. Heretter saumfarer vi rommene vi overnatter i. Aldri mer kakerlakker i senga.

Vi krysser grensen til staten Mississippi. Det begynner å bli sent på kveld, så da bussen stopper i en liten by, hopper vi av. Vi står en liten stund og diskuterer hvor vi skal gå. Det hogger i bremsen. En bil bråstopper ved siden av oss. Vi er alene på busstasjonen. Hadde min mor nevnt noe om hvit slavehandel? Jeg hadde bare blåst av det. Men mennene som hopper ut av bilen er hvite, viser identitetskort, og sier at de er sivilt politi. «Dere blir med oss, her er det for farlig for hvite jenter å oppholde seg», sier den ene mannen i en meget bestemt tone. Vi er lamslåtte og redde, forsøker å protestere, til ingen nytte. Vi blir lempet inn i bilen og kjørt til et hotell som i hvert fall ikke passer vårt budsjett.

Tidlig neste morgen sniker vi oss ut av hotellet uten å betale, går bort til politistasjonen, for å beklage oss. Det er jo politiet som har satt oss i denne vanskelige situasjonen. Det viser seg at de nok har forstått hvor utrolig naive vi er. Tonen er annerledes enn kvelden i forvegen, og det ender med at de betaler hotelloppholdet vårt. Med på veien får vi høre at vi må være svært forsiktige når vi beveger oss ute etter mørkets frambrudd. Her er stadig raseopptøyer og drap.

New Orleans. Jazzmusikk overalt. Las Vegas. Aldri har jeg sett så mange godt voksne kvinner stå paralysert foran spilleautomater. Vi stopper i Dallas i Texas. Den dagen vi kommer hjem til Norge, blir Kennedy skutt i akkurat denne byen.

Gå på hendene langs Stillehavskysten.

Greyhoundbussen bringer oss stadig vestover, inntil vi møter Stillehavskysten. Vi vandrer bakker opp og ned i San Fransisco, og beundrer Golden Gate brua. Jeg går på hendene bortover stranden i Santa Barbara, og sovner til bølgeskvulp på den samme stranden. Vi møter smogen i Los Angeles. Lite ante vi om luftforurensning på 60 tallet. Ingen snakket om det i Norge. Vi opplever å gå med rennende øyne så lenge vi oppholder oss i denne byen. Vi stopper i San Diego, og kommer oss over grensen til Mexico. Et yrende folkeliv, luktene er annerledes og fattigdommen synlig overalt. Drømmen til de mexicanerne vi treffer er å emigrere til USA. Det var enklere den gang. Ingen president hadde ennå tenkt på en mur mot Mexico.

Vi reiser gjennom Midtvesten. Treffer amerikanere hvis besteforeldre hadde utvandret fra Norge. Niagara Falls er imponerende, og gangsterbyen Chicago tar vi også en titt på.

3 måneder med forflytting er slitsomt, selv for to ungdommer. Vi begynner å få nok av å være på reisefot. En sen høstdag stiger vi om bord i gamle «Stavangerfjord» som i løpet av 10 dager seiler oss hjem til Oslo.

Wencke Vardan, født i Oslo 1939. Cand.mag med fagkretsen geografi med sosialantropologi, engelsk, Statens Gymnastikkskole, årsenhet i drama og 1/2 årsenhet i filmkunnskap. Hovedfag i drama ved Universitetet i Trondheim. Har undervist i kroppsøving og drama ved Oslo Lærerhøgskole, Bislet Høgskolesenter og Høgskolen i Oslo fra 1967 til 2010. Fra 1993 bare i drama. Har også undervist et år ved Tromsø Lærerhøgskole. Fra år 2000 spilt mye barneteater i barnehager i Tromsø. Utgitt opplegg i drama i Høgskolens skriftserie.

Vibeke Holst

Historier fra nord

En «søring» i Finnmark - anekdoter fra «yttersia»

Den som har besøkt eller bodd i Finnmark, vil aldri glemme denne fantastiske landsdel. Jeg var så heldig å oppleve Finnmark med familien i ett år på begynnelsen av 1980-tallet. Vi reiste mye rundt i fylket, men bodde fast i Vardø, som ligger på en liten øy «på yttersia» ved Barentshavet 7 mil øst for Vadsø, den gang kun med fergeforbindelse til fastlandet. I uvær var det som å være om bord i en båt, og på spørsmål om hvilken vindretning som var den vanligste, kom svaret fort: «Det blæs nordavind fra aille kanta». Det var lang mørketid om vinteren med fantastisk nordlys, og midnattssol i flere måneder om sommeren. Temperaturen oversteg sjelden 10 grader.

Vardø har historie langt tilbake i tid. Byen er Finnmarks eldste fiskevær, ligger ca. 250 mil fra Oslo, lenger øst enn St. Petersburg og Kairo. Drar vi tilsvarende langt sørover, er vi i Roma. Vi kom til en by som gjennom mange tusen år særlig hadde blitt befolket fra øst, og som også hadde tatt imot fiskere og handelsfolk både østfra (Pomorhandel) og sørfra – folk som ble en kort stund for så å forlate dem igjen. Kort sagt: Vi kom til en mangfoldig og fargerik kultur, med et dagligspråk og sin væremåte som nok er atskillig mer frodig enn vanlig sørpå.

Vardøhus festning

I bagasjen vår hadde vi med vår kultur sørfra, og vi var forberedt på at vi ville bli sett på som innflyttede «søringer». Vi ble imidlertid i det store og hele tatt godt imot. Det gikk heller ikke lang tid før jeg, som dem, irriterte meg grønn over presentasjonen av værmeldingen på TV, hvor sørnorge fikk en mye grundigere og lengre værmelding enn hele Nordland, Troms og Finnmark til sammen.

Jeg opplevde mange episoder som viser ulike sider av nord/syd forskjeller. Disse tror jeg nok i utgangspunktet gjør seg best uten kommentarer, men fordi de stående alene kanskje kunne tolkes som utleverende og gi inntrykk av at «vi søringer vet best», vil jeg presisere at de mer enn noe annet må ansees som uttrykk for utprøving, naturlig skepsis til «søringer», og ellers generelle kulturforskjeller. Vi forsto med andre ord godt at vi nok ville komme til en litt annerledes kultur enn vår tilvante, og naturligvis også at vi kunne bli møtt med ikke bare høflig nysgjerrighet, men også med motstand og skepsis.

Vi fikk i løpet av et år opplevelser og erfaringer som vi vanskelig kunne ha fått noe annet sted i Norge. Vi var fire i familien: Far, mor og to gutter på henholdsvis seks og tre år. Jeg skulle jobbe som lærer i barneskolen, og visste ikke da at det var stor mangel på lokale lærere, og at alle lærerne var tilflyttede. Vi visste at vi kom til et sted som helt sikkert ville være ganske forskjellig fra vårt hjemmemiljø, og lurte nok på om vi var tilstrekkelig forberedt på det som skulle møte oss «søringa».

Hvordan blir man så mottatt? Og hvordan håndterer man et møte med en for oss ny og annerledes kultur? Jeg har samlet noen historier som kanskje kan illustrere litt av dette. Selv om de ligger langt tilbake i tid, er de fortsatt veldig levende for oss, og de har satt sine spor på både liten og stor. Noen av de følgende anekdotene kunne sikkert ha skjedd også andre steder i landet, mens noen nok er mer stedstypiske.

Et overraskende søndagsbesøk

Det var søndag, og vi voksne ble vekket av kirkeklokkenes intense kiming allerede ved åttetiden, langt tidligere enn det vi var vant til hjemmefra. Vi var kirkens nærmeste nabo. Ikke nok med at kirkeklokkene kimte, det ringte også på døren.

Klokken var som nevnt kun åtte, og i tillegg var vi jo helt nye i byen og kjente så langt ingen. Men begge barna hadde startet i barnehagen, og sånn sett hadde vi nok blitt observert.

Vi avventet en liten stund mens begge klokkene kimte samtidig. Det var tydelig at de som ringte på døren mente alvor. Nå våknet også gutta, og vi gikk etterhvert samlet og litt nysgjerrige og lukket opp. Der sto to små søte, smilende piker. Den ene holdt et selvlaget (antok jeg) armbånd i hånden. Hun henvendte seg til vår eldstemann på seks år, ga ham armbåndet, og sa med sin tydelige Finnmarksdialekt: «Du er så sexy at det går ikke ant.. Vi går i første klasse... synd at du bare går i barnehagen...». Syvåringene takket deretter pent for seg, smilte til oss, snudde og gikk. Eldstemann sto igjen med armbåndet i hånden og et spørrende uttrykk i ansiktet. Hvordan mitt ansiktsuttrykk var, kan man jo bare spekulere på.

Min første inspeksjon

Det var storefri og alle elevene var ute. Jeg la merke til at det var flere høye og kraftige gutter blant de eldste elevene, og stusset litt på det. Senere viste det seg at flere av dem gikk sjette klasse om igjen av ulike grunner, men det visste jeg ikke da. Plutselig fikk jeg øye på en av disse store guttene mens han dunket hodet til min elev i første klasse mot murveggen. Jeg var et stykke fra, og skyndte meg mot dem. Da dukket rektor opp ved siden av meg, tok meg i armen og sa: «Dette ordner jeg – hvis du forsøker å stoppe ham, tar han deg i stedet - og gjør det samme med deg.»

Dette var for meg en ny og ganske spesiell opplevelse. Jeg hadde tenkt å spørre rektor om dette senere på dagen, men jeg traff ham ikke og fikk ingen forklaring. Da jeg kom på lærerværelset etter endt undervisning, var det ingen der, så jeg fikk heller ikke tatt denne samtalen med noen av de andre lærerne. Dette var uvant. Jeg var vant til at lærerne møttes på personalrommet etter endt undervisning.

Min andre inspeksjon

Dagen etter skulle jeg også ha inspeksjon, fortsatt uten at jeg hadde fått anledning til å snakke med noen om gårsdagens hendelse. Jeg gikk på ny trøstig ut i skolegården, og det gikk ikke lang tid før tre, fire store gutter - som jeg, som nevnt, syntes så eldre ut enn vanlige sjetteklassinger – kom mot meg. Jeg skjønnte fort at de hadde et spesielt ærend – dette var åpenbart planlagt - og ansiktene lyste av spenning. De nærmet seg litt avventende, og jeg tenkte på gårsdagens hendelse med en viss uro. Den største og kraftigste av gutta så rett på meg med et bestemt blick og sa: «Vi ska'ke ha no'n søringa her – vi ska få dæ te å grin'. Forrige søring fikk vi te å grin', – hu dro etter no'n uka». De stilte seg ganske nær meg og så avventende ut – og snudde seg så brått - med et snøft. Jeg fortsatte min vandring rundt i skolegården med mange spørsmål surrende rundt i hodet. Hva ventet meg ved neste korsvei?

En redningsaksjon

Neste korsvei – som skulle vise seg å bli av det mer oppbyggelige slaget - kom allerede noen dager senere i den lokale butikken. Treåringen var med mens jeg puttet varene i kurven. Ukjent som jeg var med hyllene, var jeg et øyeblikk uoppmerksom, og plutselig var han borte. Jeg ropte på ham, men han var ikke å se. Jeg visste jo at han var en nysgjerrig krabat, og da jeg ikke fant ham, ble jeg truffet av en grusom angst. Butikken lå jo på bryggene! Både kunder og ansatte skjønnte umiddelbart at noe var galt fatt, og flere løp også ut for å lete. I Vardø var alle vel kjent med problemstillingen med småbarn alene ved bryggene, og det var ganske enkelt forbudt område for de minste. Mannen i kassen ringte politiet og varslet alle instanser. Det var jeg ikke klar over, der jeg og flere andre lette ved bryggene. Etter hvert kom et par politibiler ulende. Yngstemann ble til alt hell raskt funnet og i god behold – etter at mange av byens innbyggere samlet hadde sluppet det de hadde i hendene for å lete etter en for dem fremmet, bortkommen liten søring.

Denne hendelsen førte til at vi ble kjent med våre hjelpere og redningsmenn. Hendelsen førte videre til invitasjoner til både «blanda kor» og politiske møter. Dette var jo midt i Alta-striden, og det gikk ofte protesttog i byen. Det var mange plakater, og de jeg husker best var disse to: «Ælva skal leve» og «Nei til oljeboring nord for 62».

Mens demonstrasjonstogene gikk, gjallet Grand-Prix sangen «Sami Ædnan» i gatene. På den tiden bodde omtrent 2500 personer i byen, og jeg opplevde det som om alle var med enten i togene, eller som interesserte tilskuere langs den meget korte ruten. Det var tid for samhold og enighet mellom både søringer og Vardøværing.

Gym med femten jenter fra sjette klasse

Jeg var klassestyrer for første klasse og jeg hadde også timer på andre trinn for å få full stilling. Det innebar blant annet at jeg hadde gym med jentene i sjette klasse – en gruppe på femten elever. Skolen var helt ny, og gymsalen lå nydelig til med store vinduer ut mot havet. Den var godt utrustet med utstyr av alle slag. Det hører med til historien at byen hadde svært lite å tilby elevene etter skoletid. Det var ingen

skøytebane eller skiløype som kunne brukes om vinteren, og bassenget var ute av drift, som vanlig er i mange kommuner, da som nå. Vannet i havet var for kaldt og urolig året rundt, og utelukket svømmetrening der. På grunn av vær og vind, var det generelt mye inneliv i store deler av året. Det var derfor ekstra viktig med gym.

Opplegget for første gymtime var klart. Jentene kom inn i garderoben og satt seg ned på benkene. De pratet som om jeg ikke var tilstede, og uten å gjøre tegn til å skifte. Dette var jeg hverken forberedt på, eller vant til fra egne gymtimer. Jeg begynte å prate med dem, og fortalte litt om meg selv, i håp om at dette skulle løse opp stemningen. Det gjorde det ikke. Jeg ba dem skifte til gymtøy. Men nei, de gjorde absolutt ikke tegn til å følge oppfordringen. De sa derimot at de aldri tidligere hadde trengt å skifte. Etter litt påtrykk kom de omsider i gymtøyet. De gikk inn i gymsalen, men rett bort til benkene langs ribbeveggen, hvor de satte seg. Jeg fikk dem ut på gulvet etterhvert, og det ble en form for bevegelse i gymsalen. Da timen var slutt nektet de å dusje, de var jo ikke svette - noe som jo var sant. Omsider gikk de motvillig i dusjen. Denne type vegring gjentok seg mer eller mindre i hver gymtime. De var en gjeng surmulende jenter, som mente at dette var totalt bortkastet for dem. På forespørsel til rektor angående denne situasjonen, var han stjerneklar: «Alle skal delta i gymtimen - det vil si dersom de ikke har melding - og alle skal dusje uansett».

Det var lettere sagt enn gjort, og etter fire-fem ganger var det liten fremgang å spore. Da fikk jeg en spontan innskytelse. Jeg hadde etter hvert blitt litt kjent i byen, og hadde registrert særlig en iøynefallende ting som var svært forskjellig fra der jeg kom fra. Det var mange barnevogner i bybildet med svært unge mødre bak! Jeg sa: «Alle dere skal antakelig om noen få år (de gikk som nevnt i sjette klasse) føde og bli mødre og mødre trenger en sterk rygg! Heretter skal dere selv få foreslå opplegget i gymtimene. Det skal godkjennes av meg i forkant, og vi kan gjerne diskutere detaljene i fellesskap. Dere kan velge apparater, musikk som dere liker, og opplegg som styrker kroppen». Forvandlingen var både overraskende og overveldende. Kort fortalt: Resten av skoleåret – det var ni måneder igjen - gymmet jentene som om de aldri hadde gjort annet, og i tillegg sloss de om de beste dusjene. Det luktet svette i gymsalen i disse månedene, og jentene sang mens de dusjet!!

Potetrykk med sjette klasse gutter

For å fylle stillingen hadde jeg også sjette klasse gutter i Kunst og håndverk – femten stykker. En risikosport i landet som helhet, vil kanskje mange si. Det var september, og jeg hadde strevet litt med å finne på hva jeg skulle gjøre med denne gruppen, som jeg kun hadde truffet i friminuttene med trussel om å «få meg te å grin'». Jeg valgte potetrykk...

Formingstimene måtte foregå i bomberommet i kjelleren fordi det hverken var egen formingssal eller ledig klasserom. Jeg hadde på forhånd kjøpt inn to store poser poteter. Nødvendig papir og maler-saker hadde jeg også på plass. Det jeg ikke hadde ordnet på forhånd, var vann. Jeg trodde i min naivitet at det var innlagt vann i et

bomberom. Men det var ikke tilfellet, noe jeg først oppdaget etter at alle femten hadde ramlet inn med skrik, skrål og forventninger. Da de omsider var kommet på plass, måtte jeg følgelig hente vann. Jeg vurderte at det var best at jeg hentet det selv... Jeg ga elevene en enkel venteoppgave, og med noe uro i kroppen forlot jeg bomberommet. Det var vask i 1.etasje – en trapp opp – så jeg var ganske raskt tilbake. Det var åpenbart ikke raskt nok. For hva møtte meg:

Elevene satt stille – overraskende stille – og skulte forventningsfullt på meg. Jeg skjønnte umiddelbart hvorfor. Det som møtte meg var 5 kg knuste poteter rundt i tak, vegger og gulv. Hva gjør en fersk «søringvikar» da? Her var det ikke tid til å overveie gode løsningsforslag – det handlet om å reagere der og da. Min umiddelbare løsning – noe overraskende når jeg ser tilbake på det – var å late som ingenting, og uten å kommentere noe som helst, sa jeg til elevene: «Gjøre dere klare til å bryte håndbak!» Jeg demonstrerte reglene. Utstyret til formingsoppgaven var jo foreløpig ikke delt ut så bordene var fortsatt tomme. Elevene sendte overraskende blikk til hverandre, men gjorde som jeg sa. Jeg var ung, og visste at jeg var ganske sterk i høyrearmen. Jeg bestemte der og da at jeg også skulle delta i konkurransen! Noe overmodig, kan man si, når jeg også visste at flere av gutta var store og kraftige og antakelig skulle ha gått i syvende eller åttende klasse. Man «dumpet» jo den gangen. Fortsatt syntes det som om elevene ikke helt kunne forstå at settingen var totalt endret. De sendte hverandre undrende blikk, samtidige som de gjorde seg klare til å bryte håndbak. Jeg instruerte dem, gjentok reglene - som blant annet innebar at alle skulle bryte med alle – også med meg. Ingen protesterte og vi gikk i gang.

Timen gikk fort og - under over alle under - jeg vant over alle! Det ringte ut, jeg ga elevene lov til å forlate bomberommet, som fortsatt var prydet med knuste poteter. Noen elever mumlet svakt at de kunne hjelpe meg å rydde, men tok beskjeden og gikk ut i skolegården.

Da kan man nok lure på fortsettelsen, og på hva som hendte senere. Det kommer nå: Jeg tok kontakt med rektor, som umiddelbart satte elevene i gang med å rydde og vaske hele bomberommet. Jeg viste meg ikke for dem der og da, jeg skulle jo treffe dem senere. Denne spontane reaksjonen ble utløst av at elevene – bevisst eller ubevisst - hadde forsøkt å ta makten fra læreren. Men ved å handle som jeg gjorde - på en spontan innskytelse – tok jeg makten tilbake, og resten av året var jeg godtatt. Ingen av elevene forsøkte senere «å få meg te å grin'» - og jeg ble skoleåret ut, som avtalt.

Hvordan bli inkludert - strategier

At jeg som lærer og søring fikk en brå start, var håndterbart for meg. Men for mine to sønner i barnehagen var det imidlertid også utfordringer som måtte håndteres. Barnehagen besto av to avdelinger, en for barn i alderen 3-5 år og en for 5-7 åringene. Tilsynelatende gikk «innkjøringen» i barnehagen bra for begge gutta – trodde vi. De to neste historiene viser imidlertid hvor forskjellig barn håndterer

nettopp dette å være ny i et noe fremmedartet miljø. Historiene ble fortalt til oss av barnehagelærerne.

Eldstemann først: Seksåringen var ikke glad for å forlate sin egen barnehage sørpå, og gruet seg nok mer enn vi forsto til å flytte nordover. Han var den eneste nye på avdelingen og før første samlingsstund samlet noen av guttene seg rundt ham. Han ser avventende på dem, men sier ingenting. Plutselig sier en av dem: «Vi ska' bank dæ». Vår sønn ser forbauset på dem og utbryter på sin egen dialekt: «Men det er ikke lov – da kan jeg ringe barneombudet». Det var ingen forståelse for hans innvending, og trusselen ble gjentatt flere ganger før en voksen grep inn. Selv i dag - mange år senere - husker han denne starten i barnehagen langt der nord.

Treåringen ble også møtt med en trussel: På hans avdeling var noen av barna allerede fire-fem år, og han ble mottatt med følgende setning fra en av de «store» guttene: «Æ ska' hiv dæ på havet». Tre-åringen hørte hva som ble sagt, sto stille en liten stund og utbrøt så på sin nyervervede Finnmarksdialekt: «Da hiv æ dæ først!» Han hadde bestått prøven. Fra det øyeblikket var det – så langt vi vet - ingen som prøvde seg på ham på nytt. Og fra den dagen brukte han alltid sin nye dialekt - også hjemme – helt til den dagen vi dro sørover igjen. Da ble han brått igjen ble en «søring». Å være ny i en ny kultur kan opplagt håndteres forskjellig.

«Doktorleken på Finnmarksk vis»

Mange måneder senere kom treåringen – som nå var blitt fire - betuttet hjem og sa: «Æ vi'ke vær' i den der «pulehytta». Vi forsøkte å få ham til å forklare hva han mente, men han bare gjentok den samme setningen. Vi tok kontakt med barnehagelærerne for å undersøke hva dette handlet om. Slik vi ble fortalt, var «pulehytta» etablert som et fast «tilbud» av de ansatte – som gjerne også så at alle barna skulle delta. Vi var ikke kjent med at dette var en fast tradisjon, men vårt problem var at vår fireåring ikke ville være med. Barna satte selv opp hytta, fikk vi høre – deretter hentet de eldste barna noen av de små inn etter tur. Det ble et foreldremøte – det var jo flere foreldre som var litt mindre hardføre - fra andre kanter av landet der også – og tradisjonen opphørte, i hvert fall i vår tid.

Dette året gikk både fort og langsomt. Inntrykkene – av alle slag – er fortsatt veldig levende, og er fortsatt til ettertanke både for liten og stor. Aldri siden har jeg møtt en brattere læringskurve. Kanskje ikke så mye med hensyn til det strengt faglige, men mer med hensyn til de kulturelle forskjeller som eksisterte (og kanskje fortsatt eksisterer?) mellom sør og nord i kongeriket. Jeg høstet også fine erfaringer i møte med alle de flotte menneskene – unge som eldre – som jeg møtte på min vei i denne spesielle og fantastiske byen ved Barentshavet. For en søring vil jeg nok tro at Vardø er en by man ikke så lett forlater uten å ha «fåt mærker av den...», (jamfør første setning i Hamsuns *Sult*).

«Byen Vardøs segl' Mørket skal vike for solen'»

Vibeke Holst født i Oslo i 1947. Utdannet førskolelærer i Oslo i 1972. Spesialfagseksamen i Barnerett i 1990 og I.avd.juridisk embetseksamen i 1992 ved Det juridiske fakultet ved UiO. Cand.paed. ved HiOA med hovedfag i Barnehagepedagogikk i 1997 – hovedfagsoppgave: *Grunnskoleformen og «barnets beste»*. Høyskolelektor fra 1997 ved Fakultet for lærerutdanning og internasjonalisering, Grunnskolelærerutdanningen. Fagkrets: Pedagogikk og juss knyttet til skole- og barnerett, veiledning av nyutdannede og studentmentorprosjekter. FoU-arbeid har i hovedsak omfattet dokumentanalyse knyttet til sentrale styringsdokumenter med basis i pedagogikk og juss. Var tilknyttet HiOA i årene 1997-2016.

Ingrid Bølset Johannessen

Blå, varme toner i et langt liv

5-åringen stryker forsiktig over håndbaken min. Hun ser på meg.

- Hvorfor har du blå stripe på hånden din? Kan jeg ta på den?
- Ja, det kan du gjerne, se her på den andre hånden. Her er det også striper. På en litt annen måte.

Hun stryker forsiktig over med en finger.

- Er det vondt?
- Nei slett ikke. Du ser blodårer under huden. Det er de blå strekene du ser. Inni kroppen er det mange blodårer du ikke ser.
- Ja, men blodårer kan ikke være blå, de må være røde. Se, streken ble borte, nei, der kom den igjen.

Hun har funnet et område hvor blodåren kan «strykes ut» for så å springe fram igjen når hun løfter fingeren.

- Rart! Dette er rart.

Hun er fornøyd med forklaringen og hopper videre i sin egen lek.

Jeg ble sittende igjen og tenke på diktet «Hansken», av Hilchen Sommerschild (Såre sinn 1999).

Hva er det for en fremmed hånd
som ligger her i fanget mitt
med skrukkehud og årer?

Det er jo mammas gamle hånd
som leier alle trette barn
og tørker unge tårer

Nei hun er død
ja hun er død

Det er min egen hånd som nå
har gammel hanske på

men myke varme hender
som stryker barnekinn
er evig gjemt i hansken
i mammas
og i min

Å bli gammel betyr at jeg har levd lenge. For lenge, tenker jeg noen ganger. Men det er fortsatt så mye jeg gjerne vil oppleve.

Å være gammel i 2017 er å være født før, under eller like etter 2. verdenskrig. For meg som er født i 1937 betyr det å ha opplevd krig i hele den tidlige barndommen. Voksnes samtaler handlet om krig. Folkeskole i den tiden. Lærer som ikke fikk fortsette å undervise da krigen sluttet. Det var umulig å forstå hvorfor. Var det fordi han spilte for nye fele i timene? Nei, sa de voksne. For meg hadde felemusikken vært et under av opplevelse. Jeg kunne både høre og se. Det ble spilt melodier fra sanger vi sang på skolen og det var musikk jeg slett ikke kjente. Alt var vakkert og forunderlig.

Hva ble forskjellig før og etter freden. – Alt, sa de voksne.

Til tross for en utdanningsrevolusjon var det ingen selvfølge å tenke et fortsatt utdanningsløp for jenter. Fantet det realskole eller gymnas i nærheten, eller betød det hybeltilværelse fra 14/15 årsalder og med flere års bo- og reiseutgifter? Den videre skolegangen var avhengig av geografi, hvor i landet en vokste opp, foreldres økonomi, innstilling og verdisyn.

- Brødrene dine må få artium, sa far.
- De må ha en utdanning og må kunne forsørge en familie.

Studielån eksisterte ikke før en søkte høyere utdanning.

Utviklingen skaffet fram artiums- og studiekompetansemuligheter på kveldstid. Ingen ting var umulig å få til etter vanlig arbeidstid, og kveldene var lange.

Rart å tenke på i dag. Det er så lenge siden. Likevel så nært når det tas fram og snakkes om. I ettertid er det lett å se at utviklingen måtte ta tid. Gymnas var for de få. Lån var langt unna.

Noe begynner og mye slutter med stigende alder. Mye er knyttet til helse og livsstil.

Å sove sammenhengende en hel natt er ingen selvfølge. Det oppleves som en gave når det av og til skjer.

Tiden som småbarnsforelder, med utvikling av jobb som førskolelærer og styrer i barnehage allerede i første år etter avsluttet grunntidning var krevende. Etablering av voksenliv var så intens. Hvor ble tiden av? Barna er ikke lenger ungdommer, de er middelaldrende, kanskje selv besteforeldre. Det betyr at min omgang med småbarn blir med et oldemorsperspektiv. En opplevelse av bekymring for småbarna er lett å kjenne på, om ikke den daglige bekymringen, så tanker på deres framtid. Alle småbarnas framtid.

Daglig å gå til jobb, den doble opplevelsen av å få tiden til å strekke til, og ønsket om at denne tilværelsen aldri måtte ta slutt. Det ligger mye sorg i det som slutter. Det er slutt med å gå på ski, men ennå går det an å sykle utenom hovedveiene. Lange fjellturer sommer og vinter er forbi.

Noe nytt har kommet inn i livet. Å bli en av de eldste i den nærmeste familie. Har det også fulgt med en slags verdighet i det? Tid til å gjøre ingen ting. Se, lytte til livet rundt meg. Bruke tiden på en annen måte, kunne velge ut fra et ønske om å oppleve mest mulig glede. Dette er oftest knyttet til musikkopplevelse. På konserter forsøker jeg alltid å få plass slik at jeg kan følge solistens hender, aller helst på piano eller flygel. Det er som regel vanskeligere å få følge organistens hender på tangentene. Derimot hender det at det er mulig å følge bena som løper over bunntangentene. Det er fascinerende. Jeg tenker at det er hendene som frigjør tonene og som skaper musikken. Unge hender og gamle hender.

Begravelser kommer oftere enn før, eller gjør de ikke? Det er min generasjon som dør. Og det er mange yngre enn meg som går bort. Jeg går ofte i begravelser. Kanskje like mye for min egen del som for den døde eller dennes familie. Jeg opplever gravlunder som vakre parker, om de ikke alltid er så velstelte som de gjerne burde ha vært. Det gir ro og ettertanke. Av og til møter jeg andre som rusler i gravlunden. Det oppstår en kontakt, oftest uten ord.

Jeg satt nylig i et kapell. Det var ikke så mange frammøtte, men mange nok til å tenke at den avdøde, som ble 97 år, hadde kjent mange og hadde hatt et fullt og helt liv.

Hvor ble det av musikken? Orgelmusikken? Jeg lyttet ut i rommet. Nei, stille. Det vil si, det var ikke den gode stillheten. Det summet av stemmer, støy, noen lo lavt, noen pusset nesen, noen hostet, vesker ble åpnet og kneppet igjen. Det var lyd av bretting av heftet vi hadde fått i hånden da vi gikk inn. Salmebøker falt i gulvet. Orglet, hvorfor kom det ingen musikk som kunne skape ro? Jeg ville ikke snakke med den som satt ved siden av meg, hverken kjent eller ukjent. Det var enda et kvarter til selve seremonien skulle begynne. Jeg erkjente at jeg hadde møtt tidlig for å nyte denne innledningen med rolig musikk i et rom som innbød til stillhet. Kanskje var det slik at musikken i forkant måtte betales ekstra for? Kanskje hadde ikke den lille gjenlevende familieflokken råd til det? Eller hadde de kanskje tenkt at det var unødvendig. Hverdagsstøyen fortsatte. Den tok til i styrke. Hva var det vi var kommet for? Det ble skjøvet litt i bakgrunnen nå når anledningen var der til å snakke med kjente. Stillheten – jeg savnet den, akkompagnert av orglet med musikk valgt til anledningen og sikkert spilt i mange begravelser.

Plutselig bryter orglet inn: «Å bli hos meg nu er det aftentid..». Jeg skvetter til og mister veske og salmebok i gulvet med et smell, jeg bidrar altså til hverdagsstøyen som forstyrrer den ro og stemning jeg selv søker. Seremonien begynner.

Tre uker senere satt jeg i en kirke sammen med unge og gamle, kjente og ukjente. Orgelmusikken fylte rommet. Det var dels salmer og dels musikkstykker som for øret lød som forventet i forkant av begravelsesritualet. Samtalene var dempet. Høytid og ro innledet seremonien. En stor og varm glede å oppleve, midt i en vemodsfylt ventetid.

Mitt første møte med musikken var nettopp kirkeorglet. Jeg fikk ikke sett det, fikk bare hørt tonene og opplevd stemningen. Det var så stor, vakker lyd – et stort brus av toner som begynte før folk skulle synges, og som fortsatte etterpå. Det var en helt annen lyd enn det som kom ut av det gamle trøorglet på bedehusbasarene. De voksne sa at mus hadde gnagd hull i belgen på kirkeorglet. Derfor laget orglet falske toner. Det ville jeg gjerne ha sett. Tenk at det kunne hende, men nei, det kunne en ikke få se. Jeg skjønnte heller ikke at tonene var falske når de var så vakre.

Å få bli med i kirken var toppen av lykke og opplevelse for meg som barn. Det var lang vei, og det ble en lang kjøretur med bil med så mange søsken som det var plass til i baksetet.

Hvorfor kunne vi ikke få gå opp trappa til orgelgalleriet? Tenk å få se samtidig som å høre hvor den veldige lyden kom fra.

- Nei, sa mor.
- Nei, sa far, – vi skal sitte her nede.

Det var som del av konfirmantundervisningen jeg endelig kunne gå opp trappa til orgelgalleriet og se vidunderinstrumentet. Men da spilte det ikke.

Langt senere, som videreutdanningsstudent, lærte jeg at orglet representerte mitt musikalske morsmål.

Radioen var kilde til allslags kulturopplevelse. Lyden av orkestermusikk kunne jeg få ved å legge øret inn til høytaleren som var festet høyt på veggen, helt oppunder taket. Ved å stå på tå på benken kunne jeg rekke opp. Lyden var skrudd kraftig ned. Den måtte ikke forstyrre det som ellers foregikk. Hvordan kunne et så stort instrument se ut? Et instrument med så mange underlige klanger, stille og vart, stort og voldsomt. Var det et menneske som laget alle lydene og som spilte på orkestret? Det skulle ta mange år før jeg opplevde et orkester «live». At jeg selv aldri mestret å spille et instrument er en annen historie.

Gjennom utdanning ble jeg presentert for blokkfløyte, lilleciter, og gitar. Det var korte undervisningsbolker og resultatet ble deretter. Tiden til å øve og utforske mulighetene på et håndterbart instrument, ble ikke prioritert. Tiden ut over studier, gikk med til å jobbe for å dekke utgifter til livets opphold, som det heter. Andre har klart begge deler. Jeg innser at det også hadde med motivasjon å gjøre. Å oppleve andres musikk ble en uunværlig glede. En varig glede som kan oppleves i full monn

selv med stive og vonde fingre. En stor og kjærkommen glede i eldre år har vært å oppleve at sangstemmen fortsatt kan øves og brukes. Dette til tross for at den har ligget nede og rustet en del år. Som førskolelærer var stemmen i tale og sang mitt viktigste instrument. Det ble fortelling og samtaler, sang og sangleker, rytmeleker og dramatikk.

Foruten å oppsøke konserter og ulike former for levende musikk, ble det etter hvert en nesten ubegrenset tilgang på musikk på plater/vinyl, CD-er og gjennom radio og fjernsyn.

Det dukker opp mange minner når jeg tenker tilbake på opplevelser i forbindelse med musikk. Min største sjanse til å spille selv hadde nok vært i tidlig ungdomstid. En høst ble det plutselig innkjøpt husorgel i mitt barndomshjem. Orglet fikk hedersplass i storstua. Jeg husker far fortalte at det alltid hadde vært orgel på gården. Riktignok var det rundt 35 år siden det ble flyttet ut.

- Flyttet ut, hvorfor det? ville jeg vite.
- Jo, som skikken var på den tiden, hadde søsteren min som giftet seg ung, fått velge noe innbo og gjenstander som hun kunne ta med til det nye hjemmet sitt.
- Hun valgte i hvertfall orglet, sa far. – Og det ble stille etterpå.

Far ble også merkelig stille etter å ha sagt dette.

Gjennom hele vintersesongen var storstua iskald. Fyrt opp ble det bare de søndagene det kom middagsgjester. Da var det annet å gjøre enn å prøve seg på de hvite og sorte tangentene.

Vår familie ble også invitert bort til søndagsmiddager. I min hukommelse hadde alle hjem enten piano eller orgel. Jeg var en konstant plage som plasserte meg på krakken og spilte i vei - helt til det ble bråstopp.

- Gå ut og lek med de andre ungene, vi orker ikke det bråket, vi kan jo ikke snakke sammen!

Klar melding. Ingen musikklek på de skinnende tangentene.

Fantasien om lyd og musikk ble bare forsterket av de manglende mulighetene til å spille selv.

Jeg har alltid hatt stor respekt for det underlige språket som heter noter. På ny og større skole i mitt 7.og siste folkeskoleår, ble det lagt stor vekt på å kunne sangtekster utenat, og det gikk som en lek. Verre var høytlesing av noter. Jeg turte ikke å fortelle at jeg ikke hadde lært noe om noter og notenavn i de foregående skoleår. Jeg gjettet notenavn og rotet det til. Straffen var at jeg måtte lese høyt dobbelt så mange notelinjer. Da jeg i skolegang senere oppdaget sammenhengen

mellom noter og matematikk, skjønte jeg at musikkgleden kunne ingen ta fra meg. Det vanskelige notespråket hindret ikke gleden over selve musikken.

Et håndtrykk er et sterkt uttrykk, både mellom kjente og ukjente. Jeg vet jeg alltid tolker kraften i et håndtrykk. Er det uttrykk for en vennlig interesse eller et slapt og likegyldig håndtrykk? Om hånden har et mykt eller hardt ytre spiller mindre rolle. Hender forteller mye til den som ser og kjenner og tør å slippe følelsene til. Det er skrevet og sunget mye vakkert og kjærlighetsfylt om hender som stryker, hender som varmer og gir omsorg, hender som har slitt og strevet, hender som har levd lenge.

Teksten i viser og sanger får ny mening. Jeg synger den gamle skolesangen av Anders Hovden «Handa hans far min var sliten og hard» med en ny følelse av godhet og takknemlighet, en helt personlig opplevelse.

Som radiolytter ble jeg nylig vekket av det jeg hørte. Det var det nye diktprogrammet i NRK P2 «Ordet fanger». Maria Solheim sang om farmoren sin, «Ei kvinnehånd». Her ble et helt kvinneliv skildret gjennom hendene. Sangteksten bygget på et dikt forfattet av sangerinnens far, som en hyllest til sin mor, altså sangerinnens farmor. Et dikt til en kvinne som alltid stod ved farfarens side. Nå lå farfaren på det siste, farmoren våket over han. Sønnen skrev et trøstedikt til henne. Men ikke bare til henne. Diktet kan oppleves som en hyllest til alle kvinner som har levd som henne. I en annen tid.

En barnehånd som stryker over min gamle hånd er også en glede og en gave. En myk liten hånd som prøver å kjenne og forstå hvordan fenomenen henger sammen. Hender forteller mye til den som ser og tør å åpne opp for følelser. Femåringen fant livsstripen på mormors gamle hånd. Helt uforbeholden og med stor iver, uvitende om det kjærkomne og varme håndtrykket dette var.

Jeg lukker øynene og kjenner håndtrykket. Gjenopplever varmen og gleden.

Hånden i hansken er blitt min.

Ingrid Bølset Johannessen, født i 1937, Vågbø i Tingvoll, Nordmøre. Førskolelærer fra Barnevernsakademiet i Oslo (BVA) 1958 - 60, videreutdanning i barnelitteratur, musikk og spesialpedagogikk, hovedfag i barnehagepedagogikk, BVA, 1986. Styrer og avdelingsleder ved Kjøbmand Thor Olsens Stiftelse, barnehage i Oslo, øvingslærer. Praksisveileder og metodikklærer, lektor i pedagogisk teori og praksis, undervisningsleder ved BVA og avdeling for Lærerutdanning, Høgskolen i Oslo.

Grethe Fjeldstad Traaen

En dag skal vi dø, men alle andre dager skal vi leve

Jeg går langs sjøen sammen med Tristan, naboens sorte sjefer. Hunden løper elegant og nytende foran meg. Det skjer noe med hundekroppen når jeg løser den fra båndet. Halen får en ekstra sving og kroppen flyter i terrenget. Han er fri. Men han forlater meg ikke. Han er der. Venter om jeg blir langt bak eller vender tilbake for å finne meg. Jeg er innenfor hans beskyttelse.

Er det lykke jeg kjenner nå, tenker jeg? Et dumt kjolekjøp var blitt ordnet opp i, sola skinner og jeg har det godt med kjæresten. Snart skal vi møte «gjengen» på trening. Fin gjeng etter mange år med sterk innsats. Sammen. Energien mellom oss gir ekstra driv til å yte. Og om noen uteblir blir de savnet. Det er godt å kjenne at en er regnet med. Å bli sett og bekreftet former oss som mennesker. Det blir naturlig å være synlig og på den måten kunne sette spor.

Plutselig står to menn foran meg. Ansiktene deres er i skyggen fra sola bak. Konturene på den ene viser seg å være naboens sønn som bor like ved. Han presenterer den andre mannen som «min bror». Da ser jeg han. Broren. Kjenner han igjen fra morens begravelse i september. Da han gikk på talerstolen i kirka og formidlet oss små glimt fra siste tida med moren.

En dag han kom til henne fortalte hun at hun våknet kl. halv seks den morgenen av et mareritt. Hun hadde drømt at hun skulle dø. Og hun fikk ikke luft. I stedet for å ringe på, hun var pasient på Stabekk hospice, gikk hun ut på verandaen. Der ser hun to hester som beiter på jordet bortenfor. Solen strålte gjennom morgentåka og trærne delte strålene ytterligere før de nådde hestene og tåkehavet som lå over jordene. Dette synet gav henne fred. Hun kom fra gård.

Moren døde to uker senere. Familien var hos henne. Etterpå gikk far og yngste sønn ut på verandaen. Så ser de det igjen, som moren fortalte. To hester beiter mens solen stråler på dem. Klokken er halv seks på morgenen.

Det er vargtimen, tida mellom natt og morgengry. Timen da de fleste menneskene dør. Da blodets innhold av melatonin er høyt og blodtrykket er på sitt laveste. Forbrenningen er lav.

Sønnen som jeg gjenkjente, lot begge hendene falle og sa: «Vi har noe trist å fortelle deg». Det var som om han tok seg på tak og fortsatte. «Far er død».

Jeg kjente på gråt, skyld, uhygge og uendelighet. Sist sommer bodde vi seks personer i C delen av huset. Nå var vi to igjen. Døden og de som var blitt borte fikk stor plass i mitt liv.

«Det du fokuserer på gir du kraft», sa jeg til meg selv. Men jeg hadde lenge tenkt å gjøre meg mer fortrolig med det uungåelige. Kanskje få trollet, frykten for det ukjente

mer opp i dagen. Ufarliggjøre døden. For meg selv. Og kanskje kunne gi det videre, det jeg ville få ut jobbingen.

«Døden er uberegnelig og udemokratisk. sier Eidsvåg i boken «Døden- livets følgesvenn». Den angrer aldri, den begrunner ikke sine valg og den slipper å stå til rette for sine handlinger» sier han videre. Akkurat dette skulle jeg få erfare i månedene som fulgte. * (Overskriften er fra Per Olav Enquists hustavle).

Broren min Jens, ble operert for blærekreft høsten 2017. Det syntes å gå bra. Men kreften hadde spredt seg til bukhinna og videre til tarmene som ble lammet, litt etter litt.

April måned ble krevende. Han tøyde livskraften til det ytterste og makta det. Sykepleiere og leger fikk høre vitser og han sang «The Rose», om kjærligheten som bor inni oss, som et frø som vil blomstre når tiden er inne. Han ville ha det morro midt oppi skift av morfinpumper, slanger og veneflon. Hver dag gikk han ut med gåstol med følge av familien. En slik dag, ute i solskinnet fortalte han om da Isak på 5 år kom løpende tilbake på vei til barnehagen, han måtte gi morfar en ekstra klem. «Du skjønner, sa Isak, jeg har så mange klemmer på lager». Det var eneste gangen bror min viste tegn til tårer. Og jeg tenker på nabo Berits ord: «Den som elsker får nye rom. Ingen kan ta fra deg ditt nye rom». Fordi bror min elsket satt han der med den største rikdom en kan få i livet. En kilde til kraft og mening midt oppi det meningsløse. Bror Jens fokuserte på livet. Hele veien. Han ble 64 år.

To dager før han døde, jeg satt ved sengen og Jens sov lett, ringte Geir, nest yngste bror. Han hadde et dødsbudskap å bringe. Kona var død. Hun hadde ønsket at bare barn og barnebarn skulle vite om at hun led av lungekreft. Beskjeden var derfor uventa og sterk. Jens fikk snakke med Geir. Han hadde savnet det. Og jeg hørte Jens si: «Du e no broren min du». Jeg gråt. Slusene åpnet seg på en måte. I dagevis hadde jeg bare vært sterk og inkluderende ifht Jens og hans behov. Da ser Jens på meg og sier: «Husk, Grete, du klarer det du må.» Typisk Jens, han hjalp andre først. Det var jo han som måtte klare -. Da jeg gikk hjem den kvelden løftet han armen og sa: «Du klarer det du må». Jeg gir det nå videre til deg.

Jens måtte heim. Han skulle begraves der nord. Jeg hadde urna med på flyet. Jeg som fikk han i fanget på vei hjem fra jordmora da han var nyfødt. Og gråt stille bak i drosja den gangen, da han satte i å skrike. Sånne skrik med kiking i etterkant, slik bare nyfødte kan det. Det margstjal meg. Jeg var så lei. Han var nummer syv i søskenflokket etter meg. Snart var det likevel han som fikk hedersplassen i stua.

Broren som mista kona og som jeg bodde hos mens jeg var der nord, hadde blomsterbuketter på spisebordet med hilsner og personlige ting fra barna til mammaen sin. Et lys brente hele tiden. Han sa: «jeg lar det stå slik og håper på å få tak i gråten». Storesøster fyltes av noe som jeg nå vet hva heter, sekundærtraumatisering. Jeg har kjent det før, når jeg har tatt inn en annens smerte og blitt fylt

av den. Jeg forstod det først da jeg kom hjem og kjente på tyngden i kroppen, særlig i bryst og mage. Det triste er, har jeg nå tenkt, var det til hjelp at jeg levde meg inn i hans traume? Da må jo han puste inn min tilstand i tillegg til den situasjon han er i. Eller kan en annens delaktighet bare redusere hans smerte?

Tankene går tilbake til min barndomsdal. Vi stod en morgen på kjøkkenet og hørte plutselig et dunk fra gammelstua. Alle forstod at det var bestefar som falt. Det ble uråd for mor (hun skulle føde snart) og oss ungene å få han opp i senga. Hans og jeg, de to eldste på ti og ni år, løp for å hente far og onkel Haakon som var i skogen. Vi hadde hest og sledespør å følge. Husker at beina var litt korte for å nå hestetråkkene, der snøen var fast og gav foten støtte til neste fraspark. Siste bakkekneik var tung. Vi var så redde. Og uten pust, Hans og jeg.

Bestefar var en bjelke i våre liv. Han snekra, smidde, fortalte historier og skrønte for oss. Jeg fikk lov til å ligge bak ryggen hans når han våknet av middagshvilen. Og hadde jeg gjort noe galt var det ofte bestefar jeg søkte. Få fant veien til bestefar Einok for å dra fram en skyldtung unge. Jenta visste det.

Bestefar hadde fått slag. Han kunne hverken gå eller snakke mer. Vi matet han. Jeg fikk piske eggedosis som jeg ga han. Og vi kommuniserte godt. Da han ble dårligere noen uker senere kom tanter og onkler til gards. Vi barnene gikk til og fra, og var der når han døde. Etterpå gav vi han en klem. Den klemmen husker jeg enda. Kinnkulen hans var så hard.

I dagene som fulgte kom det besøk. Alle fikk se bestefar. Og vi viste bestefar frem. Han var jo så fin der han lå. På begravelsesdagen kom masse folk og samværet etter bisettelsen ble både verdig og trivelig.

Det samme hendte med oldemor. Mange folk kom for å minnes henne. Vi unge hadde det arti sammen etterpå? Det var på våren. Hun hadde gått i fjæra for å sanke tang og tare til dyra. Det var god kraft i sånt etter en lang vinter. Men vårlufta er hard og oldemor fikk lungebetennelse. Hun ble 102 år.

En annen hendelse er fra noen måneder etter bestefars død og vi forstod at jeg kunne komme til å dø. Jeg hadde langt framskreden lungebetennelse og legen kom for sent til å vite om de kunne berge meg. Da mor hadde vakt den natten ba hun så inderlig til Gud om å få beholde eldstejenta si. Mor sa også: «din vilje skje». Hun gråt sårt. Jeg minnes ikke at jeg kjente sorg over å kanskje måtte dø.

Først mange år senere kom det til meg, undringen over at jeg overlevde. Var det kan hende min vilje som tok tak i livet den natta? Jeg visste at mor ville ribbes hardt om jeg ble borte. Søstrene mine var fem, fire og to år. Den yngste jenta var 5 måneder gammel.

Ettertanker.

Døden var mer tilstede i min oppvekst. Fra hanekyllingene på huggstabben som danset videre uten hode, til da vi hjalp far med å holde dyret før han satte i bolteskuddmasken. Og jeg holdt bøtta med blod og rørte rundt så det ikke skulle klumpe seg. Vi var også med på parring og fødsler i fjøset. Far ville det.

Kan den holdningen, slik vi hadde det i gamle tider, gjøre døden mindre farlig? Eller er livet så uendelig kjært at døden vil være en fiende, uansett? I dag vil de fleste ha livsforlengende medisin bare for å få en måned til på jorda.

Ble vi laget slik for å finne oss til rette, elske livet og alt omkring. Laget sånn for å utrette mest mulig i verden. For at noe skulle bli stående igjen etter oss. Eller er vi blitt sånn på livsreisa? At døden blir mer en fiende. Fordi vi har så mye å forlate og forventningene til livet er store, og mulighetene som står foran oss har tatt så sterkt tak i våre liv.

Det kjennes sterkt iblant. At livet snart går videre, uten meg. Høst og vår, alt det vakre, uten meg. Barn og barnebarn i glede og sorg, uten meg. Olaf Bull sier noe av dette i sitt verk *Metope*. «Jeg tenker på kvelder som denne, jeg ikke får lov til å leve på modne marker, som bruser av korn, uten meg».

Jeg hørte opptak av et radiointervju med Ingmar Bergmann 30 januar i år. Han sa: «Det er tungt å bli gammel. Å eldes er heldagsjobb».

Jeg må ruste meg tenker jeg? Ruste meg til den siste krevende økta. For den kommer. Bare noen få dør plutselig eller mens de sover. Også de har mest sannsynlig allerede kjent på heldagsjobben aldringen bringer.

Å dø brått er en fin død sier vi. Men er den det? Ser en da døden bare fra den som forlater. Fri oss fra en vond og brå død het det i kirkebønnen. En skulle ha tid til å ta farvel og skikke sitt bo. Det er vår kultur. Den vi har i våre gener?

Da jeg begynte å skrive rundt dette temaet var overskriften: Døden livets følgesvenn. Nå er den endret til: «En dag skal vi dø. Alla andre dager skal vi leve». («Lev mens du lever») Bror min lærte meg det. (Temaet «En dag skal vi dø osv. er hentet fra Per Olof Enquists hustavle.)

<p>Grete Fjeldstad Traaen er født 1940 i Sjøvegan, Troms. Er sykepleier med embetseksamen i sykepleievitenskap, Universitetet i Oslo. Har spesialutdanning som helsesøster med erfaring fra foreldre/barn og ungdom, med forebygging i fokus. Fullførte nå en undersøkelse blant eldre over temaet: "Vi må bevege oss for å overleve."</p>

Sidespor med mening

Goro Skou

Kvinner vil, tør og kan - i vann

Dette er en personlig fortelling som handler om svømmekurs for minoritetskvinner i bydel Søndre Nordstrand. Kurset kalles SunSpire Mona. SunSpire Mona er et minneprosjekt til Holmlia-jenta Mona Abdinur som ble drept på Utøya 22. juli 2011. Prosjektet er todelt. Del en: Innsamling til mor-barn senter i Adado i Sentral-Somalia og del to: Svømmeprosjektet i bydel Søndre Nordstrand som omhandles her.

Sjøen – min barndoms lekeplass

Sommeren 1947 varte og varte - fra mai til september. «Tørkesommer» hørte jeg mor og far, tanter og onkler snakke om. Det var sommeren jeg lærte å svømme. Det ble mange år med vannaktiviteter, først ut til flåten, stup forlengs og baklengs, dykking etter blåskjell. Kanskje jeg fant en perle eller en skattekiste på havbunnen? Som barn bodde jeg praktisk talt i vannet og trodde at somrene alltid var lange og varme.

I voksen alder ble kvaliteten på sommerferien målt i antall morgenbad og svømmeturer. Mine svømmeferdigheter og erfaringer fra strandlivet i barndommen ble en drivkraft til å lære nye generasjoner, barn og barnebarn, ulike vannaktiviteter.

Svømmekurset SunSpire Mona for minoritetskvinner

Jeg har undervist i 20 år på ungdomsskole og på videregående skole, blant annet i svømming og livredning. Jeg opplevde at de aller fleste elevene likte å svømme, dykke og stupe. Både jenter og gutter likte å leke i vannet. De behersket det våte element.

I løpet av tiden som lærer på ungdomsskolen, møtte jeg bare to muslimske jenter. De deltok sjelden i kroppsøvingstimen og møtte aldri opp i svømmetimen. Den gang hadde jeg liten kunnskap om islam og kulturforskjellene mellom de etnisk-norske og de muslimske jentene. Skoleledelsen diskuterte ikke med oss lærere om hvordan vi skulle motivere jentene. Ei heller inspirerte de oss til å få mer kunnskap om kulturforskjeller. Det som gjorde stort inntrykk på meg den gangen, var at jentene plutselig forsvant fra klassene og klasselistene uten noen nærmere forklaring.

Jeg gjør et langt sprang fra lærerjobben på 70- og 80-tallet. I 2014 ble jeg engasjert som frivillig i svømmekurs for unge minoritetskvinner i bydel Søndre Nordstrand. Søndre Nordstrand er den bydelen i Oslo med størst minoritetsbefolkning i forhold til innbyggertallet. Over 42% av innbyggerne i Søndre Nordstrand har en ikke-vestlig bakgrunn.

Gjennom min venninne Eva ble jeg kjent med Sahira. Sahira hadde mistet datteren sin, Mona, på Utøya. Jeg engasjerte meg i Sahiras og Evas prosjekt som ble opprettet til minne om Mona. Vi var tre frivillige kvinner, Sahira, Eva og jeg, som ønsket å lære

minoritetskvinner å svømme. Svømmekursene fikk navnet SunSpire Mona. Sahira hadde lært å svømme som ung. Som mor lærte hun barna sine å svømme. Men hun hadde opplevd at mange minoritetskvinner i Norge ikke skjønnte hvor viktig det er for befolkningen i Norge å kunne svømme. Sahira vet at mange minoritetskvinner heller ikke har kjennskap til hvilke gleder og utfordringer det kan være å bevege seg i vann. Muslimske kvinners tradisjon og praksis er å dekke til både hår og kropp for menn som ikke er i nær familie. Dette hindrer dem i å oppsøke svømmekurs. Lokale politikere fortalte oss at det var stort behov for å etablere et svømmetilbud for unge minoritetskvinner i bydelen. Svømming er en selvfølgelig ferdighet og aktivitet for majoritetsbefolkningen. Svømmekurs ville være et viktig bidrag til integrering. I Søndre Nordstrand er det et kommunalt bad – Holmlia Svømmehall. Tidligere var det kvinnedager på flere av Oslos kommunale bad. I 2014 hadde svømmehallen på Holmlia ikke tider hvor bare kvinner har tilgang.

Den eneste mulighet til å arrangere svømmekurs for vår målgruppe var å leie Holmlia Bad av Bymiljøetaten i Oslo Kommune. Leie av svømmehall i en og en halv time i uken fra midten av august til midten av mai kostet i 2014 kr. 46.000. Vi samlet inn penger fra venner og bekjente. Vi søkte og fikk prosjektmidler gjennom Oslo Sør-satsingen, et samarbeid mellom stat og kommune. Målsettingen for denne satsingen var å styrke levekårene, forsterke inkludering, bedre folkehelsen og trygge bomiljøene i Bydel Søndre Nordstrand.

Vi ønsket å vektlegge både fysiske, psykiske og sosiale sider ved det å bli trygge i vannet. Kvinner og mødre som blir kjent med vannets utfordringer og blir fortrolige med vannet, kan bidra til kunnskap og respekt for vann, og føre til færre drukningsulykker. Mødrene ville skjønne hvor viktig og nyttig det er at barna deres lærer å svømme. De to muslimske jentene jeg møtte på 70-tallet, og andre muslimske jenter, som hadde uteblitt fra svømmetimen på skolen i årenes løp, dukket opp i tankene mine.

Første møte i svømmehallen

Siste søndagen i september 2014 var en spennende dag. Vi startet svømmeopplæring og svømmetrening for unge kvinner, mødre og deres barn. Det muslimske kvinnettverket ble brukt til å informere og rekruttere til svømmekursert. Markedsføringen gikk fra munn til munn. Vi hadde etablert et «frivillighetskorp» med studenter på Norges idrettshøgskole og venninner med svømmeinstruktørerfaring, som skulle hjelpe oss. Det ble laget en bemanningsplan for instruktører, badevakter, assistenter og vaktmester.

På Holmlia ligger både svømmehallen og idrettshallen godt gjemt inne i et fjell med en gjennomgående korridor på nesten 400 m fra øst til vest. Denne søndagen kom det sigende en gruppe kvinner gjennom korridoren. Kvinner i lange mørke gevanter og de fleste med hijab. Alle stilte seg beskjedent et stykke unna der vi satt. Øynene deres var alvorlige og spente. Vi registrerte 20 kvinner, noterte svømme-erfaring og tok i mot betaling.

Det var mye klær som skulle tas av før de gikk i dusjen. Vi la merke til at det var uvant for de fleste å kle av seg og dusje i felleskap. De sto i kø for å benytte de individuelle avluksene. Mange av kvinnene kledde på seg mange og lange plagg som de skulle svømme i. Det tok lang tid før kvinnene satt på benken i svømmehallen. Vi måtte forklare regler for bruk av svømmehall, regler for hygiene, og hvor tungt det er å være i vann med løse og vide antrekk. Instruktørene delte kvinnene i to grupper. Mange av deltagerne hadde behov for en egen instruktør for å bli trygge i vannet. Det var bra at vi var fem frivillige som kunne være i vannet. Vi burde vært enda flere. Da det nærmet seg slutten av undervisningen den første søndagen på svømmekurset, så jeg at Sahira senket skuldrene, rettet seg opp og smilte et bredt, hvitt smil, og viste tommelen opp. Dette betydde mye for henne. Eva og jeg kunne puste lettet ut. Vi var i gang med svømmekurs for minoritetskvinner, med bare kvinner som instruktører, badevakter og vaktmestere.

Noen utfordringer

«Vi må ta kursavgift – kall den egenandel», sa Sahira. «Kvinnene må lære at det å delta på kurs koster penger og at pengene ikke skulle gå til oss, men til å betale leie av svømmehall.» Vi var frivillige, og det betyr at vi ikke skulle ha lønn.

Instruktørene stusset over at det noen ganger var færre i vannet enn da de startet. Hvor var det blitt av dem? Etter hvert skjønnte vi at de hadde gått i garderoben for å be. Dette snakket vi med deltagerne om, slik at de tilpasset det i forkant av kurset. Svømmedeltagerne måtte holde seg til våre regler: «si alltid fra til instruktørene hvis du må forlate vannet i løpet av undervisningen».

Det var ikke tradisjon for muslimske kvinner å bruke kroppsnære klesplagg. Derfor var det mange av kvinnene som hadde lange, fargerike svømmeantrekk. Enkelte svømmeantrekk lignet på store oppblåste ballonger. De kunne kjøpe seg en burkini - svømmeantrekk for muslimske kvinner. Men de kunne også bruke tights og en ettersittende overdel.

Fra usikkerhet til litt sikkerhet

Søndagene ble brukt på helt grunnleggende ferdigheter; kjenne på vannets motstand, hvordan gå i vannet, ha vann til skuldrene. Ferdigheter som det å puste inn over vann og puste ut under vann, si navnet sitt under vann, dreie rundt lengdeaksen, reise seg opp fra ryggliggende, kjenne på forskjellen på å bevege armer og ben sakte og fort. Dette var absolutt store nok mål for mange av kvinnene.

Noen av deltagerne ble utålmodige – de trodde at det ikke tok så lang tid å lære seg å svømme. De syntes at det så lett ut for dem som gled gjennom vannet uten å ha føttene i bunnen. Det gikk opp for flere og flere at det å bli trygge i vannet, var grunnleggende for å lære seg svømmekunsten. Svømmeantrekkene ble etter hvert mindre omfangsrike, og etter hvert dukket det opp kvinner i smarte ettersittende

burkini. Kvinnene kjente at de fleste øvelsene ble lettere å gjennomføre med mer ettersittende svømmeantrekk.

Aalia tålte ikke å få vann i ansiktet. Hun måtte trene på litt etter litt å få skuldrene under vann og bevege seg rolig gående rundt på «grunna». Dette var oppgaven hennes de fem første søndagene. Kadra klarte å ligge på magen og holde seg i kanten, men fikk ikke til å bevege beina med små spark fra hoften. Ghazal spurte: «Hvordan skal jeg klare å bøye i hofter og knær samtidig, slik at jeg kommer meg opp fra liggende?» Melike fortalte meg at hun var redd for vann som kom ovenfra. Hun likte ikke å dusje, og hun hadde heller aldri badet i et badekar. Gaiza og Sahra var fornøyd med bare å være i vannet, de ble slitne av å bruke bein og armer. De koste seg med å prate med hverandre. De ønsket seg varmere vann og lengst mulig tid i badstuen.

Instruksjonen var på norsk. Vi oppdaget at noen ikke oppfattet den norske instruksjonen. Etter hvert la vi også merke til at de ikke skjønnte begreper knyttet til kroppen og bevegelser. Mange av kvinnene hadde dårlig kroppsfølelse, koordinasjon, styrke og utholdenhet. Bevegelser og øvelser som er lette for barn, ungdom og voksne, jeg har instruert, var vanskelige og slitsomme for mange av deltagerne. Det var behov for å ha tørr-trening før de gikk i vannet. Strekk opp armene over hodet, strekk knærne, kjenn etter hvor lang du kan bli, bøy i knærne- strekk armene frem. Kvinnene måtte få erfaring og opplevelse med ulike bevegelser og stillinger. Instruktørene måtte «føre» arm- og benbevegelsene på bassengkanten og i vannet for mange av kvinnene.

Nye og uvante utfordringer for instruktørene

Våre engasjerte svømme-instruktører hadde erfaring fra å instruere hverandre i svømming på kroppsvingsstudiet og fra Idrettshøgskolens svømmeskole for barn. Vårt svømmekurs var helt annerledes. De hadde liten erfaring med undervisning av kvinner fra en annen kultur. Hvordan skulle våre unge instruktører greie å etablere autoritet slik at kvinnene lyttet til dem? De ble usikre på hvor enkle aktivitetene måtte være. Instruktørene ble også usikre når kvinnene begynte å snakke på morsmålet sitt seg imellom. Hvordan få kvinnene til å si fra når de ikke skjønnte instruksjonen? For hver gang ble det mer og mer latter og glede i vannet, men hvordan kombinere dette med å følge instruktørenes beskjeder og få dem til å øve på enkle øvelser? Instruktørene ble sikrere etter hvert, og klarte å være tålmodige og oppmuntre elevene sine. De var blide og hadde en motiverende måte å instruere på. Det var viktig for å få minoritetskvinnene til å bli trygge. Det skapte også gjensidig tillit og respekt.

Det gikk mer og mer opp for meg at vårt svømmekurs for minoritetskvinner måtte bli et helt annerledes svømmekurs enn det de unge instruktørene og vi frivillige var vant til. Instruktørene fra Idrettshøgskolen ble ganske fort klar over at de var med på noe som var viktig. De skjønnte at erfaringen med å instruere disse kvinnene ville komme til nytte i deres fremtidige yrkesliv som lærere.

De måtte undervise kvinnene slik at mestring av små aktiviteter ble en seier for både deltagerne og instruktørene. Svømmeknappen, 200 meter med svømming uten stans, var helt utenkelig for mange av kvinnene. Aktiviteter som å hente opp en ring fra grunna, snu seg rundt lengde-aksen, flyte på ryggen, flyte på magen var langsiktige mål; kanskje noen av dem etterhvert turte å hoppe eller stupe fra kanten og dykke etter «perler».

Siste søndagen før julaften i 2014 samlet vi noen av deltagerne på et grupperom. Vi spurte: Hvordan har svømmekurset vært? De var veldig fornøyde og mente vi måtte fortsette. Kvinnene vi snakket med kjente så mange som ville være med på kurs. Det var ikke andre tilbud i nærheten. Det var ikke bare minoritetskvinnene som hadde fått nye erfaringer. Vi, Sahira, Eva og jeg hadde lært mye, og var klar til å organisere nye kurs. Min erfaring fra Norges Idrettsforbunds kvinnepolitiske råd ble vekket til live. «Alle kvinner vil, tør, og kan - i vann», når de får muligheten.

Nye ressurser

Høsten 2015, det andre året vi holdt kurs, meldte det seg flere mødre sammen med sine svømmedyktige tenåringsdøtre. Døtrene var svømmedyktige, og var veldig opptatt av at mødrene deres skulle lære seg å svømme, og få oppleve hvilken glede det er å kunne bevege seg i vannet uten å være redd. De unge døtrene, våre «nye assistenter», ble viktige for oss. De hjalp til med å veilede og lede de som ikke kunne svømme. De var helt enige i at instruksjonen skulle være på norsk, men at det ville være en hjelp å oversette enkelte ord. Min jobb var å veilede «assistenterne». De ble tryggere til å instruere, og de var interessert i å ta svømmeinstruktørkurs. Det kom flere kvinner som var trygge i vannet. Det kom også kvinner som kunne svømme 25 meter, men ønsket å trene og lære mer. De disponerte to baner og var selvstendige og økte svømmekapasiteten sin. Flere svømte 1000 meter nesten hver søndag.

Høsten 2016 dukket Mafaa opp. Hun hadde akkurat flyttet til bydelen. Mafaa hadde erfaring med svømmeopplæring for minoritetskvinner. Hun ville gjerne være instruktør på SunSpire Mona svømmekurs. Vi skjønnte fort at Mafaa var en viktig ressurs. Hun hadde erfaring fra selv å bli trygg i vannet og svømmedyktig først som voksen. Hun fortalte at dette hadde endret livet hennes som flyktning i Norge. Hun kjente til våre deltakere, og hadde en måte å instruere på som hjalp dem. Hun praktiserte en-til-en undervisning. Vi fant ut at vi måtte ha flere instruktører i vannet på en gruppe på mellom åtte og ti. Vi ville satse på instruktørutdanning av våre nye «assistenter» - de unge døtrene.

Byråkratiske irrganger

Rykter om nedleggelse av Holmlia Bad verserte i lokalmiljøet. Det var ikke lett å komme i kontakt med byråds- og bymiljøansatte. Vi snakket med folk som møtte oss med motargumenter når vi fortalte om vårt svømmeprojekt. «Dette bryter med prinsipper om likestilling. Vi kan ikke særbehandle grupper på denne måten. Det er urettferdig overfor menn og gutter.» Vi ville gjerne være med i en meningsutveksling

om hva som er «likestilling» i et samfunn der befolkningen består av mennesker med ulike egenskaper, ferdigheter, kunnskaper, tradisjoner, økonomiske muligheter, kjønn og etnisitet. Hvem er det vi alle sammenlignes med? Hva er normen? Må alle ha likt livssyn, like verdier og kulturelle praksiser for å få tilgang til å utvikle ferdigheter i svømming og få et trygt forhold til vann?

Høsten 2016, etter to års erfaring med organisering, metodeutvikling, søking av midler og søknad om leie av svømmehall, fikk prosjektgruppa for svømmekurset SunSpire Mona et møte med byråden for Idrett, kultur og frivillighet. Det ble en halvtimes «audiens» hos byråden, byrådssekretær og representant for bymiljøetaten.

Den kvinnelige byråden var svært positiv, den mannlige byrådssekretæren var skeptisk – kvinnetid på badene er vel ikke likestilling? Representanter for bymiljøetaten - som er ansvarlig for de kommunale badene - var kritiske; vaktordningen ville ikke gå opp.

Vi opplevde likevel at vi fikk en viss støtte til vårt krav om tider for bare kvinner på de offentlige badene. Det ble sendt en oppfordring fra Byrådets kontor til bymiljøetaten om at de måtte vurdere tid for bare kvinner på Holmlia Bad.

Vi måtte smøre oss med tålmodighet, ble det sagt – vaktlistene var allerede lagt for neste år. Etter møte med byråden skjønte vi at endring av åpningstider for bare kvinner kunne ta lang tid. Vi måtte fortsette med kvinnesvømming uten hjelp fra byråden og bymiljøetaten. Vi fikk en følelse av å være i en kafkask prosess.

En ny start

Vinteren 2017 prioriterte vi å utdanne to av døtrene, Layla og Saida til instruktører, ved siden av Mafaa. Det ble derfor ikke svømmekurs den vinteren. Vi engasjerte Gitte fra Norges Livredningsselskap. Hun var riktig kvinne på riktig plass. Hun så utfordringene med å lære minoritetskvinner å svømme. De tre lokale instruktørene Mafaa, Layla og Saida fikk svømmeinstruktørbevis våren 2017. Prosjektgruppa for SunSpire Mona betalte for utdanningen. Vinter og vår 2017, det halvåret vi ikke hadde svømmekurs, fikk vi mange henvendelser fra kvinner på Facebook, via tekstmelding og på telefon. Behovet for svømmekurs for bare kvinner var like stort som tidligere.

En søndag i september 2017. Sola er på hell, det er klart, løvverket lyser i fine farger – klokken nærmer seg fem. Jeg går inn i fjellhallen på Holmlia. Der kommer Salira fra Somalia, Aysel fra Tyrkia, Aylia fra Libanon, den ene etter den andre, femten – tjue i alt. Ryktet hadde gått om at det igjen er svømmekurs for bare kvinner på Holmlia Bad. De hadde meldt seg på vår Facebook side, vi kunne ha 10 kvinner på grunnkurs med instruksjon, og 10 kvinner på frisvømming. Det var mange flere som hadde meldt seg på. De kom på venteliste. Kvinnene gledet seg til å være i vannet i en drøy time. Noen hadde lært å svømme sist høst, noen hadde svømt litt for flere år siden og noen hadde ikke vært i vann tidligere. De nye deltagerne lærte reglene for dusjing, hygiene og antrekk av de mer erfarne kvinnene. Svømmeantrekkene dette året var

mer egnet for å bevege seg i vannet enn svømmeantrekkene det første året. Ansiktene deres uttrykte glede og forventning.

Vi observerer at de nye instruktørene, Mafaa, Layla og Saida, inspirerer deltakerne til å sette seg mål. Nå er det de som har ansvaret og kommandoen. Vi har nå en mer tilbaketrukket rolle som vaktmester og administrator. Men vi er fortsatt opptatt av: Hvem klarer å ta svømmeknappen? Hvem klarer å stupe, dykke og crawl? Instruktørene og deltagerne må prøve, streve litt, finne sin måte. Hvordan kan de nye instruktørene gi kvinnene på kurset følelsen av å ha brukt kroppen sin i vannet på en riktig måte?

Det nye instruktør-trekløveret prøver ut ulike metoder og organisering av svømmekurset. De har forskjellige sterke sider. En instruktør er god på organisering og instruksjon i gruppe, en er god på en-til-en instruksjon, en prøver ut ulike aktiviteter for den enkelte deltager, og en er også opptatt av organisering og struktur. De bruker morsmålet sitt en sjelden gang for å forklare. Våre nyutdannede instruktører prøver ut samarbeidet seg i mellom og samarbeidet med kursdeltagerne. Det tar tid å bli trygge i vannet, både som kursdeltager og instruktør.

Noen deltakere klager på at de ikke får nok hjelp. De tror at de vil få mer hjelp fordi de har vært borte noen ganger. Andre skjønner ikke at de **både** må øve på å ligge på magen **og** på ryggen, snu seg rundt og kunne reise seg fra liggende. Vi må forklare dem at de må kunne øve på egenhånd, og at jo mer de øver jo flinkere blir de. Vi har også hatt deltagere som har mistet motet når de andre får til bevegelser og øvelser som de ikke får til. Instruktørene har en viktig jobb med å motivere og forklare at egeninnsatsen er like viktig som instruktørens instruksjon.

«The Show must go on»

Etter å ha vært svømmeinstruktør, badevakt og vaktmester de tre første årene, opplever jeg at svømmekurset SunSpire Mona har funnet en fin form. Vi har lært opp tre instruktører og gitt dem ansvaret for kursopplegget. Noen kvinner som har vært med fra begynnelsen, har påtatt seg oppgave som vaktmester. Deltakerne skjønner at det kan ta tid å bli trygge i vannet og at det er grunnlaget for å lære å svømme. SunSpire Mona svømmekursene er i ferd å bli bedre kjent i bydelen. Med en og en halv time for bare kvinner på Holmlia Bad, har vi ikke mulighet til å gi alle som ønsker det tilbud om svømmekurs. De fleste som har begynt vil fortsette.

Vi ser stor fremgang på deltagere som har vært med på flere kurs. Melike, som hadde vannskrekk, flyter nå rundt på ryggen med små armbevegelser. Kroppen hennes klarer ikke mer. Hun er fornøyd og trygg i vannet. Aalia klarer nå å svømme 25 meter, hviler litt og svømmer 25 meter tilbake. Hun tar en pause og trener på beinspark i crawl. Ghazal, som trengte hjelp til koordinering av bein og armer, svømmer mange lengder, men hun trenger fortsatt «push» fra en instruktør. Saha, som prater og slapper av i vannet, bruker nå mer tid på å være i aktivitet enn tidligere. Det er stor fremgang for de kvinnene som er ivrige til å møte opp. Mange av

kvinnene er blitt mer selvstendige. De øver og trener på egenhånd. Lanam, mor til tvillinger på elleve år og en på seks år, har vært med på tre svømmekurs. Hun var livredd for vannet på det første svømmekurset. Hun ble tryggere etter hvert. På det tredje svømmekurset skjedde det noe. Hun strålte over hele seg når hun klarte «å dykke etter perler», stupe og leke i vannet. Mannen hennes hadde lært barna å svømme. Hver sommer hadde hun sittet og sett på. Hun hadde ikke fortalt mannen sin om hvor trygg hun nå var blitt i vannet og hvor glad hun var blitt i å svømme, stupe og dykke. Han trodde det ikke. Hun gledet seg til sommeren, og til å vise mannen og barna hva hun nå klarte i vannet. Det ville være en overraskelse for familien, og en stor seier for henne.

SunSpire Mona-kursene må fortsette. Vi har hatt nærmere 250 kvinner på kurs fra høsten 2014. Mange av dem har lært seg å svømme. De fleste håper at de kan få mulighet til å fortsette med det, flere ganger i uka.

Jeg må innrømme at mine barnebarn og jeg har satt pris på å svømme i en svømmehall uten menn og gutter tilstede. Det er en helt annen ro med bare jenter og kvinner i bassenget, og jeg vet at det ikke bare er jeg som opplever det.

Det ble en oppmuntrende avslutning på høsten 2017. Melike som hadde vannskrekk og har vært deltager på våre svømmekurs siden 2014, sendte inn forslag til Apotek I sitt prosjekt «Årets Ildsjeler 2017». Det var 500 innsendte forslag og kurset SunSpire Mona, ved Eva, ble nominert som en av 15 ildsjeler. Nominasjonen innebar middag og deltagelse på Nobelpris- konserten for to, og 10.000 kr til videre arbeid med svømmekurs for minoritetskvinner.

Vi venter fortsatt på svar fra byråden eller bymiljøetaten om «kvinnetid» på kommunale bad. Vi vet at kvinner vil, tør og kan – i vann, hvis de får en mulighet. Vi som har brukt mye tid, energi og penger, mener at politikere og byråkrater må ta ansvar for å organisere svømming for bare kvinner på byens kommunale bad. Denne oppgaven kan ikke overlates til ildsjeler og frivillige organisasjoner.

Goro Skou (f. 1944 i Oslo) 1988 Hovedfag Norges Idrettshøgskole, med hovedoppgave Balanse og hørselshemmede – testing og trening. Mellom 1966 og 1992 hadde hun undervisning i barne-, ungdoms- og videregående skole. I 1990 jobbet hun med Evaluering av kvinnerettett arbeid i Norges Idrettsforbund 1988-1989, i 1992 ansatt på Ergoterapeututdanningen, Bislet Høgskolesenter og i 2015 avsluttet hun sitt arbeidsforhold på Høgskolen i Oslo og Akershus, etter å ha undervist på ulike studier og i perioder hatt lederoppgaver.

Ragnhild Jenssen

Stein

Jeg har ei steinrøys i stua. Steinene ligger i en haug på skjenken, godt belyst, arrangert slik at de får vist seg fram. Av og til flytter jeg på dem, har en liten dialog med dem. Husker kanskje hvor jeg fant dem, like gjerne er det glemt. Steinene har mange hjemsteder og er blitt blandet utallige ganger.

Poeten Helge Torvund åpner opp ei vid dør til steinuniverset i en artikkel i Klassekampen nå i høst, «Skrive i stein». Vakkert, perspektivrikt og kunnskapsrikt. Han går opp mange stein-stier, også eksistensielle: «Eg innbiller meg at det å søkje kontakt med og kunnskap om stein, kan vere ein måte å finna noko fast og tett og tungt som kan gje oss kontakt med denne kloden me hev kome til». Vinklingen er vid. Torvund lar oss

møte steinhoggere som har lært seg et eldgammelt handverk og arbeider med å lage nye versjoner av gamle, forvitrede steinskulpturer. De pryder veggene på den største gotiske kirka i Nord-Europa, katedralen i York. Den dekorative steinen har en historisk tilstedeværelse i hele verden. Eksemplene er mange. Nidarosdomen er ett av dem.

Stein som byggemateriale har sin egen historie. Som ung gutt fra Jæren opplevde Torvund steingjerdene som en fundamental del av verden rundt seg. «Stein er ein del av mi søge, av mitt psykiske landskap». Eva Røyrane og fotografen Oddleiv Apneseth har nylig gitt ut ei bok som nettopp fokuserer på bruken av stein som bygningsmateriale: «Av stein». De tar for seg konstruksjoner av stein, bygd til nytte med stort slit, ofte mosegrodd og skjult. Området de arbeider med er Hordaland og Sogn og Fjordane. De omtaler temaer som bakkemuren, steingarden, vernemuren, steinløa, jordkjelleren med flere.

I det bratte terrenget på Vestlandet, og i andre deler av Norge, var bruk av stein uunnværlig for å kunne livberge seg. Slik de dokumenterer bruk av stein i en vestlandsnatur, kunne en ramse opp den allsidige bruken av stein også i resten av landet, både langs kysten og i mer flate innlandslandskap. Teksten er poetisk og mett av kunnskap. Bildene er vakre og sanselige, nærmest tredimensjonale. Så har Apneseth fått mange priser, både i inn- og utland. Stein brukes ellers i mange

sammenhenger, som for eksempel til gravsteiner, takstein, brostein, trapper, grunnmurer, støttemurer og stein knust til grus og sand.

Fjellheimen er full av varder, stein på stein, som fjellets folk gjennom århundrer har bygget opp. De er veivisere. Steiner er stabile og ustabile. «Enig og tro til Dovre faller» er et språkbilde på bestandighet og solid enighet. «Hugget i stein» gir den samme meningen. Men svære fjell-blokker kan også røre på seg, på uforutsigbare måter. Loen- og Tafjord-ulykkene er de mest dramatiske eksemplene i vårt

land. «Mannen» i Romsdalen er et aktuelt eksempel. - Skrift på stein er historisk til stede i vår natur. Våre forgjengere risset inn ulike budskap som vi kan tyde i dag. Helleristningene har både bilder og skriftegn, runene.

Min barndom var omkranset av vann og små vikar. Vi dro ofte på kaffe-turer med båt. Der var det mange fine svaberg, men ikke slike jeg drømte om, de glatte. Jeg visste at det var slike på Sørlandet. Senere, i voksen alder, fikk jeg oppleve dem. Polerte, buede i alle slags formasjoner, nærmest bølgende. Varme i sola. En fryd for handa å få stryke på den glatte overflata. Jeg fikk aldri mitt eget svaberg, og jeg savner det.

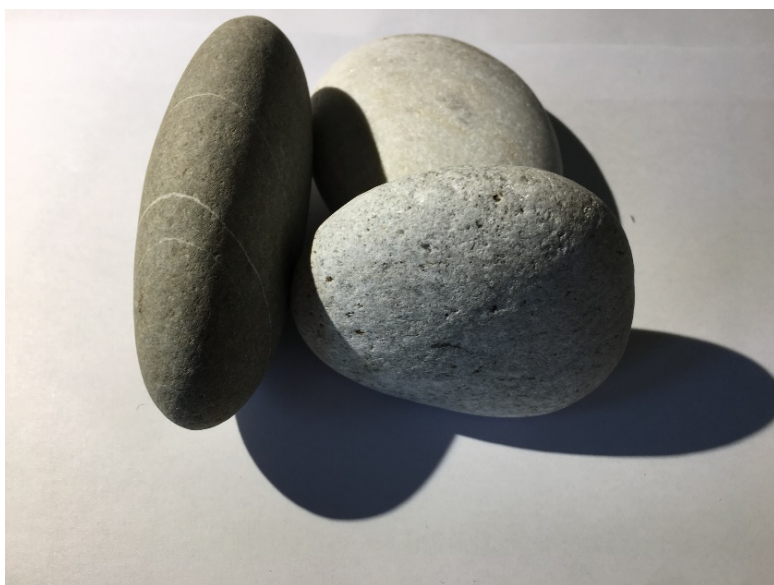
Bingley er en liten landsby i Yorkshire, vest for Bradford. En sjarmerende del av England, som mange nordmenn har fått et varmt forhold til gjennom TV-serien «Med hjartet på rette staden». Landskapet er preget av imponerende steingjerder. De tegner linjer i et bølgende grønt, kultivert terreng. Rette og kurvede. Rundt steingjerdene er det rik vegetasjon og mektige trær. Husene er nesten uten unntak bygd av stein, med vakre slyngplanter oppover fasaden. Her bodde jeg ett år med min lille familie på tre. Kjell studerte helseadministrasjon i Leeds, mens jeg studerte dans ved Bingley college. Et innholdsrikt år.

I lånt campingvogn tråklet vi sørover til kysten og endte opp i badebyen Brighton. Ei lang strand åpnet seg mot havet. Jeg oppdaget beltet av steinskatte og gikk krokete og plukket opp stein etter stein som fanget min oppmerksomhet. Når de blir hentet opp fra saltvann, lukter de. Vannet fremhever fargene og linjespillet i den våte steinen og sliper den. De følger med bølgene, både de sakte duvende og de voldsomme brottene. Overflaten kan bli som silke.

Jeg fylte poser med stein og fraktet dem med til Norge. Heldigvis reiste vi med båt og ikke med fly. Jeg ville gjerne beholde fargene og linjene, men steinene tørket og bleknet. Lukta forsvant. Likevel bevarte de sin særegne skjønnhet og mystikk. Steinfokuset førte til at jeg ble veldig opptatt av å plukke med meg nye steiner fra

andre fjerne strender, som fra de greske øyene Samos, Lesbos, Chios og Kreta – og den eksotiske øya Hawaii.

Biologisk er stein dødt materiale. For meg er de levende nærvær. Jeg er opptatt av skjønnheten til steinene. Fargene, formene, teksturen. Overraskelsene når jeg snur og vender på dem. Jeg utforsker dem med øynene og hendene. Stryker dem mot ansiktet. Steiner er kalde mot huden, selv i romtemperatur. De lager også lyd. Det kan være mange nyanser, fra det raslende til det buldrende - når bølgene ruller steinene inn mot land og drar dem utover igjen. De sterkeste lydene opplevde jeg på vår neste tur til Brighton. Kjell og jeg besøkte vår yngste sønn, som studerte i London, og vi dro ned til kysten og stranda. Vinden grep godt tak i oss. Steinene ble kastet innover land med stor kraft og sugd tilbake. Da buldret steinene.

Jeg plukker fram en stein fra samlingen, lar den rotere i handa, studerer den nøye. Legger den ned på papiret jeg skriver på. Lyset fra arbeids-lampa faller inn fra siden. Steinen kaster skygge som skaper et todimensjonalt og et tredimensjonalt bilde. Plukker en ny stein og en til. Arrangerer dem i forhold til hverandre. Ser at jeg skaper en skulpturell form, i slekt med koreografi, slik jeg leker med og reorganiserer stein-

røysa i stua. Ved å flytte på ulike steiner, vokser det fram stadig nye tablåer.

Steinene er som individer, ingen er like. Størrelsen, fargen, formen og overflata varierer. Én er nærmest kvit, med et dust kniplingstrekk med bittesmå glitrende stjernedryss. Overflata er glatt. En annen har et nydelig fargespill i gråtoner. En tredje har en blanding av ru og glatt overflate, med sterke mønstre og farge-kontraster. De fleste steinene har striper; smale, brede, få, mange. Steinene er konglomerater av flere bergarter. Og det skaper undring og beundring.

De mest langveisfarende steinene jeg har, er plukket opp på øya Hawaii. Det ble flere koraller og én lavastein. Lavastein er svart, «død» og stygg. Men siden Hawaii er ei vulkansk øy, måtte jeg ha med størknet lava. Og sand. Fordi sanden på strendene er den vakreste jeg har opplevd.

Jeg har noen steiner med helt spesielle farger og former. Jeg har kjøpt dem i steinbutikker. Her kan en finne steiner som har både maskinslipte og grove flater. Den glatte, slipte flata kan skape en spennende kontrast til naturens r e bearbeiding av steinmasse. Gleden over steinens mange aspekter er stor. Jeg har hatt mitt fokus på den konkrete fremtoningen og den sanselige opplevelsen. Faktakunnskapen om steinene har ikke fått mye oppmerksomhet. Nå studerer jeg

dem med en ettertenksom og ny interesse. Jeg angret jeg på at jeg ikke i det minste noterte meg opplysningene som sto på de små kortene som fulgte med fra steinbutikkene.

En av de mest fargerike steinene kommer fra Brasil. Men jeg kan ikke gjøre rede for den koboltfargede, glitrende kappen som snor seg over et okerbrunt underlag, ispedd noen kaldgr nne små  yer. Baksida er en positiv overraskelse. Her må jeg vurdere   skaffe meg ei informativ steinbok! Jeg tyvstarter og går inn på Wikipedia for   finne mer presis informasjon om en av mine mest eksotiske steiner, den sandfargede  rkenrosen «-- som består av sand og

mineralet gips. Den dannes i saltsj er i  rkenomr der. Blomsteraktig form. Tynne blad, minner om en rose, derav navnet». Utseende og navnet var jeg fortrolig med, men ikke opprinnelsen.

Steinuniverset er enormt, både i et historisk og globalt perspektiv. Jeg har snevret det dramatisk inn. Mitt nære forhold til steinrøysa i stua har vært utgangspunktet. Det er en utfordring   skrive om en relasjon til ting. Jeg har snudd og vendt på teksten, slik jeg har gjort med steinene.   plukke et utvalg steiner og forflytte dem til gulvet i kontoret mitt, var en spontan og naturlig del av prosessen. Steinene har vært et konkret og sentralt kildemateriale.

I et intervju med forfatteren Jan Kj rstad, i forbindelse med P2-lytternes roman-konkurranse i januar, merket jeg meg følgende utsagn: «Hvis jeg står fast, f r skrivesperre, tar jeg en stein i handa – vips, så er skrivesperra over.»

Det er en metode jeg kan forstå.

Ragnild Jensen, født 1945 på Hemnesberget. Lærerutdanning og embetseksamen i idrett. Ettårig studium i dans i England. Førsteamanuensis i dans og kroppsøving ved Høgskolen i Oslo, avdeling for lærerutdanning fram til 2007. Etablerte dans som en kompetansegivende videreutdanning i allmennlærerutdanninga i 1984 ved Oslo lærerhøgskole og ledet dette studiet til 2004. Underviste før dette i kroppsøving ved samme institusjon fra 1973. Lærer i grunnskolen i 3 år. Har skrevet flere fagartikler, vært medredaktør på temanumre om dans i tidsskrifter og bidratt på en rekke konferanser i inn- og utland innenfor fagområdet dans.

Wenche Walle-Hansen

To bøker, to univers

Høsten 2017 utkom romanen *Pust for meg* av den norske forfatteren Cecilie Enger. Jeg har fulgt hennes forfatterskap med stor interesse, og med entusiasme skrev jeg en bokomtale. I romanen møtes tre generasjoner kvinner. Relasjonene mellom dem er mesterlig skildret. Jeg fikk lyst til å skrive enda en bokomtale og begynte å lete etter en bok som også omhandlet tre generasjoner. Ville jeg finne noen fellesnevner i de to bøkene? Hva skilte dem i tilfelle? Jeg gikk på jakt i bokhyllen og fant *Sommerboken* av Tove Jansson. En jubileumsutgave, som først gang kom ut i 1972.

Hvorfor valgte jeg nettopp disse bøkene? Cecilie Enger er født i 1963 og hun har gitt ut ni romaner. Tove Jansson er en finlandssvensk forfatter, født i 1914 og døde i 2001. Hun er mest kjent for barnebøkene om Mumitrollene. Bøkene tilhører hvert sitt univers. Men noe forener de to forfatterne med så forskjellig alder og livsløp. De skriver med dyp kjærlighet til menneskene.

***Pust for meg* av Cecilie Enger**

Hovedpersonen i boken, Carla på 60 år, er en meget anerkjent anestesilege. Hun får sitt liv endevendt i en bilulykke. Bilen hun kjører sklir ut av veien og utfor en skrent. Haikeren i forsetet, en ung kvinne, dør. Carla makter ikke å redde hennes liv. Selv er Carla uten en skramme. Hvordan kan hun leve videre med vissheten om å ha forårsaket en ung kvinnes død?

Rammene rundt Carlas liv bryter sammen. Hun som i sitt arbeid «puster» for pasienten ved å tilpasse riktig mengde oksygen under operasjoner, hun er nå tvunget til å søke permisjon fordi hånden hennes skjelver ukontrollert. Hun som alltid har vært den trygge, fornuftige og forutsigbare moren, lengter etter en trøst datteren ikke er i stand til å gi. Datteren er på vei ut i livet, løsrevet fra moren. Hun har truffet Stefan, som lærer henne «å puste med magen for å få balanse i selvfølelsen». Carla vet ikke om hun skal le eller gråte.

Carla oppsøker sin mor på aldershjemmet. Kanskje hun kan være en helende kraft? Moren på 90 år er lyttende, forståelsesfull og gir kloke råd. Men hun er først og fremst fylt av sin egen kommende død.

Carla strever med å forstå den unge, døde kvinnen. Hvem var denne ukjente haikeren? I de få timene de snakket sammen i bilen før ulykken, kunne Carla ikke like henne. En ung, arrogant teaterregissør, som mente at «smerte og lidelse skjerper sansene for hva som er vesentlig i livet». Som mente at Dostojevskis *Brødrene Karamazov* tok opp de viktigste eksistensielle spørsmålene; skyld og straff, forsoning og tilgivelse. «Hva visste vel hun om det?» Men da hun etter ulykken leser notatene

hennes, trår en annen kvinne fram. En ung kunstner som kanskje hadde noe viktig å formidle?

I Carlas relasjoner til disse kvinnene, får vi innblikk i hennes tanker og følelser. Hun har mistet sin tidligere livsfølelse. En følelse av kontroll, en følelse av fred med seg selv og verden.

Carla vokste opp på et lite sted. Far arbeidet på kontor og mor var sauebonde. De to traff hverandre i ung alder, og kjærligheten mellom dem varte livet ut. En dyp respekt forente dem, og de ga hverandre frirom. Familieatmosfæren var trygg og forutsigbar. Den selvsikre og skoleflinke Carla flyttet som ung student til hovedstaden og utdannet seg til lege. I Studentersamfunnet traff hun en jevnaldrende student. Etter kort tid ventet de barn og giftet seg. Barnefaren falt stadig for andre kvinner. Etter to barn, var ekteskapet gått i stykker. Barna, en jente og en gutt, hadde sporadisk kontakt med faren i oppveksten.

Det er relasjonen til datteren leseren får innblikk i. Mor og datter er svært forskjellige. Datteren er følsom og usikker på seg selv. Hun reagerer på måter som Carla synes kan være overspente. Hun prøver å lære datteren å ikke la seg styre av følelser, og forholde seg kritisk til mennesker og hendelser. Datteren er 30 år da bilulykken inntreffer. Men Carlas bekymrede omsorg har ført til at hun fremdeles har stor kontroll over datterens liv. Når datteren etter ulykken møter Stefan, som driver kurs i pusteteknikker i et kollektiv på landet, ser Carla det som et utslag av datterens usikkerhet og svermeriske sinn.

Datteren på sin side føler seg misforstått av moren. Moren har aldri forstått at ukedagene kan ha forskjellige farger. Noen ukedager har glade farger og andre har triste. Moren forstår ikke at det å få kontroll over pusten fører til at hun får kontroll over seg selv. Ja, det gir henne en sårt tiltrengt balanse i selvfølelsen. En oppvekst med en energisk, selvrealiserende mor og en delvis fraværende far, har ført til at hun tidlig i livet har måttet stille seg spørsmål om hvem hun er, og hvordan hun skal leve livet.

Den unge, nå døde haikeren, hadde opplevet at mor forsvant ut av hennes liv, tilsynelatende uten noe forklaring. Tilbake satt faren, hun selv og hennes bror. Hun utviklet et svært nært forhold til faren. Faren søkte utfordringer og deltok på hjelpesiden i krigsherjete land. Datteren utdannet seg til teaterregissør. Da ulykken skjedde, er hun i ferd med å sette opp et stykke inspirert av *Brødrene Karamazov*. Hun ville formidle noe om eksistensielle spørsmål som skyld og straff, forsoning og tilgivelse. Spørsmål hun selv hadde stilt seg, til tross for sin unge alder.

Både datteren og den unge teaterregissøren har forholdt seg enkelt til det irrasjonelle. Kontinuiteten og tryggheten i Carlas oppvekst har formet henne, sammen med yrkesaktive år fylt av rasjonalitet og eksakte fakta. De unge kvinnenes

oppvekst var preget av omskiftelighet. Livets eksistensielle spørsmål ble påtrengende for dem tidlig i livet.

I Carlas relasjoner til de unge kvinnene ser vi styrken i hennes ærlige streben etter å forstå seg selv og yte rettferdighet til menneskene rundt seg. Samtidig ser vi hennes begrensninger i møte med det som ikke kan settes ord på. Den eksistensielle smerten som ikke kan lindres med rasjonalitet alene.

Boken slutter med morens død. Carla slipper kontrollen over situasjonen. Hun lar datteren ta regien. Datteren legger seg i sengen ved siden av sin døende mormor og puster sammen med henne inntil døden inntreffer. En svært vakker scene fylt av fred og ro.

Sommerboken av Tove Jansson

Jeg leste denne boken blant annet med tanke på å få bekreftet hvordan ulik oppvekst både former og setter begrensninger for dyp forståelse og kontakt mellom generasjonene, slik tilfellet var i *Pust for meg*. Det stemte slett ikke. I *Sommerboken* finnes det ingen generasjonskløft.

For meg er bokens hovedperson farmor på 85 år. En ukonvensjonell gammel dame med en intakt livsfølelse, men som merker at livet er på hell gjennom lange sommermånedene på sommerøya i Finskebukta. Sammen med henne er Sophia, barnebarnet på 6 år, og faren hennes, sønnen til farmor. Faren er den stabile voksne, alltid i bakgrunnen, enten han legger ved i komfyren, sitter lent over en bok eller gjør noe nyttig utendørs. Det er han som bestemmer reglene for hva som er lov og ikke lov på sommerøya.

Sophia er farmors lekekamerat og beste venn. De finner på fantastiske ting og er like barnslige. Men når alt kommer til alt, er det farmoren som er den kloke. Hun har erfaring og livsvisdom som lille Sophia kan øse av.

Farmoren ligner ikke vanlige bestemødre. Noen ganger er hun den voksne og omsorgsfulle hjelperen. Andre ganger tar hun bare vare på seg selv. Hun bryter gjerne reglene sønnen hennes har bestemt, til tross for Sophias iherdige protester. Farmoren forklarer at regler også må brytes. Det gir livet krydder. Sophia er ikke vanskelig å be. Slik veksler farmoren og Sophia på å være den voksne ansvarlige eller den barnslige, ettersom det passer dem. Det skjedde da farmoren og Sophia tidlig en morgen gikk ut for å bade. Farmoren gikk ut på knausen og fortsatte videre mot kløften.

...Det er forbudt! Skrek Sophia. Den gamle svarte foraktelig: Det vet jeg. Verken du eller jeg får lov til å gå til den kløften, men nå gjør vi det allikevel for din pappa sover og vet ikke om det. De gikk over knausen, mosen var glatt, solen hadde steget ganske høyt allerede, og nå dampet det av alt, hele øya var full av soldis og meget vakker.

Handlingen er konsentrert om øylivet. Naturen og været på øya rammer inn historien. Vi får ikke vite noe om deres liv på fastlandet. Det er øyas varierte flora og fauna og det skiftende været som er deres univers. Et univers som byr på mange hemmeligheter og stadig nye oppdagelser. Sammenlignet med *Pust for meg* er *Sommerboken* ukonvensjonell og fantasieggende.

Tidlig i boken får vi vite at Sophia våknet en natt det var fullmåne, og hun... husket at hun hadde en egen seng fordi hennes mor var død. Hun så seg rundt i rommet og plutselig åpnet det seg en råk i gulvet, og alle koffertene deres fløt ut på månestien. Sophia dro varsomt i farmors flette og spurte om døren var låst. Den er åpen, svarte farmoren. Den står alltid åpen, du kan sove helt trygt.

Sophia er opptatt av de store spørsmål i tilværelsen. Hun mener bestemt at både Gud og Helvete finnes og vil vite hvordan Gud kan svare på alle bønnene når de kommer samtidig. Farmor svarer at Gud har et køsystem, så alle blir hørt etter tur. Sophia aksepterer svaret. Men når Sophia insisterer på at Helvete helt sikkert finnes blir farmoren sint.Du må da forstå at livet er vanskelig nok som det er, om man ikke skal straffes for det etterpå. Man blir trøstet. Det er jo hele ideen. Etter en stund legger farmoren tilDu kan tro hva du vil, men du må lære deg toleranse. Jeg lar deg tro på fanden, og du lar meg la være.

En dag fikk Sophia en grå fiskerkatt de kalte Mappe. Hun bar den rundt med stor ømhet og omtanke og den vokste raskt. Men katten hadde sine egne påfunn og viste ingen tegn til hengivelse. Det er rart med kjærlighet, sa Sophia. Jo mer man elsker en annen, desto mindre liker den andre deg. Det er ganske riktig, bemerket farmoren, og hva gjør man da? Man fortsetter å elske, svarte Sophia truende. Man elsker verre og verre. Farmoren sukket og sa ingenting.

Katten gjorde Sophia ulykkelig og søvnløs. En dag kom en familie på besøk. De ønsket seg en jagende katt som spiste mus. Den de hadde var doven og lite tess. Så byttet de katter. Sophia fikk endelig en rolig, malende og fullstendig hengiven katt. Den lå hos henne hver natt. Men etter en stund syntes Sophia at denne katten var gudsjammerlig kjedelig. Jeg vil ha Mappe tilbake! skrek Sophia. Men du vet hvordan det blir, sa farmoren. Det blir fælt, sa Sophia alvorlig. Men det er Mappe jeg elsker. Og så byttet de katt igjen.

En natt forteller farmoren at hun har en følelse av å gli bort fra denne verden og ikke bry seg. Hun merker at hun greier ikke å fortelle av lyst og dablir det til noe som aldri har hendt, det lukker seg, og så går det tapt.

Sophia kommer henne til unnsetning. Hun hadde nemlig sovet alene i telt for første gang i sitt liv. Farmoren hadde fortalt at det var moro. Det var bare det at Sophia ble ufattelig redd og gikk til farmoren midt på natten. Men hun lot som ingenting.

...Farmoren satt seg opp i sengen og grep etter sigarettene og Sophia ga henne fyrstikkene av gammel vane.Jeg har fått lov til å være med skrekkelig lenge og har sett og levd av alle krefter, og det har vært utrolig, jeg sier deg: utrolig, men nå er det som det hele bare glir bort fra meg og jeg husker ikke og bryr meg ikke om det og allikevel er det akkurat nå jeg kunne ha bruk for det.

...Hva er det du ikke husker? spurte Sophia bekymret. Hvordan det var å sove i telt! ropte farmoren....Nå skal jeg si deg hvordan det er, sa Sophia. Man hører allting mye tydeligere. Det kjennes som om man er helt trygg. Og det er koselig at man hører allting.

Nå husket farmor hvordan det var.Nye bilder kom tilbake, flere og flere. Det var kaldt i morgengryet, men hun sovnet i sin egen varme.

I siste kapitel nærmer det seg høst på sommerøya. En eller annen kveld i august gjør man seg et ærend utenfor, og plutselig er alt kullmørkt, en stor, varm, svart stillhet rundt hytta.

Farmoren går ut i natten forsiktig. Hun ser ingenting, men vet nøyaktig hvor hun setter føttene. Hun setter seg på hoggestabben. Hun hører en båt som ikke følger leden, men går rett til havs. Pulsslagene fra båten dunket videre, lenger og lenger bort, og forsvant ikke. Så pussig, sa farmoren. Det er hjerteslag simpelthen, det er ikke noe fiskebåt. Hun undret lenge på om hun skulle gå og legge seg eller bli sittende, kanskje sitte her en liten stund til.

Refleksjoner over de to bøkene

Når jeg nå skal sammenligne de to bøkene, er det ikke leseopplevelsen jeg tar for meg. Det er opplevelsen av å skrive bokomtalene jeg konsentrerer meg om. Når jeg leser en bok er jeg lite kritisk. Jeg lar ofte forfatteren lede meg inn i teksten uten motstand. Når en bok inspirerer og begeistrer, opplever jeg at den sier meg noe viktig. Jeg oppdager noe som tidligere var delvis skjult eller helt skjult. Når det ikke skjer, mister jeg lett interessen. En bok fenger og bringer en ny erkjennelse eller den kjeder meg. Det å skrive en bokomtale, er en annerledes prosess. Da våkner kritikeren i meg. Jeg får mer avstand til teksten, og anstrenger meg for å undersøke nærmere det som i første omgang ikke virker interessant.

Det første som slår meg er hvor forskjellig det var å skrive de to bokomtalene *Pust for meg* av Cecilie Enger var det tungt å skrive om. Hovedpersonen, anestesilegen Carla lever i et forferdelig dilemma. Hun er skyld i en ung kvinnes død, samtidig erkjenner hun at hun ikke likte denne kvinnen den korte stunden de var sammen før ulykken inntraff. Hun opplevde henne som pompøs og irrasjonell. Hun maktet derfor ikke å gi livreddende hjelp. Etter ulykken fylles hun av skyldfølelse og et uforklarlig raseri mot den situasjonen ulykken har bragt henne inn i. Samtidig tviholder hun på en kontroll over sitt liv. En kontroll hun faktisk ikke lenger har. Denne kampen tapper henne for krefter og gir henne ikke ro. Hun kjemper forknytt videre. Som bokomtaler føler jeg meg like forknytt og også irritert. Hvorfor kan hun ikke slippe

denne ensidige «overlegekontrollen»? Den har tjent henne så bra i livet, men ikke nå. Det er vel egentlig bare tiden, som kan lindre hennes smerte. Hun strever i ensomhet for å holde på en rasjonell kontroll, noe som forverrer hennes smertefulle livssituasjon.

Å skrive om *Sommerboken* av Tove Jansson, gjør meg derimot glad og sommerlett til sinns. Hovedpersonen, farmor, er fantasifull og helt gjennom ukonvensjonell. Hun er gammel, beveger seg med stokk og vet at livets avslutning snart innfinner seg. Barnebarnet Sophia er hennes beste venn og lekekamerat. Sammen oppdager de øya som er i stadig forandring ettersom sommermånedene skrider frem. Tiden står ikke stille og naturen er i endring med vær og vind. Men de to har all den tid de kan ønske seg. Sommerøya er et godt sted å være, selv om uvær og torden jager over dem. Livet er fredelig og de ønsker seg ikke noe annet sted i verden.

Når jeg skriver dette, er jeg tilbake i min barndoms somre. Den gangen sommeren var den suverent lengste årstiden i året. Jeg hadde en ukonvensjonell farmor, som hadde stor glede av å la kusinen min og meg prøverøyke en av hennes sigaretter i en alder av 8 år. Kusinen min elsket rødt og min yndlingsfarge var blått. Vi var som erteris, kledde oss ut og lagde hytte av mose i skogen. Farmor smilte hver gang vi dukket opp, der hun satt i sin gule ørelappstol og kjederøkte, mens hun la kabal og så utover fjorden. Det var alltid noe hemmelighetsfullt over farmor. Vi visste at ett av barna hennes døde bare atten måneder gammel, og at ekteskapet med bestefar endte i skilsmisse. En skandale den gangen. Men sammen med oss var hun alltid glad.

Spørsmål om mening i tilværelsen er tilstede i begge bøker. Carla befinner seg i et eksistensielt vakuum etter ulykken. Hun er kastet ut i en situasjon hinsides hennes kontroll. Hun føler seg fortapt, og livet er med ett svært strevsomt for henne. Carla var hodestyrt. Filosofiske spørsmål om liv, død og mening var hun lite opptatt av. Ulykken endrer det. De eksistensielle spørsmålene, som stilles i *Brødrene Karamazov*, har fått aktualitet også for henne. Hennes egen lidelseshistorie etter ulykken handler nettopp om de store spørsmålene som skyld, soning og lengsel etter forsoning og fred.

Seksåringen Sophia er genuint opptatt av livets eksistensielle spørsmål. Men som det sunne barnet hun er, strutter hun av livslyst og vitebegjær. Hun vil forstå hvordan himmel og helvete, liv og død henger sammen. Den livskloke farmoren kan hun spørre om alt. Farmor tar henne på dypt alvor. Når de slett ikke kan bli enige om Helvete faktisk finnes, så gjør farmor ingenting for å presse sin mening på barnebarnet.

Døden er nærværende i begge bøker. Døden er utgangspunktet og endepunktet til tross for ulikhetene i sted, handling og persongalleri. Tidlig i boken om sommerøya får vi vite at Sophia sover i morens seng fordi moren er død. Historien om Carla starter med at hun forårsaker en ung kvinnes død.

Farmor på 85 år merker en sjelden gang at døden er nær. Noe som gjør henne akutt forvirret og trist. Det skjer når hun plutselig ikke kan huske hendelser fra sitt mangfoldige liv. Men da kommer Sophia henne til unnsetning med noen forløsende ord, og farmor får livslysten og fortellergleden tilbake. Døden ligger på lur, men ikke i form av en trussel. Døden er snarere noe som finnes i menneskene og i naturen på sommerøya. Farmor er i sitt livs høst, og når høsten melder sin ankomst med vind og regn, går farmor ut i den beksvarte natten og kjenner at hennes pulsslag går i ett med den dunkende båten som ikke følger leden, men forsvinner ut i det uendelige mørke.

Carlas kall som lege er å forhindre død og forlenge liv. I sitt arbeid tar hun kontroll over pasientenes pust og dermed deres liv. Når hun ikke makter å redde den unge kvinnen fra døden, faller livet hennes sammen. Katastrofe og død går i ett. Carla kjemper med å få et nytt ståsted i livet. Det er først når hennes mor ligger for døden at hun forløses. Skyldfølelse, skamfølelse og kravet om kontroll over eget liv løser seg opp. Det skjer idet moren trekker sitt siste pust i et rom fylt av kjærlighet fra de aller nærmeste.

Kjærlighet preger relasjonene i begge bøker. Vi møter den lykkelige og den ulykkelige kjærligheten. Den sorgløse kjærligheten mellom farmor og Sophia ligger som en undertone i hele boken. Men vi får også vite om Sophias ulykkelige kjærlighetsforhold til katten Mappe. Heller enn å sove i Sophias seng, går Mappe på jakt og dreper mus om natten. Sophia kommer til en grusom erkjennelse: Det er rart med kjærlighet, sa Sophia. Jo mer man elsker en annen, desto mindre liker den andre deg.

Farmor lar Sophia beholde sin første erfaring med ulykkelig kjærlighet og gir ingen trøst. Hun spør heller Sophia: og hva gjør man da? Sophia svarer fortvilet:Man fortsetter å elske, man elsker verre og verre.

Carlas ekteskap ender ulykkelig. Hun får ikke oppleve et livslangt kjærlighetsforhold, slik som foreldrene hennes gjorde. Vi får inntrykk av at hun ikke lenger søker et langvarig kjærlighetsforhold til en mann. Kjærligheten til barna og moren fyller henne, ved siden av kjærligheten til sitt yrke. I bokens sluttscene er rommet fylt av dyp og omsluttende kjærlighet.

Pust for meg av Cecilie Enger og *Sommerboken* av Tove Jansson tilhører hvert sitt univers. Refleksjonene over dem har vist meg noe viktig. Begge bøker har det til felles at de tar opp de evige spørsmål om livet, døden og kjærligheten. Men behandler dem på svært forskjellige måter.

En sluttanke

Underveis i arbeidet med de to bøkene, har jeg stilt meg et interessant spørsmål. Hvordan har min egen livshistorie påvirket arbeidet? For fem år siden døde far, og året etter døde mannen min. Refleksjoner over døden har fått en fremtredende plass i det jeg skriver. Jeg følger stadig med på dødsannonsene i avisen. Der står det ofte: «Han sovnet stille inn med de nærmeste rundt seg». Så fint, tenker jeg. Men vi vet

ingenting om det som kommer til å skje i livets slutfase. Vi står maktesløse med liten kontroll overfor døden. Men det jeg vet, er at i mellomtiden må vi ta sjansen på livet.

Wenche Walle-Hansen er født 1945 i Oslo. Cand. Polit. med fagkretsen fransk, engelsk og hovedfag i sosialpedagogikk. Hun var førstelektor i pedagogikk ved Høgskolen i Oslo og har undervisningserfaring fra ungdomspsykiatri, folkehøgskole, spesialscole og sosialpedagogikk ved universitetet i Oslo. Hun har i en årrekke sittet i styret og vært sensor for den Sosialpedagogiske Høgskolen i Sandnes.

PÅ FAGSPORET

Anne-Lise Arnesen

Skolen som risikosone

I

Skolegang er et sjansespill. De med en litt rufsete eller feil bakgrunn, risikerer i større grad enn andre, å bli marginalisert og komme på kant med skolen. I disse dager da barnefattigdom er satt på den politiske agendaen, blir blant annet skolen oppfordret til å ta et tak for å hjelpe de som faller utenfor. Men lytter vi oppmerksomt til skolehistoriene til de som har vokst opp i hjem preget av fattigdom, og kanskje omsorgssvikt og andre problemer, har disse oftest ikke hatt mye å glede seg over. Det finnes riktignok eksempler på at skolen for noen ble redningen, utgjorde det normale og fungerte som et fast og forutsigelig punkt i tilværelsen. Men oftere vil et dårlig utgangspunkt øke risikoen for at skolegangen vil føre elevene ut av skolefelleskapet, og en del blir sittende igjen, ikke bare med et verdiløst vitnemål, men med en sterk opplevelse av å være mislykket.

Forfatteren Roy Jacobsen gir i *Seierherrene* en litterær fremstilling av sine første skoleår på Sinsen skole.

... i førsteklasse hadde vi en snill lærerinne som het Bodil Thesen - det het hun også i virkeligheten, for det jeg skriver her er ikke jug, men hukommelse, og jeg trudde faktisk at det skulle være sånn at en lærer var snill, helt til jeg datt ned i et svart høl i annen klasse da vi fikk ei gammel kjerring som het Astrid Røed, kalt Rødspetta, og som ikke tålte synet av meg.

- Du er broren til Harald, er du ikke?

- Jo, smilte jeg.

Og da var det liksom gjort, selv om jeg aldri fikk vite verken av Harald eller Rødspetta hva gærnt han kunne ha gjort som fikk det gamle hespetreet til å plage meg så inn i helvete i løpet av de to åra vi hadde henne.

Det er flere enn Roy Jacobsen som har fått erfare at skolen kan være et farefullt og uforutsigbart sted, der omstendigheter, flaks og uflaks, for eksempel med hvem du får som lærer, kan bestemme enkeltskjebner. Noen kan komme til å snuble allerede fra det første møtet med skolen.

Ett av våre barnebarn begynte på skolen i fjor høst. Han har en sterkt utviklet mening om at barn bør bestemme mer enn de får. Det var andre dag på skolen og ved hjelp av vitner, lærer og assistent, har jeg kunnet rekonstruere hva som skjedde. Da elevene toget inn i klasserommet, passerte de en kasse med fargerike klosser med uante muligheter til bygging. Vår pøde registrerte dette umiddelbart. Da elevene hadde funnet pultene sine, fikk de i oppgave å fargelegge en tegning, noe som ble gjort

med liv og lyst. Da vår pøde hadde gjort ferdig oppgaven meget fornøyd med seg selv, løp han rett bort til klossene og var klar for nye utfordringer. Det var imidlertid ikke lærerens plan. Han fikk beskjed om å gå tilbake til pulten sin, fikk utdelt et nytt ark med beskjed om å fargelegge nok en tegning. Da ble femåringen fra seg av sorg og sinne. Han brølte ut i klassen at skolen var noe dritt, og «dessuten liker jeg ikke dere, heller». Nå er dette en svært lite diplomatisk måte å formulere et argument for en mer elevstyrt skole på. Det kunne endt i katastrofe, hadde det ikke vært for det vi i etterkant har kommet til å se som kloke og tålmodige voksne, som var villige til å lytte, og som forsto hans frustrasjon. Læreren var i etterkant åpen for at det var gitt for liten informasjon om planen for timen. Dette gikk bra uten at eleven ble påført et stempel som kunne ha hengt ved ham i hans videre skolekarriere.

Å begynne på skolen er i vårt samfunn like selvfølgelig som det å puste eller spise, og de aller fleste barn gleder seg til dette viktig synlige steget over til en ny måte å være i verden på; fra barnehagebarn til skolebarn. Både elever og foreldre har forventninger om at skolen skal være en positiv erfaring både for barna og deres familie. Og for mange er det slik. For noen vil imidlertid skolen etter hvert komme til å representere uendelige skoledager med nedvurdering, ydmykelser og ekskludering.

Etter et mer enn femtiårig langt yrkesliv i utdanningens tjeneste, i mange ulike roller: som lærer, spesialpedagog, byråkrat, lærerutdanner og forsker, i tillegg til erfaring med egne barn, barnebarn og oldebarn, har jeg kommet til å anerkjenne skolen som en kompleks institusjon. Jeg har flyttet blikket fra elevene som utfordrer skolen, som av mange betegnes som risikoelever til å betrakte skolen som en risikosone. Ved å gjøre det, stiller jeg spørsmål ved skolens selvfølgelige status som et gode, og et sted som i alle sammenhenger har elevenes beste i fokus. Jeg underkjenner ikke det faktum at mange, kanskje de fleste, både har utbytte av og trives på skolen – og at den til og med kan være redningen for enkelte som har det vanskelig. Denne siden ved skolen toner jeg ned her, og reflekterer over skolen som en maktarena som kan være skjebnesvanger for flere enn mange tror.

Dette essayet er basert på mine erfaringer og sett med mitt spesielle blikk på skolelivet, og reflektere over hva det er ved det daglige og hverdagslige ved skolelivet som kan utgjøre en risiko: det som skjer i klasserommet, måter det undervises på, lekser, vurdering og karakterer, og relasjonene mellom elever og lærere.

II

I 1971 kom Nils Christie med boka *Hvis skolen ikke fantes*. Den ble en bestselger. Christie stilte noen fundamentale spørsmål om hvilke konsekvenser dette utenkelige, ville ha. Ville det bety dødsstøtet for all kunnskapsformidling og læring? Boka aktualiserte hvordan skolens eksistens hvilte, ikke bare på uttalte formål og verdier, men også på en skjult læreplan, som han hevdet sparket ben under de samme verdiene. Skoleplikten skjuler det faktum at skolen har en *oppbevaringsfunksjon*, noe som springer en i øynene når det er klart at eleven ikke har noe utbytte av å gå der, eller daglig er konfrontert med nederlag. Skolen inntar også en annen funksjon, som i

liten grad blir uttalt i dag, nemlig å bidra til å sortere elevene til et differensiert arbeidsmarked. Karakterer er med på rangere elevene, å skille klinten fra hveten. Dette vurderingsmålet gir i det daglige synlige bevis på elevenes prestasjoner i forhold til hverandre, som for noen innebærer belønning og for andre stadig og uutholdelig påminnelse om utilstrekkelighet. Skolen er tvetydig. Den sier seg å være for alle, men viser med all ønskelig tydelighet at den ikke er det.

Skolen er nå som før, innrettet slik at noen favoriseres og får mye av lærerens oppmerksomhet og interesse, andre kan lett bli oversett eller risikere å få uønsket oppmerksomhet som avviker. Jeg skrev for mange år siden en artikkel om psykisk utviklingshemmede¹. Åpningen lød slik:

Det er krevende å være dum og ikke kunne strekke til på noen av de feltene som virkelig betyr noe i vårt samfunn. Det gir sjelden noen sosial prestisje, om en da ikke skulle være i besittelse av en rekke sjarmerende og attraktive sider som kan kompensere for mindre forstand enn folk flest har. Ikke minst når skolealderen nærmer seg, blir det klart for de fleste at liten forstand ikke er noe særlig å glede seg over. Tvert imot kan det å bli stemplet som dum (og ikke være det), innebære en så stor påkjenning at mange gjennom sin skolegang har fått «sår i sjelen som aldri leges», som Aftenposten så dramatisk beskrev det i en reportasje om dyslexi for noen år tilbake. Å bli fortalt at «H.C.Andersen, Churchill og Einstein var alle ordblinde», vil naturlig nok virke som en oppmuntring og gi økt selvtillit til personer med lese-skrivevansker. Budskapet får imidlertid motsatt effekt og kan bidra til ytterligere stigmatisering og isolere dem som ikke har en uoppdaget kapital av intellektuelle ressurser.

Selv med en tro på skolen, anser jeg at kritiske spørsmål om skolens funksjon var og er viktige spørsmål å stille for å komme ut av vanetenkning om denne etter hvert altomfattende institusjonen. Vanetenkning er grunnlag for utøvelse av symbolsk makt, som Bourdieu kaller den usynlig makt «som bare kan utøves med delaktighet av de som ikke vet at de ligger under for den, eller endatil ikke vet at de utøver den»².

III

Jeg har bivånet mange forskjellige måter å arbeide på i klasserommet. Det er lærere som viser stor oppfinnsomhet i måter å undervise på, aktiviserer elevene og føler seg frem, for å ta hensyn til elevenes mange ulike forutsetninger for å lære og engasjere seg i skolearbeidet. Jeg har latt meg inspirere av arbeidet enkelte nedlegger i å prøve å forstå sine elever og finne fram til ressurser hos dem som ikke er så åpenbare. Inger var praksislærer for en gruppe av mine lærerstudenter. Hun brukte tid på å bli kjent med sine elever og deres særegenheter, og benyttet denne innsikten til å tilpasse

¹ Arnesen, A.L. (1986). Psykisk utviklingshemmede, I Hauge, R. (red) *Utenfor samfunnet. Om avvik og avikergrupper i det norske samfunn* (101-127). 2. utgave, Oslo: Universitetsforlaget

² Bourdieu, P. (1996). *Symbolsk makt*. Oslo: Pax forlag A/S, s. 38.

arbeidsoppgaver, innhold og metoder slik at det kunne motivere og gjøre det relevant for alle. Hva egnet seg å gjøre samlet? I grupper? Individuelt? Hvordan anså hun at hun skulle tilnærme seg de enkelte elevene i klassen? Hva var de interessert i? Hun visste godt hva hun kunne eller ikke burde gjennomgå felles på tavla. Ingen elever skulle oppleve å bli sittende uten å forstå.

Det skjer imidlertid altfor ofte, og det ender ofte med at elever gir opp, som tilfelle var med Sverre, som gikk i en 8. klasse jeg observerte³. Elevene hadde i den aktuelle timen fått tilbake prøvene sine i matematikk, og prøven skulle gjennomgås på tavla. Sverre så ikke en gang på sin prøve, men stakk den umiddelbart under pulten, mens han hviske nesten gråtkvalt «Denne matematikken tar livet av meg!», noe læreren også hørte, men lot være å kommentere. Sverre visste av lang erfaring at han hadde gjort det dårlig, og hadde ingen forventninger om å plukke opp gullkorn ved det som ble gjennomgått på tavla.

Elevene oppfatter at undervisningen ikke treffer alle. En jente i 8. klasse uttrykte det slik.

I samfunnsfag, og sånn, da er det liksom de som er flinke de får liksom, eller de som klarer det og sånn, de har sjanser til å få vite mere, men det er ganske vanskelig. Så de som ikke skjønner noe fra begynnelsen, de får det liksom ikke forklart ordentlig, virker det som da. De som er ganske dårlige og sånn, de får liksom ikke bra karakterer der, liksom..

Det har slått meg at mange lærere ser at elever 'kommer til kort' og er ulykkelige, men reflekterer i liten grad over hvordan dette kan henge sammen med egen undervisning. Lærerne vet at mange ikke klarer å følge med. Per, Kari og Freddy henger etter, sier de, men hva kan de gjøre med det? De viser til at det er noe med elevene, de er 'svake', 'late', de 'mangler motivasjon', 'kan for dårlig norsk', kanskje har de det vanskelig hjemme. Det mangler ikke på omtanke og forståelse. Lærere flest ser at elever sliter og kommer til kort, men uten at det bidrar til at undervisningen endres. 'Tilpasset opplæring' er en rettighet elevene har, men min erfaring er at dette ofte blir et tomt begrep i praksis.

IV

Lekser eller hjemmearbeid er noe som blitt en så selvfølgelig del av skolen at det virker umulig å rokke ved. Tross at fenomenet blir tatt opp med jevne mellomrom, har det ikke ført til at leksene er forsvunnet. For å bøte på svakhetene ved systemet, er det mange steder innført leksehjelp etter skoletid for elever som trenger det. Det er etablert et tilbud av svært ulikt omfang og kvalitet ved enkelte skoler og ved hjelp av frivillige aktører (Røde kors). Elevene er imidlertid ikke udelt begeistret. De

³ Arnesen, A. (2002). *Ulikhet og marginalisering med referanse til kjønn og sosial bakgrunn. En etnografisk studie av sosial og diskursiv praksis i skolen*. Doktoravhandling, UiO UniPub.

Arnesen, A. (2004). *Det pedagogiske nærvær*. Oslo: Abstrakt forlag.

oppfatter leksehjelp som et signal om at du ikke er god nok. Det er flaut å delta, for da blir det åpenbart at du er dum. Tidstypisk nok har leksehjelp skapt et lukrativt marked for kommersielle aktører, særlig rettet mot elever på ungdomstrinn og videregående skole som vil forbedre sine karakterer, da i ny forkledning som mentorordning.

Det finnes skoler i Norge som ikke har lekser. De viktigste argumentene er at lekser øker forskjeller mellom elevene. De peker på at ikke alle elevene har like gode muligheter for å gjøre hjemmearbeid, og at arbeidet på skolen er enklere når noen elever slipper å ha dårlig samvittighet for ikke å ha gjort dem. I mitt første år som lærer i 1965, gjorde jeg et fremstøt for å ta bort karakterene for elevene jeg hadde i 4. klasse. Jeg mislyktes med å få foreldrene med på det. Jeg innførte ukelekser, slik at elevene kunne planlegge når det passet å gjøre hjemmearbeidet sitt. Det var etter min mening bare en halvveis løsning som ikke løste den urettferdigheten som gjorde seg gjeldende ut fra elevenes ulike forutsetninger. Tiltaket var stort sett til nytte for de elevene som på forhånd hadde gode arbeidsbetingelser hjemme og evne til å planlegge, og ikke minst, var vellykkede skolebarn.

Når jeg fortsatt er motstander av lekser, er det fordi de fortsatt virker diskriminerende. Lekser griper i økende grad inn i familiens liv og gir opphav til mye konflikter og bekymring. Foresatte har fått mer ansvar for at barna skal lære det de ikke har klart på skolen. Foreldrene har enkelte steder blitt plassert i en hjelpelærerrolle. Lekser bygger i liten grad på pedagogiske overveielser om barnas individuelle behov for trening, og muligheter til å klare det. Noen elever er kjappe og gjør leksene raskt unna. Andre trenger mye tid, noe som stjeler av tid til å leke eller hengi seg til det de interesserer seg for. Lekser stjeler tiden som burde brukes til å gjøre hyggelige ting sammen med foreldre og søsken.

Det tas for lite hensyn til at elevenes har svært ulike muligheter til å få hjelp hjemme: Men selv om foreldre og besteforeldre stiller opp, er det ikke garantert at de kan gi den hjelpen som trengs. Som bestemor har jeg fått innblikk i noe av dagens leksepraksis på barnetrinnet. Jeg har mer enn forundret meg over hva mitt barnebarn, nå i 4. klasse, har fått å balle med av pålagte lekser siden skolestarten, både når det gjelder krav om å sette seg inn i nytt stoff, omfanget og vanskelighetsgrad. Enkelte dager har ikke bare hun, men hele familien hatt sin fulle hyre med å forstå mange av de oppgavene hun er forventet å løse. Fortvilelsen har vært total når hun har forsøkt å løse vanskelige tekststykker i matematikk, som i utgangspunktet krevde leseferdighetene hun ennå ikke hadde tilegnet seg. For plikttoppfyllende elever gir dette grunnlag for mange opplevelser av nederlag og opplevelse av tilkortkomning.

Hvorfor ansees det å være naturlig at barn og unge skal gjøre pålagt hjemmearbeid etter at deres arbeidsdag er over? Tilhengere av lekser, anser at det er nødvendig for at elevene skal få maksimalt ut av sin skoletid. I sin spalte i A-magasinet kritiserer

forfatter og journalist Kjetil Østli⁴ Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG) forslag om å avskaffe lekser. Han argumenterer med betydningen av en skole som skal gjøre barn til «bra folk». Han mener at en fornuftig dose lekser kan bidra til nettopp det, og at de kan bidra til sunne verdier og gode vaner. Uansett synspunkter på lekser, leksene betår.

V

Om lekser har befestet seg nesten som et naturfenomen, er vurdering og bruk av karakterer det i enda større grad. Det er det neppe noen som er uenige i at alle, barn som voksne, trenger å få tilbakemeldinger på det de arbeider med. Å oppleve interesse og engasjement fra læreren er kanskje det aller viktigste for å motivere elever til å la anstrenge seg og strekke seg når de møter faglige utfordringer.

Det er ikke grunn til å betvile at karakterer kan fungere som en gulrot for noen. Det gjelder særlig de som vet at bedre karakterer er oppnåelige. Det gjelder langt fra alle. Mange elever arbeider og gjør så godt de kan, men deres innsats og vilje til å lære, materialiserer seg aldri i form av bedre karakterer. Og i manges øyne er det ikke hva de har lært, men hva de ‘får’ og hvor de ‘står’, som teller. Det er en god grunn til at noen slutter å anstrenge seg.

Elevene vet hvor de står i forhold til hverandre i karakterlandskapet. Hassan gir en kortversjon av sin klasse. ‘Mange i klassen min er selvpoptatte. Noen er tapere, andre er vanlige elever som strever etter å få en god karakter. Og noen er født ganske smarte og er uten problemer. Vi er en ganske uvanlig klasse’. Simon kommer med følgende oppsummering. ‘Vi er inndelt i forskjellige grupper.. i klassen. Det er liksom de som skiter i skolearbeidet, de som er sånn skikkelig skolelys, de som er OK og prøver å få opp karakterene og sånt, og de folka som var gode før og går ned, jeg vet ikke jeg’.

I dag får elevene karakterer først på ungdomstrinnet. Men det forhindrer ikke at vi får mange oppfinnsomme former for ‘kvasikarakterer’ i form av smilefjes og surefjes, allerede fra førsteklasse av. I valgprogrammene til Høyre, FrP og Venstre i Bergen i 2011⁵ gikk det fram at partiene åpnet for å gjeninnføre karakterer i barneskolen. Dette vitner om en klokkeetro på at karakterer er nødvendig for elevenes innsats på skolen. De spør: Hvordan i all verden skal vi få ungene til å gjøre noe, dersom de ikke har noe igjen for innsatsen? Sjelden stilles spørsmål om hva karakterene gjør med dem som alltid ligger nederst på karakterstigen uten noe håp om å avansere. Dette er heller ikke en problemstilling som står høyt på alle læreres agenda, til tross for at problemet gjør seg gjeldende som en utfordring daglig. Det som har vist seg å bli løsningen mange steder er spesialundervisning og fritak for karakterer, som om det skaper mer grobunn for motivasjon og lærelyst.

⁴ Aftenposten redaksjonelt 16. nov. 2014

⁵<https://forskning.no/barn-og-ungdom-pedagogiske-fag-skole-og-utdanning/2011/08/karakterer-gir-umotiverte-barn>

VI

De aller flest lærere ønsker å ha et godt forhold til sine elever, og mange bruker mye tid på å utvikle gode relasjoner. Det forutsetter kontinuitet og nær kontakt med elevene. Men hyppige lærerskifter der det er vanskelig å rekruttere lærere eller et faglærersystem som medfører at hver lærer får mange klasser og elever, gir begrenset mulighet for lærerne å bli godt kjent med elevene. Jeg husker godt at musikk læreren ved en skole jeg arbeidet, jevnlig ga karakterer til elever som hadde sluttet. Han hadde 150 elever ukentlig.

Forventninger til hva elever kan klare forutsetter at lærerne kjenner dem. Det er mange vanskelige vurderinger og overveielser som må gjøres for å vite hvor mye elever kan utfordres faglig. Undervurdering av faglig kapasitet og potensialer kan lett forekomme i et miljø der en «terapeutisk» tenkning, dominerer. Ut fra en slik forståelse, kan elevene lett bli sett i lys av de problemene elevene representerer. Selv med et blikk for ressursene hos elevene, som mange lærere vil hevde at de er på jakt etter, viser det seg, når det kommer til stykket, at det er svakhetene, tilkortkomningen og problemene de trekker frem i sin omtale av elevene.

Selv om lærere anser at de behandler elevene likt, er det tegn på at de lar sine forventninger til elevene påvirke hvordan de behandler dem i klasserommet. I en undersøkelse fra 2001⁶ fant Kolbjørnsen at lærerne ofte bremset svakt presterende elevers framgang bl.a. ved at de ofte godtok dårligere prestasjoner av de elevene de hadde lave forventninger til, samtidig som de lavt presterende fikk ros i mindre grad når de virkelig gjorde noe bra. Balansegangen mellom å kreve for lite og for mye er en del av de utfordringer alle lærere er stilt overfor daglig. Dette spørsmålet har i liten grad blitt gjenstand for systematisk drøfting, noe som bl.a. kan henge sammen med at det er liten tid til samarbeid om *pedagogiske spørsmål* i skolen.

Det er ikke til å komme utenom at lærere gjør forskjell på elevene. Elevene hevder at noen lærere har 'engleunger'. Lærerne vil i de fleste tilfelle benekte slike anklager, fordi det bryter med lærerens kodeks om å være rettferdig. Det er likevel uomtvistelig at enkelte elever får mye positiv oppmerksomhet av sine lærere, mens andre blir ignorert eller dårlig behandlet⁷.

Mange av elevene som hadde startet på videregående skole jeg var med på å studere, hadde svært negative erfaringer fra grunnskolen⁸. De opplevde at de hadde fått et nytt liv ved at lærerne, som Hans sier, '... ser på oss som mennesker, virker det som om. De er, de er... Og så tør de si ifra alle mann, på en ålreit måte'. Tilsvarende for

⁶ Kolbjørnsen, E. O. (2001). *Tilpasset og differensiert opplæring i videregående skole*. Pedlex Norsk Skoleinformasjon. Oslo.

⁷ [Arnesen, Anne-Lise](#) (2017). Social Class, Inclusion and Exclusion: Teacher and Student Practices in Norwegian Urban Education. Noblit, George W. Pink, William (Red.), *Second international handbook of urban education*. Chapter 37. s. 695-717. Springer Publishing Company.

⁸⁸ [Arnesen, A.](#), [Nilsen, S.E.](#), Lien Holte, K.E., Dyrnes, E.M. (2013). *Elevers vei mot yrkeskompetanse -tilrettelegging av opplæring*. Halden: Høgskolen i Østfold.

Inger, som siden skolestart, hadde hatt et vanskelig forhold til skolen. 'Det er deilig å være mer respektert på en måte, at folk ikke ser ned på deg da for eksempel og sånne ting'.

Når dagens elever blir tapere i skolen, kan det få mer fatale følger enn tilfellet var for noen tiår siden. Det skyldes først og fremst at det i dag nesten ikke gis alternativer til skolegang. Den offentlige skolen har gjennom sin historie hatt ulike formål og rammer for sin virksomhet. Det er lenge siden hovedformålet først og fremst var å forberede allmuens barn til konfirmasjon som krevde at barna tilegnet seg det aller nødtørftigste av lese-, regne- og skriveferdigheter. Skolen har gjennom hele etterkrigstiden ekspandert, og det er gjennomført et utall av reformer, uten at det ser ut til å ha redusert tilkortkomning og marginalisering.

Selv om yrkesvalgene før var begrenset og kanskje fulgte i tradisjonelle spor; arbeid på gården, i industrien, til sjøs eller i andres eller eget hjem, så var dette akseptable veier til et voksenliv. Det gjorde elevene mer usårlige dersom de mislyktes, mistrivdes eller kom på kant med skolen. I dag er slike yrkesalternativer nærmest fraværende. Skoletiden er forlenget og arbeidsmarkedets krav til skolering etter grunnskole er større. Elever som mistrives og opplever å komme til kort, har ingen muligheter til å komme unna. De kan samtidig sies å være 'stengt inne' og 'stengt ute' (Bourdieu)⁹. Elevene er stengt inne gjennom skoleplikten, samtidig som noen av de som befinner seg på skolen, er stengt ute ved at de ikke har noe utbytte av å gå der eller mister all tro på seg selv.

Lærere flest er ikke dårlige lærere. Det er snarere slik at mange føler seg skviset mellom motstridende krav som det er vanskelig å oppfylle samtidig. De er under sterkere press enn før om å oppnå synbare resultater av sin undervisning, samtidig som de føler krav om å hjelpe de som trenger det. I samtaler med foreldre som har barn i skolen, har jeg fått høre at lærere forteller dem om sin fortvilelse over alt de må gjennomgå med barna og uten å få tilstrekkelig hjelp med 'de svake elevene'. Økt kompetanse er 'kunnskapssamfunnet's mantra, og det er uomtvistelig blitt hardere konkurranse mellom skoler og lærere for å oppnå gode resultater. Nasjonale prøver har kommet til å prege hva som prioriteres i skolen og bidratt til å underminere praktisk-estetiske fag. Press på prestasjoner både på elever og lærere, ser ut til å føre flere elever ut i skolelivets ytterkant.

Det er en generell tendens i vårt samfunn i dag til å fagliggjøre livet, og stadig flere områder blir gjenstand for profesjonelle vurderinger, omsorg og tiltak. Skolens makt har økt gjennom dens betydning for fremtiden til den oppvoksende slekt. Når elevene i stadig større grad er prisgitt skolen, samtidig som de faller utenfor den 'vanlige' undervisningen, øker tendensen til å avdekke 'særlige behov' og følge opp individuelle elever med spesielt tilrettelagte opplegg. Spesialundervisning er en rettighet som er

⁹ Bourdieu, P. (1996) *Symbolsk makt. Artikler i utvalg*. Oslo: Pax Forlag.

ment å gi enkelte spesiell tilrettelegging, med andre ord et gode. Men det har vist seg at det er et tveegget sverd, som kan utgjøre en risiko for ekskludering av eleven, dersom tilretteleggingen ikke fungerer slik det var tenkt. Henvising til spesialundervisning innebærer at flere blir gjenstand for et mer nærgående blikk fra lærere og fagfolk som skolen samarbeider med, f.eks. PP-tjeneste og barnevern. Tiltak som blir iverksatt er langt fra alltid treffsikre.

Skolen viser seg å ha sosial slagside gjennom sin måte å møte sosial og kulturell ulikhet på, både når det gjelder hva som blir tillagt verdi (akademisk vs manuell-praktisk/estetisk kunnskap) og når det gjelder fordeling av oppmerksomhet, belønning og straff.

De fleste avfinner seg med skolen, selv om de ikke har noen glede av å gå der. Mange sider ved skolen bidrar til at skolegangen blir en pest og en plage for enkelte. De som har en vanskelig utgangsposisjon, nedsatt funksjonsevne, vanskelige oppvekstforhold, er særlig risikoutsatt. Elever som er definert som tapere og møter negative forventninger, føres lett inn i en ond sirkel. Ulike forskere har på basis av undersøkelser identifisert risikofaktorer som kan føre unge inn i kriminalitet eller antisosial atferd¹⁰. Risikofaktorene varierer noe, men skolefravær eller dårlige skoleerfaringer forekommer i alle.

Læreryrket er full av utfordringer, og det finnes snublesteiner når det gjelder å handle i hverdagen på en måte som er til beste for elevene. Og den er en risikosone for mange elever. For å gjøre skolen til et bedre sted for flere, må vi dyrke evne til å vise anerkjennelse og respekt, særlig i møte med dem som utfordrer mest. Selv om rammene i skolen kan forklare de mange problemene som lærere må balle med, er jeg sikker på at skolen ville være et bedre sted for mange med mer faglig og metodisk oppfinnsomhet og menneskelig raushet.

Anne-Lise Arnesen var lærer og spesialpedagog 1965 – 76, dernest førstekonsulent i Grunnskolerådet til 1978. Arbeidet som amanuensis, førsteamanuensis og professor i pedagogikk ved Lillehammer distriktshøgskole, Høgskolen i Oslo og Høgskolen i Østfold (1978 – 2013). Hadde stilling som daglig leder av Likestillingssekretariatet i Kirke- og utdanningsdepartementet mellom 1981 – 1991. Vært medlem av lærerutdanningsrådet og det første styret ved Høgskolen i Oslo. Hun har ledet flere norske, nordiske og europeiske forsknings- og utviklingsprosjekter, og deltar fortsatt i et forskningssamarbeid med nordiske forskere. Hun har publisert en rekke fagartikler og bøker. De siste bøkene er *Det pedagogiske nærvær. Inkludering i møte med elevmangfold* (2004) og *Inkludering. Perspektiver i barnehagefaglige praksiser* (2012, 2017).

¹⁰ Frønes, I. & Strømme, H. (2010). *Risiko og marginalisering. Norske barns levekår i kunnskapssamfunnet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Oddvar Smukkestad

Med Namibiaforeningen i Himbaland

Bakgrunn

Rundt tusenårsskiftet var jeg så heldig å bli invitert med den private bistandsorganisasjonen Namibiaforeningen på en rundtur til deres prosjekter i Namibia. Tanken var at det skulle gi landkunnskap og kontakter så jeg seinere kunne dra på feltarbeidsreise med studenter fra Høgskolen i Oslo, som det het den gangen.

Namibiaforeningen var en svært godt ansett hjelpeorganisasjon i Namibia, særlig for det arbeidet de hadde gjort under frigjøringskrigen mot Sør-Afrika i tiåret før uavhengigheten i 1990. Foreningen ble stiftet på Elverum i 1980, med entusiaster som Dag Hareide i spissen, og skulle samle inn midler for å drive solidaritetsarbeid. Den viktigste samarbeidspartneren var frigjøringsorganisasjonen SWAPO (South West African Peoples Organisation). De arbeidet for å frigjøre Tysk Sørvest - Afrika som Namibia het den gangen fra Sør-Afrika.

SWAPO drev skoler for namibiske flyktninger i nabolandene, og bidro til at en hel generasjon namibiere fikk utdanning i eksil. Namibiaforeningen tok spesielt ansvar for videregående utdanning. De skaffet penger og norske lærere til skoler i nabolandene. Dette ble aldri glemt. Både ministere og presidenter har valfartet til Elverum siden for å takke Namibiaforeningen for hjelpen.

Da Namibia ble fritt i 1990 returnerte eksilbefolkningen, og skolene i nabolandene kunne legges ned. Solidaritetsarbeidet for et fritt Namibia kunne avsluttes, men Namibiaforeningen ønsket å satse videre på utdanning. Foreningen skiftet identitet fra solidaritetsorganisasjon til bistandsorganisasjon med støtte fra blant annet NORAD. Siden fattigdomsorientering var viktig både for NORAD og Namibiaforeningen, ble utdanning for marginale urbefolkningsgrupper som sanfolk og himbaer det store satsingsområdet.

Litt landkunnskap

Geografisk er Namibia et kjempestort land på mer enn 900 000 kvadratkilometer det vil si tre ganger så stort som Norge. Landet har bare to millioner innbyggere. Her er det mye "lebensraum", noe tyskerne antagelig var opptatt av da de først kom til området på slutten av 1800-tallet.

Da jeg kom til landet første gang, var jeg overrasket over de enorme åpne slette- og ørkenlandskapene nesten uten folk. Det eneste som minnet om sivilisasjon var moderne snorrette veier men få biler. Slik skulle det vise seg å være rundt i hele landet, særlig nordover mot Angola. Forklaringen fikk jeg senere. Under den 30 år lange borgerkrigen i Angola hadde det sør-afrikanske apartheidregimet stått for

finansiering og utbygging av veinettet i sin nordlige provins. Slik kunne sør-frikanske styrker raskt bevege seg nordover og hindre at det marxistiske styret i Angola skulle utvide sin virksomhet sørover.

Den europeiske veistandarden fikk en til å føle at dette ikke var Afrika. Denne følelsen avtok noe da vi nærmet oss nasjonalparken Etosha. Her møtte vi nysgjerrige giraffer midt på den asfalterte landeveien. De hopper over gjerdet rundt nasjonalparken og promenerer rolig på veien mens ser skuelystne på deg. Slik blir en minnet om at Namibia er i Afrika.

Landet er veldig preget av den tidligere kolonimakten Tyskland. Koloniseringen skjedde så sent som tidlig på 1900-tallet og varte kun et par tiår. Da tyskerne tapte første verdenskrig ble Tysk Sørvest-Afrika et tilsynsomsområde under Folkeforbundet. Seinere ble det et protektorat under Sør-Afrika, noe som varte inntil selvstendigheten i 1990. Namibia var for øvrig det siste landet i Afrika som fikk selvstyre.

Hovedstaden Windhoek ser nesten ut som en europeisk by fra forrige århundre. Den vakre koloniadministrasjonen ligger på en høyde utenfor sentrum. Den domineres av den protestantiske "Christuskirche" som ligner et pepperkakehus med sine brune vegger og hvite gavler. Ved siden av ligger Tintenpallaz (blekkpalasset), som var hovedsetet for den tyske koloniadministrasjonen. Her ble alle koloniale direktiver og byråkratiske forordninger utformet og skrevet ned, derav navnet blekkpalasset. Alt ble skrevet med penn og blekk den gangen.

Sentrum er dominert av to hvite minoriteter. Det er tyskerne som driver næringslivet sammen med innvandrede boere fra Sør-Afrika. Disse to minoritetene har i stor grad bidratt til den økonomiske veksten som Namibia har hatt etter frigjøringen fra Sør-Afrika. Dette er den moderniserte solside av Windhoek.

Selv om mange svarte også har sitt arbeid i sentrum, er de i stor grad dagpendlere fra den svarte bydelen Katutura. Dette er et gammelt "township" det vil si et rasemessig avgrenset område for de svarte, konstruert av apartheid-regimet i Sør-Afrika. Slike ghettoer preges av slum, arbeidsledighet, dårlige skoler, fattigdom og kriminalitet. Selv om apartheidstyret er borte, har de sosiale og økonomiske realitetene endret seg lite. Katutura er fremdeles et område hvor hvite frarådes å ferdes. Dette sier litt om Windhoeks to ansikter.

Etniske grupper

Etnisk er Namibia svært sammensatt og fargerikt. Owamboene er den største svarte folkegruppen. De har det politiske flertallet og har dominert politikken siden frigjøringen i 1990. Den nest største gruppen hereroene. De har høy status fordi de er gode krigere. De klarte å gjøre sterk motstand mot de tyske kolonistene og utsatte med det erobringen av landet. Som takk ble herero-befolkningen nesten halvert da tyskerne kom i posisjon til å ta igjen. Ordet folkemord har vært brukt om

de systematiske henrettelsene av hereroer som tyskerne gjennomførte. De bygde blant annet konsentrasjonsleire, institusjoner som seinere fikk sitt store gjennombrudd under verdenskrigene i Europa.

Det finnes flere minoriteter som utmerker seg på forskjellig vis. Den mest kjente er urbefolkningen san eller "bushmen" (buskmenn) som de ble kalt tidligere. De er opprinnelig samlere og levde av hva de fant i naturen som honning, urter og insekter. De var vandrere og hadde derfor svært enkle boliger. Denne gruppen har på grunn av sin annerledeshet vært "gefundenes ressen" for sosialantropologer fra hele verden og er antagelig den mest utforskede folkegruppen i verden. Til tross for det er sanfolket en marginalisert gruppe som har vanskelig for å finne sin plass i det moderne Namibia. De bor i reservatlignende områder, har dårlig utdanning, og arbeidsledighet og alkoholisme er utbredt.

En annen eksotisk folkegruppe er himbaene som også regnes som urfolk. De er nomader som flytter rundt med kveget sitt, som masaiene i Øst-Afrika. De holder til nordvest i landet opp mot grensen til Angola der beitemulighetene er gode på grunn av mer nedbør enn i resten av landet.

Himbaene har en robust kultur og har vært vanskelige å modernisere. Den mektige elva Kunene renner fra Angola inn i himbaenes område. Sentralmyndighetene har ønsket å bygge ut elva for å skaffe vannkraft til utbyggingen av landet. Himbaene har vært i mot dette. Det ville sette mye av deres beiteland under vann. De har klart å mobilisere en internasjonal opinion som har påvirket regjeringen i Windhoek, slik at saken har blitt lagt på is i flere omganger.

Himbaene skiller seg ut fra de andre gruppene i livstil og ikke minst i klesveien. Kvinnene går med bar overkropp. De smører seg inn med spenefett og oker, blant annet for å beskytte seg mot sola. Okeren gjør dem mørkerøde, og siden dette sjelden vaskes av og fettete harskner, lukter de ganske stramt selv på avstand. De synes å være stolte av utseendet sitt og sprader halvnakne rundt også utenfor landsbyen sin.

Namibiaforeningens skoleprosjekt blant himbaene

Som nevnt ønsket Namibiaforeningen å satse på utdanning for marginale grupper etter frigjøringen i 1990. Etter en del diskusjon ble det vedtatt å satse på grunnutdanning for himbaer og sanfolk.

De to folkegruppene har veldig forskjellig livsstil så de måtte tilbys ulike opplegg. Begge gruppene er i mot å gi ungene sine utdanning da de trenger dem til å jobbe for at husholdet skal overleve. Erfaringen viser at unger som får utdanning ofte flytter til byen og går tapt for familien og det yrket de bedriver. Blant himbaene var det også et problem at ungene flyttet med foreldrene og krøttera fra det området hvor skolene lå. Namibiaforeningen bestemte seg derfor for å satse på mobile skoler, og det første prosjektet "Opuwo Mobile School Center" ble startet i 1992.

Under vårt besøk i en av landsbyene hvor en slik skole ble drevet, møtte vi høvdingen. Han satt under et skyggefullt tre i "kraalen" sin og røykte pipe omgitt av okerrøde kvinner og barn." Kraal" er afrikaans, og er det samme som gårdsplass med inngjerding for å holde husdyra inne og rovdyra ute. På engelsk kalles det "homestead". Mennene var ute i felten og holdt på med krøttera. Vi kunne ikke unngå å legge merke til at høvdingen hadde trebein. Vi var på såkalt høflighetsvisitt og snakket om løst og fast selv om engelsken hans var noe begrenset.

Han ga klart uttrykk for at han ikke likte utdanningsprosjektet til Namibia-foreningen. Ungene skulle være hjemme og hjelpe foreldrene med å passe på dyra. De hadde ikke bruk for moderne utdanning. De lærte det de trengte i livets skole. Dessuten var de nomader som flyttet rundt med buskapen dit det var beite. Dette lot seg ikke kombinere med at ungene skulle gå på skolen.

Namibiaforeningen hadde møtt dette argumentet mange ganger og derfor opprettet mobile skoler. Skoleadministrasjonen i fylket sto for logistikken mens lærerne flyttet rundt og underviste i telt. Det ble drevet både grunnskoleundervisning og alfabetiseringskampanjer for voksne på denne måten.

Det viste seg å være mange utfordringer i prosjektet. Ett problem var at lærerne var ambulerende. De bodde i kommunesenteret Opuwo og pendlet til de ulike skolene. Lærerressursene var knappe, og de måtte besøke flere skoler per dag. Følgelig kom de ofte for sent til undervisningen. De måtte ta seg fram til fots eller i beste fall sykle. Var de heldige kunne de få leilighetsskyss med bil. Noen dager kom de ikke i det hele tatt. Da vi var på besøk på en slik skole, opplevde vi at 20-30 unger ventet i skolegården. Læreren dukket opp først ut på formiddagen. Slikt er svært vanlig i Afrika, men ble enda verre her på grunn av den måten dette skoleprosjektet var organisert på.

Et annet problem vi fikk oppleve ved selvsyn var at det ble så vanvittig varmt inne i undervisningsteltene. Sola skinte ubarmhjertig hele dagen og det fantes ikke noen form for kjøling. Det var opp mot 50 grader inne i teltet i perioder. Det sier seg selv at læring blir svært vanskelig under slike forhold.

For øvrig måtte en legge merke til at selv i de mobile skolene, som var svært spartansk utstyrt, var det overalt funnet plass til spanskrøret eller pisen. Den lå godt synlig på lærerens bord. På spørsmål om den ble brukt svarte læreren bekreftende og gjerne med en stolt mine. Pugging og avstraffelser er to viktige ingredienser i afrikanske skoler, mobile eller ikke.

Etter våre "faglige" samtaler kom jeg også til å spørre om hva som hadde skjedd med beinet til høvdingen. Han fortalte litt beskjemet at han bare hadde to koner. Flerkoneri er fremdeles vanlig, men på tilbakegang blant himbaene. Han følte derfor at han var i sin fulle rett da han forførte en av konene til naboøvdingen, for han hadde flere. Naboen hadde oppdaget det og var blitt så rasende at han hadde skutt vår mann

i beinet med hagle! Skadene var så store at han hadde måttet amputere beinet og erstatte det med et trebein. Vi visste ikke om vi skulle tro på historien, men uansett ga den næring til refleksjoner om flerkoneri, promiskuitet og kulturforskjeller når det gjelder disse tingene.

For den som synes at dette var ekstremt, vil jeg omtale noe som hendte noen år seinere da jeg hadde begynt å reise til Namibia med studenter på feltarbeid. For å forelese om Namibia, hadde jeg invitert en kjent namibisk journalist for å snakke om bistand. Han var sterk motstander av bistand og skulle holde en forelesning som han kalte "Please, don't help us" med adresse til store og små bistandsorganisasjoner. Jeg hadde hørt ham før og syntes at forelesningen var passe provoserende. Det jeg ikke hadde regnet med, var at han startet forelesningen med å fortelle om hvor fruktbare afrikanerne er. Hans eldre bror hadde for eksempel 23 barn med seks ulike kvinner og var ikke gift med noen. Hans yngre bror hadde 26 barn med fire ulike kvinner og var gift med to. Selv var han lite imponert over nordmenn som bare har et par tre unger. Han mente at de hadde "cold balls" på grunn av klimaet. Studentene fikk et så kraftig kultursjokk og ble så oppbrakte av dette at de nesten ikke klarte å følge med på selve forelesningen om problemene med bistand som fulgte.

I dette perspektivet synes himbahøvdingen å ha blitt hardt straffet for et bagatellmessig sidesprang. Interessant var det også at unge norske studenter fikk fullstendig hakaslepp og ble moralsk forarget av det de hørte, til tross for at afrikansk seksualmoral og promiskuitet hadde blitt omtalt i kulturpensumet.

Afrikansk magi i Himbaland

I himbaenes område renner Kunene River som danner flere store fossefall. Det mest storslagne er - eller var Ruacana Falls. Fossen er regulert på angolansk side av grensen og dermed tørrlagt mange måneder i året. Enkelte ganger er det overskuddsvann. Da settes vannet på, det vil si blir ledet ut i fossen og ikke gjennom rørledningen og turbinene. Dette gjøres muligens av hensyn til turistene.

Slik opplevde jeg en gang et lite under i Ruacana Falls. Da vi var i området, gikk det rykter om at vannet skulle settes på den helgen vi skulle være der. Dette måtte vi bare få med oss. Før utbyggingen var Ruacana Falls visstnok en av de store turistattraksjonene i det sørlige Afrika ved siden av Victoria Falls. Vi kom derfor til fossen fulle av forventninger. Skuffelsen var stor da det ikke var en dråpe vann i fossen, og de ulike tørre elveleiene grein mot oss på toppen. Det var noen få turister der. De hadde hørt de samme ryktene "through the grapevine" som det heter i Afrika. Vannet skulle settes på den dagen. Vi ventet. Selv om fossen var tørr gjorde landskapet et mektig inntrykk med sine høye fall, store tørre raviner og en liten dam med brunt vann i bunnen av dalen. Vi tok noen bilder av de store dimensjonene og villskapen i naturen, men begynte litt skuffet å belage oss på avreise.

Da med ett fikk vi oppleve et stykke afrikansk magi. En gammel tannløs kjerring kom fektende mot oss mens hun skreik: "The water is coming, the water is on!" Vi kunne

ikke helt tro det, men ganske riktig, noe var i ferd med å skje. Først hørte vi et lite brus langt ovenfor fossen, og så kom vannet! Først i det ene løpet, så i det andre og det tredje og det fjerde, med større og større intensitet helt til alle løpene var gjort om til mektige fossefall som kastet seg med full styrke ut i det dype juvet. Vanddampen sto etter hvert opp som en paraplyformet geysir nede i bunnen av fossen.

Det var et surrealistisk skuespill som utfoldet seg foran øynene våre. I løpet av femten-tjue minutter var de tørre ravinene omdannet til enorme kaskader av vann. Det hele minnet om en guddommelig opplevelse og ga assosiasjoner til skapelsesberetningen. I løpet av bare noen minutter var den knusktørre canyon omvandlet til Victoria Falls!

Med denne turistskalpen i beltet, tok vi inn på Kunene Lodge for natta for å oppleve mer av Himbaland. Om kvelden ble det arrangert en såkalt "Sundowner" dvs. en båttur på elva for å oppleve solnedgangen på Kumene nedenfor fossen, hvor det var mye vann. Formålet med turen var å oppleve de ville strykene og å se etter "croc" dvs. krokodiller. Guiden fortalte at tre mennesker var blitt drept av krokodiller i elva nylig. En av dem var en himbakvinne som holdt på med klesvask i elva. Vi så ingen "croc" denne kvelden, men ingen stakk hender eller føtter utenfor ripa under turen.

Siden vi bodde på en turistlodge med safe (gikk vi ut fra), ønsket vi å deponere penger og verdisaker i resepsjonen. Den unge himbajenta i resepsjonen ble imidlertid veldig ut av seg, da hun ikke kunne finne nøkkelen til safen. Da sjefen hennes var hjemme for å sove, fikk vi beskjed om å komme tilbake seinere på kvelden. Da vi kom tilbake noen timer seinere var nøkkelen kommet til rette men hun kunne ikke finne safen! Da følte vi at vi virkelig var i Afrika.

Andre prosjekter

Namibiaforeningen drev også prosjekter for andre fattige grupper. En slik gruppe er namaene som er kjent fordi de snakker klikkespråk. Det vil si at de i en del sammenhenger klikker eller smatter eller gjør andre naturlyder i stedet for å bruke bokstaver eller ord for å uttrykke seg. Namibiaforeningen drev et såkalt "Life Skills Project" for å hjelpe namaene til å bevare ferdighetene sine i strikking, sying og veving. Namaene har lange og sterke tradisjoner i håndarbeid, men moderne skolegang gjør at ungdom glemmer disse ferdighetene, noe som går på identiteten løs.

Under et møte jeg deltok på i dette prosjektet, traff jeg en av de lokale lederne som hadde vært i Norge, men bare sett Oslo og Elverum. Jeg kom til å si at det var synd at han ikke hadde sett mer av landet. Da svarte han: "Well, if you are to visit all these Norwegian countries like Norway, Sweden and Finnmark you need a lot of time." Det måtte jeg gi ham rett i, selv om den geografiske beskrivelsen av Skandinavia var litt omtrentlig, men likevel imponerende tatt i betraktning hans bakgrunn.

Det såkalte SCORE-prosjektet gikk ut på å skaffe norske gym-lærere til å lære opp namibiske kolleger. Prosjektet ble støttet av NORAD og opererte i flere land i det sørlige Afrika. Hensikten var å forbedre kvaliteten på undervisningen i kroppsøving. En samarbeidet også med Norway Cup. Det ble skaffet midler slik at fotballag fra Namibia kunne delta i turneringen i Norge.

På et møte jeg var med på i dette fotballprosjektet møtte vi Lavinia. Hun var spiss på Kawata girls fra Otjiwarango, og viste seg å være en verdensvant ung dame. Hun hadde vært med å vinne finalen i Norway Cup i sin årsklasse mot et lag fra Saudi Arabia i 1999, mot et lag fra Alabama i 2000, men hadde tapt mot Hvitvingfoss i kvartfinalen i 2001! Så hun hadde stor respekt for norsk jentefotball. Da jeg fortalte at jeg kom fra et sted nær Hvitvingfoss, rullet hun med øynene som bare afrikanere kan, full av beundring.

Maisgrøt og tørkede larver

Da vi var ferdige med rundturen til alle prosjektene, ville den namibiske lederen for Namibiaforeningen invitere oss hjem til seg på middag. Hun hadde lagt opp til et skikkelig afrikansk traktement. Hovedretten var ugali, som er grøt lagd enten av hirse eller mais, og som spises over hele Afrika under ulike navn. Den kalles ugali på swahili men pap i det sørvestlige Afrika. Grøten er næringsrik og like viktig for ernærings situasjonen i Afrika som ris er i Asia og poteter i Europa. Hirsegrøt er den billigste varianten mens maisgrøt lages av de litt mer velstående. Den smaker ikke ulikt havregrøt og er typisk hverdagsmat for de som ikke er fattige.

Det raffinerte kom med desserten. Da fikk vi nemlig tørkede larver som så ut som litt stor brun mark. Dette er en lekkerbiskens som svært få innfødte har råd til. Det innebærer nemlig konservering, noe som tar tid. Vertinnen var derfor ganske stolt, da hun, etter at vi hadde fått delikatessen på tallerkenen, fortalte at larvene trives godt i kumøkka og at de feter seg opp på næringsstoffene i ekskrementene. Etter denne utredningen ble smaken av møkk så dominerende at noen av larvene ble liggende igjen på tallerkenen min. Plutselig var jeg blitt spisevegrer. Heldigvis kastet de afrikanske gjestene seg over restene slik at luksusmaten ikke gikk til spille.

I det hele tatt hadde jeg en fantastisk rundtur i Namibiaforeningens regi. Jeg fikk førstehånds kunnskap om land og folk, og det ga meg et godt grunnlag for å komme tilbake med studenter fra utviklingsstudiet som skulle gjøre feltarbeid. I perioden fra 2004 til 2010 reiste jeg fem ganger til Namibia med grupper på femten studenter for å gjøre feltarbeid. Slik sett, kastet denne introduksjonsturen bra av seg. Men dette vil jeg komme tilbake til ved neste korsvei.

Oddvar Smukkestad (f. 1945) er siviløkonom og utviklingsgeograf. Han har de siste 30 år arbeidet med bistands- og utviklingsproblemer som praktiker og teoretiker blant annet som konsulent i NORAD, prosjektkoordinator på Sri Lanka og amanuensis på Agder distriktshøgskole og på NORAGRIC ved UBM. Fra 1994 var han høgskolelektor på utviklingsstudiet ved HIOA til han gikk av med pensjon høsten 2012. Han har skrevet og bidratt til flere bøker om utviklingsproblematikk bl.a "Utvikling eller avvikling" fra 2008 og "Utvikling" fra 2013.

Karin Haarberg Aas

Utvikling av profesjonell relasjonskompetanse

Notat om et undervisningsopplegg ved sosionomutdanningen ved OsloMet

Innledning

Profesjonell relasjonskompetanse handler om å forstå og samhandle på en god og hensiktsmessig måte med mennesker vi møter i en yrkessammenheng. Sosialt arbeid vektlegger forståelsen om at mennesker utvikler seg i samspill med sine nære personer og omgivelser, og med situasjonen de befinner seg i (Levin 2004).

Relasjonskompetanse er en sentral del av sosionomers profesjonelle kompetanse og temaet tas inn på ulike måter gjennom alle tre studieår. Det være seg i undervisningen i problembasert læring (PBL), i kommunikasjonstrening, trening i to praksisperioder, og i sosialt gruppearbeid. Undervisningsmodulen Profesjonell samhandling/ferdighetslæring foregår i fjerde semester. Dette undervisningstilbudet er obligatorisk for alle studenter, og er det dette notatet vil beskrive (Aas 2007).

Introduksjon

Hun kom inn i rommet. Der satt ti spente studenter og ventet på henne. Hun kjente ingen fra tidligere undervisning. Hun brukte god tid til å hilse på hver enkelt.

Hun kommenterte hvordan bordene sto på en for denne gruppa uhensiktsmessig måte, og engasjerte gruppa til å «innrede» rommet mer hensiktsmessig til dagens formål.

Hun beskrev i meget korte trekk hvorfor gruppa var samlet, målsettingen og tidsperspektivet. Deretter organiserte hun en presentasjonsrunde. Hun begynte med seg selv, og snakket både om faglig og personlig bakgrunn før studentene fikk ordet.

Læreren la også inn bli-kjent øvelser som brakte med seg mye latter og som løste opp stemningen. Denne undervisningen var noe de fleste studenter var spente på og gruet seg for. Læreren arbeidet bevisst med å skape en stemning i gruppa som kunne fremme trygghet hos deltakerne.

I dette første møtet med gruppa modellerte øvingslæreren, hvordan man kan gå fram for å etablere kontakt. Hun brukte seg selv som modell. Hun viste betydningen av omgivelsene/rommets utseende og sitteposisjoner. Hun brukte god tid til å hilse på hver enkelt. Hun lagde rammer for det som skulle foregå, for tid og innhold. Hun oppsummerte ved undervisningens avslutning hva gruppa hadde holdt på med, og hva de var blitt enige om videre.

Undervisningsmodulen: Profesjonell samhandling

Undervisningen foregår i små grupper med ca. ti studenter. Alle gruppene har en fast øvingslærer som vanligvis er sosionom med klinisk kompetanse. Gruppene møtes 15 ganger over en periode på 11 – 12 uker. I denne undervisningen i små grupper får studentene øve seg som sosionomer, klienter og som deltakere i reflekterende grupper. Undervisningen legger vekt på ulike pedagogiske tilnærminger som øvelser, modellering og bruk av video. Undervisningen bærer også preg av bevissthet om parallelle prosesser. Bevissthet om at hensikten med undervisningen og måten en underviser på speiler hverandre.

Øvingseksempel

Anne oppsøker utekontakten i en av drabantbyene i Oslo. Utekontakten er sosionom og godt kjent med ungdomsmiljøet i bydelen. Anne har bedt om en samtale. Hun er sterkt bekymret for sin fem år yngre bror som hun er redd er på vei inn i en belastet gruppe. Hun frykter både bruk av stoffer og kriminalitet.

I rollespillet spiller Anne seg selv. Hun har gjennomgått dette med læreren på forhånd. Og føler hun kan mestre situasjonen selv om det er følelsesmessig vanskelig. Øvingslæreren har også hatt formøte med den som skal spille sosionom. Dagens tema er klarlagt på forhånd. Det dreier seg om å «stille seg inn» til klienten, og til å etablere kontakt og ha fokus på hva dette dreier seg om.

Utgangspunktet for øvingene er hendelser som studentene selv har erfart i livet og som de i klientrollen oppsøker en sosionom for å samtale med. Studentene blir pålagt taushet om de personlige forhold som kommer fram i gruppa. Generelle kunnskaper, etikk, holdninger og verdier blir naturlig brukt ved refleksjon over det som skjer. Øvingslæreren har en viktig rolle og oppgave ved å hjelpe studentene med å velge hvilke hendelser som passer for dagens øving, og å hjelpe studentene med å regulere egne følelser som kan komme fram. Oppdiktete cases kan også brukes ved behov, men det har vist seg at bruk av egne erfaringer fungerer best (Bergheim og Ylvisaker 2016).

Øvingseksempel

Hilde sliter med å konsentrere seg og synes at hun ikke mestrer studiene slik hun ønsker.

Hun har hørt om rådgivningstjenesten for studenter og oppsøker kontoret. Hun får avtalt tid med en sosionom. Forholdsvis tidlig i samtalen kommer det fram at Hilde sliter på grunn av et nylig dødsfall i familien. Hennes mormor døde brått for tre, fire måneder siden. Hilde begynner uventet å gråte, og studenten som spilte sosionom ble svært usikker på hvordan hun skulle forholde seg. Lærer tok over for den som spilte sosionomen og fortsatte rollespillet. Lærer roet situasjonen og demonstrerte en sentral ferdighet.

Ved hjelp av videoopptak kunne en i etterkant av rollespillet fokusere på ferdigheten, å «romme» (tåle) klientens følelser, som var dagens øvingstema. Ved hjelp av modellering kunne studentene både se og reflektere over måter å møte situasjonen på. Mumm (2006) viser i en amerikansk studie at sosionomstudenter mener at modellering er mer effektivt for læring enn å øve på egen hånd. Videoopptak brukes som underlag for refleksjon og er særs nyttig.

Øvingseksempel

Stian har slitt med å finne en situasjon han kan bruke den dagen han har ansvar for å spille klient. Han hadde konferert med lærer et par ganger på forhånd, og mente at han nå kunne mestre å bruke en heller pinlig opplevelse han hadde et par år før han begynte på studiet.

Stian hadde levd noe uregelmessig en periode og sto plutselig uten penger, bolig og jobb. Han hadde den gangen fleipet med at det var da ikke så farlig. Det var bare å gå på NAV/Sosialkontoret og be om hjelp. Ikke sant?

I rollespillet forsøkte Stian å ta lett på sin situasjon, og virket ganske fleipete og uansvarlig. Han begynte imidlertid å svette og viste på alle måter at dette var ubehagelig. Studenten som spilte sosionomen forsøkte å takle sitt eget ubehag ved å opptre med smålatter og litt fleip. Situasjonen berørte begge sterkt.

Læreren stoppet rollespillet. Både Stian og «sosionomen» ble oppmuntret til å sette ord på det som hadde skjedd. Hele gruppa så på videoopptaket og reflekterte sammen. Lærer oppfordret andre til å rollespille situasjonen etter refleksjonen.

Flere spill ble gjennomført og alternative mestringsmåter ble prøvd ut.

Øvingstemaet denne dagen var å forsøke å forstå hva som var problemet.

Videoopptaket ble til stor hjelp. Flere studenter spilte sosionomrollen og ble gjennom dette også mer kjent med egne reaksjoner. De kunne dermed reflektere over både egen reaksjon, og sammenligne ulike måter å forholde seg på.

Teori

Parallelt med dagene hvor det gruppevis øves på å være både sosionom og klient, tilbys studentene også forelesninger. Hensikten er å integrere trening i profesjonell samhandling/ferdighetstrening med teori, slik at studentene skal kunne erfare hvordan teori og praksis forstås i en sammenheng. Dette kan for eksempel gjøres ved å tilby en forelesning om kommunikasjon med barn den ene dagen, og øve på samtaler med barn når gruppa møtes dagen etter.

Etterarbeid

Studentene bes om å føre logg etter endt treningsøkt for å registrere hvilke egne reaksjoner de er blitt oppmerksomme på. Og hva de har lært og undret seg over i løpet av treningsdagen. Mot slutten av semesteret skal studentene på bakgrunn av loggføringen skrive en oppgave om sin egen profesjonelle utvikling. Ved semesterslutt arrangeres eksamen der klientene blir spilt av profesjonelle skuespillere, mens

studentene skal vise profesjonelle ferdigheter. Det er obligatorisk deltakelse, og for å bestå eksamen må studentene ha greid å demonstrere sin faglige kompetanse.

Avslutning

Denne undervisningen er sentral i utviklingen av sosionomers profesjonelle identitet. I tillegg til at læreren blir rollemodell er det et poeng at læringen foregår i et sosialt fellesskap hvor medstudenters tilbakemeldinger også er en viktig faktor i den profesjonelle, personlige identitetsutviklingen.

Undervisningsformen oppleves som lærerik både av studenter og lærere. Det kreves at undervisningen foregår i små grupper av lærere med spesialkompetanse. Læringen forutsetter et godt læringsklima der studentene tør å reflektere over egen utviklingsprosess. Studentene trenger trygghet nok til å våge, og angst nok til å handle.

Referanser:

Aas, Karin Haarberg (2007). *Utvikling av relasjonskompetanse*. «Det er vanskelig å sette ord på det, men det ligger liksom i bakholdet ett eller annet sted». Nordisk sosialt arbeid. (27), s. 45 – 55.

Bergheim, Berit og Signe Ylvisaker (2016). *Om utvikling av relasjons- og kommunikasjonskompetanse i undervisning av sosionomstudenter*. Fontene Forskning nr. 1/2016. (29 – 40).

Levin, Irene (2004). *Hva er sosialt arbeid*. Oslo. Universitetsforlaget.

Mumm, Klaus & Steinar Kvale (1999). *Mesterlære som aktuell læringsform*. I Klaus Nielsen & Steinar Kvale (red.) *Mesterlære som sosial praksis*. Oslo (17-35) Gyldendal Norsk Forlag.

<p>Karin Haarberg Aas. Ansatt som høgskolelektor ved Sosionomutdanningen ved Høgskolen i Oslo, nå OsloMet siden 1992 og fram til pensjonsalderen. Nå tilknyttet Seniorsenteret. Født på Forvik (Vevelstad) i Helgeland i 1943. Utdannet sosionom, can.mag. og klinisk sosionom. Kompetanse på bakgrunn av utviklings- og forskningsarbeider.</p>

Kari Opsahl

Ein frydefull etterpåtålværelse?

Skrivekurset 2018. Tordis Fosse inviterte til fellestekst. Om 'korleis det kan være i en etterpåtålværelse?' Eller, 'korleis det tidligare akademiske livet pregar det nov rande pensjonistlivet på ein frydefull m te'. Resultatet kunne bli et myldrebilde, det blir det, men bare mitt.

Etterpåtålv relsen har en historie hvor sporene frem til alderdommen finnes, så da spør jeg barnet og ungdommen om hvorledes det var, og den voksne om hvorfor det ble som det ble. Grubler, og spør til slutt pensjonisten om det akademiske livet preger alderdommen på en frydefull m te?

Hjemmef dt, under svarteste krigen, på en av de eldste gårdene i bygda. Snille foreldre, de verken kjefitet eller slo. Om de ikke var der, var det alltid andre voksne   gå til, som sveitseren, eller gartneren, hvor tomatene smakte godt. Og, det var alltid barn   leke med, tre søsken, eldre og yngre, og nabobarn. Da jeg var seks lærte jeg   sykle på Hjørdis sin gamle sykkel, Trond på fem holdt i bagasjebrettet. Så slapp han, og jeg svevde. Moro.

Men, ikke bare idyll, krigen var et bakteppe, krigen de voksne ofte snakket om. Og jeg ofte drømte om. Men en natt var det ikke tyskerne som var de slemme, det var russerne, for meg på fire år, var dette helt feil. Og, ikke til   forstå ...

Det var en fin bygd, med små og store gårder og med håndverkere av mange slag. Ikke bare snekkere og blikkenslagere, men m ller og slakter, og skredder og smed, hos smeden var det mørkt og skummelt.

Vi hadde stor tumleplass. Vi løp hvor vi ville. Inn i luftige furumoer med mosebunn, eller ned til elva med sine lange, lange sandstrender, og varme kulper for oss barna. Yndlingsb kene var Barna i Bakkebygrenda, de handlet om oss.

Og, vi hadde dager   ta av. Vi gikk på skole bare tre dager i uken, alle startet hos frøken Eggen, liten og rund. Vi bare elsket henne. Da vi flyttet til høgfjellet, fulgte skolen st lens rytmer. Vi startet uti september og vi sluttet i mai, fortsatt bare tre dager i uken. Vi skulle bli gjetere og smeder, trengte derfor ikke engelsk på barneskolen, sa Lars lærar. Det hadde vi heller ikke. Men skibakker i fleng hadde vi. Spør jeg barnet, var barndommen morsom!

Som ungdom bodde jeg hjemmefra. Bodde på hybel hos enkefruer og små fr kner. På hybelen var det stille, så jeg var mye ute. Gikk gatelangs med de andre, gikk til stasjonen for   se toget komme og gå! Vi så film på samfunnshuset, så 'Ni liv'! krigen var fortsatt med. Ellers hang vi på kafeen med juke box, og hørte Luxemburg om

natta. En gutt fra Drammen introduserte Billie Holiday, hun ble viktigere enn rock 'n roll.

Det ble lite lekser og karakterene gikk ned, men jeg maste meg til en plass på gymnaset.

Fra småsted til småby med lokal jazzklubb. Utvidende og utfordrende. Gutter var i fokus! I helgene dro vi til fjells eller ned til storbyen. Filmen 'Line', var noe av det beste vi så. Skolelivet var greit, men ikke mye lekselesing her heller.. Jeg var kritisk til foreldregenerasjonen og skrev sinte stiler om hvilken verden de overlot oss. Meldte meg ut av Statskirken. Rabalder! Leste Nietzsche, men ble ikke klokere. Siste året var en stor fest! Revy hele høsten, om Cubakrisen dirret, og verdens lengste russetid om våren!

Leste Salinger og fant en sjelevenn, han introduserte også litteratur, som Sappho.

Jobbet med barn på Geilomo, det ble avgjørende. Gikk så på tegnelinja i Oslo og var ofte, veldig ofte, på Club 7 i Drammensveien! De rev gamle Vika, mens Nils Aas hadde en flott jernskulptur på Høstutstillingen, og jeg, jeg sluttet å kjøpe Outspan appelsiner.

Dro så til England for å utdanne meg, det ble helsefag. Det var fortsatt de glade sekstiåra, Top of the pops, Mary Quant og filmer som satte spor. Leste mye skjønnlitteratur, flere sinte unge menn, men og store jafs av klassikere. Det ble mer studering nå, det å bli noe innebar å vite og kunne. Det var alvor. Hver påske dro vi ned og bodde på ungdomsherberget i Cassis, jeg møtte ungdommer fra hele Europa, bare moro! Men, siste påsken ble studenten Rudi Dutsche skutt, skakende, og så brøt det løs i Paris.

Kom hjem til psykiatrien, Dikemark, et lukket samfunn, men ville ikke ha vært denne læretiden foruten. Studerte videre, var så vant til å gå på skole, og leste flere fag. Jan Myrdals En illojal europeers bekjennelser førte til studiesirkler! Fikk kjærest, så franske filmer og ble samboer. Det kan anmeldes! Sa naboen over gangen, det var ingen tom trussel...

Fortsatte i barnepsykiatrien, det var jo barn jeg ville arbeide med, grunnen til at jeg utdannet meg. Lærte mye av ungene, de bar familiens utfordringer. Ville det beste og gjorde undersøkelser for å forbedre praksis. Jobbet i fagforeningen, sto på stand og gikk i tog. Demonstrasjonene var hyppige, Tsjekkoslovakia, Chile, Vietnamkrigen stadig vekkt, 8 mars og 1 mai, og Palestina, a never ending story. Leste Friedan, Pierce og Lessing! Og, A room of one's own! Og, hørte på jentene som nå entret scenen!

Jeg ble mor. Det var det viktigste og det beste! Hadde forsøkt lenge, det var et lite under!

Samtidig søkte jeg akademia; undervisning og etter hvert forskning. Mente jeg kunne gjøre en forskjell! Det ble mange, mange år. Med fagutvikling og nettverksarbeid med mange reiser. Vanvittig flotte studenter! Ikke alltid så vanvittig flott lærerværelse. Men, vi kavet oss gjennom ulike fagsyn og jobbet med omorganiseringer, vi fikk mindre og mindre påvirkning oppover. I dag heter det OsloMet. Krav om tellekanter fikk ulike konsekvenser. For meg ble det flere universitetsgrader. Det åpnet for mange muligheter.

Spør jeg arbeidstakeren, var arbeidet utfordrende og lærerikt.

Gikk ut av arbeidslivet da jeg ble bestemor. Bestemor til verdens fineste bestebarn, Ellinor! Å bli bestemor har jo ikke noe med akademia å gjøre, men måten jeg ser og fryder meg over egenviljen og utfoldelsen, er jo påvirket av mine kunnskaper om barn og samfunn. Hver dag er nå en gave. Jeg kan leke med Ellinor, være virksom i familien og sammen med venner, studere stjernene, arbeide for borgerlønn.. og jeg kan skrive. Her kommer påvirkningen fra akademia sterkere inn. Jeg ønsker fortsatt å skrive fagartikler, men helst morsommere enn tellekantartiklene. Det er en utfordring. Har derfor hatt stor glede og nytte av seniorennes skrivekurs, selv om kurset gir mindre rom for denne typen skriving. Men for meg er det ikke noen motsetning mellom å skrive litterært og akademisk. Lévi-Strauss' *Tristes Tropiques* omtales som verdens vakreste fagbok, hvor 'he is pursuing his professional studies but he is also creating literature'. Jeg vil også skrive slik, om det er et stykke frem. Fagtidsskrift har i dag sagt at de gjerne vil ha mine artikler. Det er frydefullt! Veldig! Ja, Tordis Fosse, det er mye å fryde seg over..

Om skrøpeligere og ikke så sterk lenger, er ikke alderdommen nødvendigvis en nedadgående linje. Den kan gå oppover; tiden utvides gjennom å reise og oppleve nye steder og andre folk, og gjennom å la seg utfordre og lære noe nytt, gjerne noe vanskelig. Det gjør meg glad. Jeg gjør helst frydefulle virksomheter nå. Som å sitte under stjernene og høre Aida i Verona, fantastisk! Som å reise jorda rundt, helt rundt, og oppleve masse.

Få flere erfaringer og ny kunnskap. Akademia ga meg kunnskap om kropp og samfunn, filosofi og gleden av å lære, være i bevegelse, ikke stivne.. det gir meg en god etterpåtlværelse. Jeg leser mye, skjønnlitteratur og fagprosa; om hjernen, tarmen og søvnen. Men det mest frydefulle er når jeg får ting til selv og får anerkjennelse for det!

Ja. Jeg leker og grubler som da jeg var liten og jeg har tid å ta av, med muligheter til å gjøre det jeg ønsker. Jeg er like sinna som da jeg var ung, Det er mye å være bekymret for, enn si redd for.. men samhold og gleden over å gå i tog; protestere i flokk, er og frydefull! Forskjellen er kanskje at jeg nå vet mer, og at jeg kan gjøre mer som jeg vil, også en økonomisk konsekvens av akademia. Med en liten familie hvor døtrene mine og Ellinor har stor plass og med mange venner, lever jeg et virksomt og frydefullt liv, under stjernene, med drømmer om faglig, morsom og vakker skriving.

Kari Opsahl, født 1943 i Elverum. Utdannet ergoterapeut og sosialantropolog. Har arbeidet 10 år innen psykiatri, hovedsakelig barnepsykiatri og 34 år på ergoterapeututdanningen, HiOA, som lektor, studieleder, FoU/prosjekt ansvarlig og internasjonal kontakt.

Kirsten Halse

Praksisfeltets betydning i utdanningen av sykepleiere - egne erfaringer

I dette essayet vil betydningen av den kliniske delen av sykepleieutdanningen og mine erfaringer knyttet til den, være i fokus. Begrunnelsen for valg av tema, er min store interesse for studenters læring i praksis. Som pensjonist vil jeg trekke erfaringer fra en lang sykepleierkarriere med i refleksjonen over praksisopplæringens betydning. Mine erfaringer har jeg fra flere hold. Først som elev selv i sekstiårene, deretter som veileder for studenter mens jeg selv jobbet som sykepleier. Det er allikevel ikke fra disse periodene jeg har den største erfaring med studentenes læring i praksis. Det aller meste av min erfaring har jeg fått gjennom de mange årene jeg har vært ansatt som høgskolelektor ved sykepleieutdanningen, noe som startet i syttiårene.

Et sentralt spørsmål dukker opp nå som jeg er blitt pensjonist: hvorfor står den praktiske opplæringen så sentralt i min forestilling om en god sykepleierutdanning? Det tror jeg blant annet skyldes at den gangen jeg tok utdanning som sykepleier, ble dette oppfattet som et praktisk yrke, og ikke som et akademisk fag. I dag tenker man annerledes. Tidligere bestod den største delen av utdanningen av å være i praksis. Man jobbet sammen med personalet, og lærte underveis gjennom erfaring, veiledning og tilbakemeldinger fra sykepleierne. Det å måtte delta i alle arbeidsoppgaver, var det som ga grunnlaget for læringen og utviklingen vi gjennomgikk. Som høgskolelektor har jeg utallige ganger hørt fra studenter at det er i praksis de virkelig lærer. For meg er det derfor tydelig at det er i praksisdelen av sykepleieutdanningen at kunnskap blir forankret best.

Betydningen av praksis i min elevtid

Pasientsituasjonene jeg opplevde som elev på sekstitallet betød mye for min læring. Jeg husker vi var meget fokusert på selve pasienten, det han viste av symptomer og det han trengte hjelp og støtte til. Som elever den gangen, befant vi oss mest blant pasientene og lite på vaktrommet. Vi brukte ikke verdiladede ord når vi i praksissituasjoner eller «klinikker» snakket om pasientens og hans situasjon, og vi hadde - så vidt jeg husker - lite formell opplæring om etikk og etisk teori. Allikevel har jeg alltid sittet igjen med en opplevelse av at vi hadde fokus på pasientenes behov, og at det ble gjort en innsats for å ivareta disse.

I dag er fokus på etisk bevissthet tydelig på dagsorden i helsevesenet. Ble vi som elever gjort etisk bevisste slik studenter blir i dag? Jeg tror ikke at jeg kan si at vi gjorde det. Allikevel opplever jeg at også helsepersonell på sekstitallet var opptatt av å gjøre det beste for pasienten. I det ligger det også mye bevisst eller kanskje mer ubevisst forståelse for pasienten. Jeg minnes også situasjoner som jeg i dag vil si ikke var fundert på etisk refleksjon, og hvor omsorgen heller ikke var fremtredende. En

situasjon fra min praksisperiode på barselavdeling var negativ, men har allikevel påvirket meg positivt: En pasient ønsket sterkt å få reise hjem tidligere enn det som var vanlig. Pasienten mente hun hadde all den hjelpen hun trengte hjemme. Overlegen på avdelingen var kontant avvisende, og gikk fra pasientens seng ved visitten. Pasienten ble meget fortvilet, og episoden fremstår for meg som et sterkt overtramp fra avdelingens side. Særlig ille opplevdes det at alle vi som var med på visitten, bare forlot pasienten og gikk videre til neste pasient. Denne og lignende opplevelser som elev, har bidratt til at jeg senere i yrkeslivet ble opptatt av pasienters rett til være delaktig i egen behandling. I dag er medbestemmelse heldigvis en selvfølgelighet.

En stor fordel med å ta en utdanning i en tid med hovedvekt på praksis, var at vi fikk direkte erfaring fra ulike avdelinger på sykehus, samt fra hjemmesykepleien. Det gav mange sterke opplevelser for en ung sykepleierelev. Flere av disse erfaringene sitter igjen også nå. Siden en stor del av dagens sykepleieutdanning foregår i en teoretisk kontekst, blir mulighetene for slike varierte erfaringer færre.

Generelt var helsevesenet i min elevtid mer autoritært oppbygget enn i dag. Dette medførte blant annet at vi nok hadde respekt, men delvis også frykt for de overordnede. Avdelingssykepleieren, og ikke minst oversykepleieren, var personer som påvirket oss sterkt. En avdelingssykepleier som jeg så meget opp til, lærte meg mye om hvordan bli en god omsorgsperson. Hennes væremåte, både overfor pasienter, personalet og oss elever, medførte at jeg ønsket å bli som henne. Hun betød mye for min utvikling og bevissthet om sykepleierrollen. En annen avdelingssykepleier var meget snar til å gi høylytt respons til oss elever så alle rundt hørte det. Det ble gjort på en negativ måte, noe som medførte at vi var redd for henne. Denne tilbakemeldingsformen tror jeg ikke bidro til mer læring, men heller til nervøsitet, og at vi gjorde flere feil når hun var i nærheten.

Erfaringer som sykepleier med veiledning av studenter

Siden jeg har opplevd praksisfeltet som et sted som har bidratt til mye læring for egen del, har det alltid vært viktig for meg å hjelpe studentene til økt læring ved å reflektere sammen med dem. Verken som elev eller som ung sykepleier, kan jeg minnes at ordet veiledning ble brukt. I dag er ordet veiledning sentralt i utdanningen, men vi sykepleierne la også den gangen vekt på å samtale med studentene om de ulike situasjonene vi opplevde sammen. Jeg mente, da som nå, at det var viktig for studentene å få satt ord på opplevelsene som de hadde i sin praksis. Refleksjon er sentralt i forankring av kunnskap.

Alle sykepleierne på en avdeling deltok i veiledningen. Man tok seg av de elever som var på samme vakt som en selv. Jeg har ingen dårlige erfaringer med det, men jeg husker heller ikke at jeg oppfattet veiledningen som noe sentralt i mitt arbeid som sykepleier. Hverdagen bestod i at studentene var med i det daglige arbeidet, og at vi veiledet dem i aktuelle situasjoner. I de årene jeg var sykepleier var veiledning i form av at en sykepleier hadde ansvar for en student «kontaktsykepleiermodellen» ikke aktuell. Mine erfaringer som utøvende sykepleier, var derfor mest i form av å dele

veiledningen med kollegaer. Jeg fikk aldri oppleve på egen hånd hva det vil si å være den ene sykepleieren studenten skal forholde seg til. Dette hadde vært en interessant erfaring som jeg gjerne skulle hatt med meg.

Jeg er helt sikker på at veiledning fra en sykepleier til en student er en organisering som fungerer meget godt når alle praktiske forhold ligger til rette for det. Det har jeg opplevd mange ganger i årene som høgskolelektor. Mine erfaringer tilsier allikevel at dette gode forholdet ikke alltid er så lett å få til. Det skyldes blant annet av at de fleste sykepleiere har ulike vakter, kan ha syke barn og må være hjemme, eller de har kanskje ferie i studentens praksisperiode. I løpet av en åtte til ti ukers praksisperiode kan det derfor bli mange dager hvor studenten og kontaktsykepleieren ikke møtes. Slike situasjoner fører gjerne til frustrasjoner både for student og sykepleier.

Erfaringer som høgskolelektor med veiledning av studenter

Som nevnt tidligere har jeg fra syttiårene vært ansatt i sykepleierutdanningen i det meste av min yrkeskarriere. Som høgskolelektor har jeg hatt mange interessante oppgaver knyttet til alle delene av utdanningen. Det jeg har satt størst pris på, er å ha hatt ansvar for studenter mens de var i praksis. Foruten å veilede studenter, krever denne funksjonen også at man skal bidra til gode læringssituasjoner. Det har jeg hatt stor interesse av å få til, men jeg har også opplevd utfordringer knyttet til det.

Sykepleierutdanningens måte å veilede på, har forandret seg mye gjennom årene. De første årene var vi som lærere også delaktige i situasjonen hvor pasienten fikk direkte pleie. Det opplevde jeg som verdifullt, fordi veiledningen kunne ta direkte utgangspunkt i det som skjedde i pleiesituasjonen. Etter hvert forandret utdanningen seg, og det var ikke lengere mulighet for at vi som høgskolelektorer kunne delta i direkte pasientsituasjoner. Veiledningen vi da bidro med, måtte ta utgangspunkt i det studenten selv tok opp fra en pasientsituasjon. Temaer som studenten selv ikke tok opp, men som også kunne være relevante, ble dermed ikke behandlet. Det har jeg av og til opplevd som en svakhet ved dagens utdanning.

Et eksempel fra den tiden vi høgskolelektorer fulgte studenter i praksissituasjoner beskrives her: Studenten var i tredje studieår, og jeg var sammen med henne i en stellesituasjon. Pasienten var en eldre dame som ga verbalt og nonverbalt uttrykk for at hun var ganske sliten. Midt i stellet sa pasienten at hun nesten ikke orket å leve mer. For meg var det et ganske sterkt uttrykk for at hun ikke hadde det bra. En erfaren sykepleier ville ha reagert på et slikt utsagn, og dreid samtalen i retning av hvordan pasienten egentlig hadde det. Studenten, derimot, reagerte ikke på utsagnet, og vi avsluttet stellet uten å gi pasienten mulighet til å få snakket mer om sin situasjon. Like etterpå hadde vi en felles veiledningssamtale sammen med en annen student, hvor de tok opp forhold de ønsket å snakke om. Studenten fra stellesituasjonen nevnte ikke at pasienten hadde gitt uttrykk for at hun nesten ikke orket å leve mer, og som veileder fokuserte jeg derfor på dette. Det viste seg at studenten hadde følt på at hun burde ha fulgt opp det pasienten sa, og gitt henne mulighet for å snakke mer. Samtidig var hun usikker på hvordan hun skulle gjøre

dette, noe som er forståelig når man er en ung student. De to studentene og jeg fikk en god samtale om temaet, og begge ga uttrykk for at de nå følte seg bedre rustet til neste gang en lignende situasjon skulle oppstå. For meg illustrerer dette eksemplet at veiledning i situasjonen eller rett etterpå, er av stor betydning for læring.

Helsevesenet og sykepleieutdanningen har forandret seg mye i mine yrkesår. Det har naturligvis også medført endringer i praksisveiledningen. I samarbeid med sykepleierpersonalet på de kliniske praksisstedene, har vi høgskolelektorer gradvis blitt «tvunget» til å justere og forandre organiseringen og måten vi har veiledet på etter hvert som behovene og forutsetningene har endret seg. Jeg har selv de siste 15-20 årene av mitt yrkesliv vært aktiv i en modell for gjennomføring av veiledningen kalt «Studenttett post». Denne modellen innebærer at det er mange studenter på samme post som mottar veiledning samtidig. I organiseringen rundt dette - som jeg kjenner mye til - har man organisert veiledningen slik at tre til fire sykepleiere har felles ansvar for tre studenter. På den måten skal det alltid være en eller flere sykepleiere tilstede som kjenner studenten, noe jeg har erfart er positivt. Jeg har jobbet sammen med sykepleiere i en slik organisering i mange år, og både sykepleiere og studenter har gitt gode tilbakemeldinger på denne læringsmodellen. Sammen med sykepleiere har jeg gjennomført flere forskningsprosjekter knyttet til denne organiseringen, og resultatene har gitt meg stor tro på at dette er en organiseringen som læringsmessig har mange gode sider ved seg. Studentene har fremhevet det som positivt å være mange samme på en post, og dermed ha mulighet for å bidra i hverandres læringsprosess. Dette kan illustreres ved et utsagn som fremkom i en evalueringsstudie vi gjennomførte: *«Jeg har samarbeidet mye med medstudenter. Vi forteller hverandre ting som den andre ikke vet og slik lærer vi av hverandre.»* Det må nevnes her at samarbeidet studentene imellom, og den læring som finner sted gjennom det, kommer i tillegg til den veiledning de får fra sykepleierne og høgskolens veileder. Hvem som har størst betydning er sannsynligvis sykepleierne, men slik jeg har opplevd det er det ikke relevant å skille mellom gruppene Studentene lærer noe fra det sykepleiefaglige personalet, noe fra personalet i det tverrfaglige teamet, noe fra høgskolens veileder og noe fra medstudenter. Det er den samlende kontakten som betyr noe. Alle er medansvarlige og deltakere i den andres læring.

Som høyskolelektor med overordnet ansvar for veiledningen, har jeg funnet studenttett post-modellen positiv også for meg. Det å være knyttet til kun en eller to sykehusposter, medførte at jeg ble godt kjent med alle sykepleierne og annet personale, hvilket har bidratt til et fruktbart samarbeid. Dette å kjenne hverandre har vært verdifullt når vi har planlagt og gjennomført veiledningen. Fra tidligere har jeg opplevd at utdanningsstedet og praksisfeltet har stått litt langt fra hverandre, men denne avstanden har minket ved å være tilknyttet få poster. Det å ha mulighet for et godt samarbeid over tid, har bidratt til at jeg og personalet sammen har kunnet videreutvikle læringsopplegget. Slik har vi skapt en god allianse samt et godt læringsmiljø. Imidlertid er jo heller ikke denne organiseringen problemfri. Generelt er det en stor utfordring knyttet til den kliniske delen av utdanning, at studenter skal ha veiledning i et system hvor andre skal utføre egen jobb. Sykepleierens fokus må være

på pasienten først og fremst, og det å måtte yte sykepleie og veiledning på samme tid, vil alltid være krevende.

Erfaringer med hvordan studenter opplever sin utdanning

Hvordan opplever så studentene, som har en hel annen utdanning enn jeg selv, betydningen av klinisk praksis? Min erfaring er at sykepleierstudenter gleder seg til praksisperiodene, og at de opplever dem lærerike. Det har vært min gjennomgående opplevelse under hele min yrkeskarriere, uavhengig av forholdet mellom teoretisk undervisning og praksisstudier. Sykepleierutdanningen har i mange år hatt en deling med 50% teoretisk undervisning og 50% praksisstudier. At praksisstudier er 50 % betyr ikke at studentene er i direkte pasientnære situasjoner hele denne tiden. En del tid anvendes til praksisforberedende kurs, som øving på dukker eller med hverandre. Her gjennomgår studentene f.eks. mange prosedyrer som de skal trene videre på under de kliniske studiene. Lignende opplegg hadde jeg også i min elevtid, og det oppfattet jeg som en god forberedelse til videre læring. Det ga trygghet for både meg og ikke minst pasienten når man skulle utføre prosedyren første gang på en pasient.

Allikevel er læringen veldig annerledes når den finner sted i konkrete pasient-situasjoner. Her blir læringen mye sterkere, og min erfaring er at læring i konkrete situasjoner kan bidra til refleksjon i betydelig større grad. En konkret situasjon hvor studenten skal øve på å sette en venflon, kan bidra til refleksjon over mer enn selve prosedyren i etterkant: hvordan hun mestret det, hvordan hun kommuniserte med pasienten, og hvordan pasienten opplevde det. Læringen knyttes her både til den enkelte prosedyren og til helheten rundt, noe som er vanskelig å få til på en øvelsespost. Så til tross for at det er meget bra med forberedelse i en mer oversiktlig situasjon, er læringen i kliniske situasjoner det viktigste. Dette er for meg ett av de viktigste argumentene for at en stor del av utdanningen bør finne sted i klinisk praksis. Gjennom mine mange år som både sykepleier og høgskolelektor er min opplevelse at de fleste studenter også mener det. Læringen skjer naturligvis ikke bare ved å være i praksis. Veiledernes rolle er meget viktig. De bidrar til studentens læring ved å stille reflekterende spørsmål, og må være villige til å samtale med studenten med utgangspunkt i hennes erfaringer.

Sykepleierens veilederansvar

Alle sykepleierne på en avdeling med sykepleiestudenter, bør være bevisst på sin rolle som formelle og uformelle veiledere. Jeg har mange ganger i løpet av min karriere hørt fra sykepleierne at det er lite tid til veiledning av studentene. Jeg har alltid stilt meg undrende til det, fordi jeg mener at det ikke tar så mye tid når slike samtaler tas i forbindelser med de konkrete situasjonene. Tidsaspektet er selvsagt relevant i et helsevesen, hvor arbeidspresset er stort. Allikevel er min erfaring at problematikken knyttet til tidsaspektet også kan dekke over noe annet. Dette kan være at sykepleierne i praksis ikke opplever seg som gode nok på veiledning, føler de har manglende teoretiske kunnskap, eller at de har problemer med å sette ord på egne erfaringer. Gjennom årene som høgskolelektor har jeg hatt mye kontakt med

sykepleiere, og jeg mener bestemt at alle har noe å bidra med i veiledningen av studentene. Mange trenger imidlertid å bli styrket i troen på egen kunnskap og erfaring. Når sykepleieren tør å gå inn i rollen som veileder, vil hun som regel oppdage at det ligger mye læring i det både for egen og studentens del, og at det er inspirerende for alle å lære gjennom diskusjon og refleksjon.

Betydningen av teori i sykepleierutdanningen

Hvilken betydning har så teori for en god utdanning? Jeg, med utdanning fra 60-årene, hadde betydelig mindre grad av teoretisk skolering enn studenter har i dag. Det var ikke noe vi opplevde problematisk, siden det var slik det var. Gjennom videreutdanninger og i rollen som høyskolelektor, har jeg etterhvert tilegnet meg mye teoretisk kunnskap. Denne kunnskapen har hjulpet meg til tydeligere å se ulike problemområder av både fysisk og psykisk art hos pasienter. I dag tenker jeg derfor at økt teoretisk kunnskap er av stor verdi når studentene er i praksis. Dette er en betydelig forbedring i forhold til min utdanning. Teoretisk kunnskap er viktig for å kunne sette ord på det som oppleves. Læring fremmes best, tror jeg, når studentenes refleksjon tar utgangspunkt i kliniske situasjoner som så knyttes til teori. Det er viktig at studentene stimuleres til å begrunne egne handlinger og synspunkter ut fra kunnskap, og ikke bare hva de selv synes. Det er mindre faglig utvikling i sistnevnte. Men for at dette skal fungere bra, er det nødvendig at både sykepleiere og høyskolelektorer deltar aktivt i veiledningen. Sykepleier må derfor støttes i sin veiledningsrolle, og høyskolelektoren må være aktivt deltakende på de kliniske postene. Læring forankres best i situasjoner med pasientnær kontakt. Det er derfor trist hvis sykepleierne opplever at de har for liten tid, og også veldig trist at de som har mye teoretisk kunnskap - som høyskolelektorene har - i mindre grad deltar i veiledningen i praksis. Det er en utvikling som kan hindre at praksisperioden ikke blir så lærerik for studenten som den burde være.

Avslutning

Fra jeg startet min utdanning og gjennom hele mitt yrkesliv, har læring i praksis stått for meg som en særdeles viktig del av sykepleierutdanningen. I dette essayet har jeg trukket fram noen tanker, basert på egne erfaringer. Selv etter så mange års erfaringer fra både praksis og fra lærervirksomhet, står den praktiske læringen fortsatt for meg som en vesentlig del av utdanningen. Den direkte læringen i praksissituasjoner er blitt mindre siden min utdanning på 60-tallet, men når erfaring fra praksis knyttes nært til teori, får man det beste ut av to viktige deler av utdanningen. Jeg håper at fokuset på læring i praksis består, selv om sykepleierutdanningen mange steder nå blir universitetsutdanninger. Jeg håper med andre ord at man også innenfor slike rammer kan se verdien av at mye av læringen i sykepleierutdanningen bør foregå der hvor pasienten er.

Kirsten Halse, født 1945 i Danmark, har sin sykepleierutdannelse fra Danmark, men har fra 1969 arbeidet og tatt ytterligere utdanning i Norge. Har hovedfag i sykepleievitenskap fra Universitet i Oslo, er utdannet helsesøster og har videreutdanning i eldreomsorg. Hun har erfaring som sykepleier fra medisinsk avdeling, sykehjem og hjemmebasert tjeneste. Hun har mange års erfaring som lektor/førstelektor ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun har gjennomført førstelektorprogrammet ved Høgskolen i Oslo og Akershus, der temaet var utvikling av studenttett post. Hun har mye erfaring med praksisveiledning av studenter i eldreomsorgspraksis (sykehjem) og medisinsk praksis i spesialist helsetjenesten.

Ingebjørg Strand

Reddet av pasientens struttende og fyldige bryster

Gløtt inn i en praksissituasjon i sykepleiefaget

Kontaktsykepleier hadde fordelt dagens arbeid. Selv skulle hun ha hovedansvaret for pasientene på seksseingsrommet der studenten og jeg som lærer også skulle være. Vi fikk delansvaret for pasienten lengst til høyre i rommet.

Studenten, en ung mann, startet med å stelle pasienten som var blitt innlagt kvelden før, og var blitt innlagt på grunn av alvorlige pusteproblemer. Morgenstellet ble gjennomført, men ikke helt tilfredsstillende i forhold til hva som tjente pasienten. Jeg undret meg blant annet over hans usikkerhet, klossete bevegelser og den synlige, men svake skjelvingen på hendene. Studenten fikk rett og slett ikke tilfredsstillende flyt i stellet. Kunne det skyldes at lærer var tilstede, hadde han mistet interessen for faget, var han for dårlig forberedt, eller var han alkohol- eller ruspåvirket? Dette funderte jeg over, i tillegg til hvordan jeg som lærer skulle veilede studenten i etterkant, når praksis skulle knyttes til pensumlitteraturen og skolens krav til god sykepleie.

Etter morgenstellet foreslo studenten at pasienten burde få skiftet bandasjen på den perifere venekanylen. Hans begrunnelse var at fikseringsplasteret og kompressen var tilsølt av blod og væske, og derfor uhygienisk. En faglig vurdering som lærer sluttet seg til. Atmosfæren på rommet var god. Pasienten, en kvinne i 40 årene, var samarbeidsvillig og munter.

Skifte av perifer venekanyle

Studenten hadde gjort seg klar for prosedyren og funnet fram det nødvendige utstyret. Det var ingen vanskelig prosedyre, men den forutsatte nødvendig kunnskap om å roe pasienten, hygiene, finmotorikk, presisjon og nøyaktighet. Pasienten hadde heldigvis ikke hørbare pusteproblemer denne morgenen. Dette til tross, måtte det skaffes tilgang til en vene, slik at de forordnede medikamentene kunne bli gitt. Pasienten hadde tynn hud, og spor etter flere forsøk på innleggelser av kanylen dagen før. Sykepleieren - som skulle legge inn en ny venekanyle – måtte være dyktig og netthendt, det vil si "ha det i fingrene".

Da studenten skulle rense huden rundt den innlagte kanylen, falt denne ut. Min bekymring over studentens praktiske ferdigheter økte. Studenten så på meg, og jeg så videre bort på kontaktsykepleier, før jeg som lærer spurte om hun kunne ringe til anestesivdelingen for assistanse. Kontaktsykepleier sendte spørsmålet tilbake til meg med et nytt spørsmål: "Ingebjørg, hvordan er din treffsikkerhet?" Hun visste at jeg var flink i praksis, hadde anestesiuutdanning og flere års erfaring fra akuttmedisin og – kirurgi. Jeg var dum og eller uklok nok til å svare, 95%. Rask respons fra

kontaktsykepleier: "Da gjør du det selv". Det var lenge siden jeg hadde vært i praksis, men hvorfor ikke prøve? Svaret mitt ble derfor "Ja vel". Tenkte at dette kunne bli en fin veiledningssituasjon og en måte å bli bedre kjent med studentens ferdigheter på. Jeg forklarte både pasienten og studenten at nå måtte vi sammen bruke tid på forberedelsene.

En god veilednings- og lærings situasjon

Pasienten lå i sengen, på ryggen med hodet hevet, vendt mot høyre arm. Studenten sto på venstre side av henne. Selv satt jeg på en stol på motsatt side. Pasienten tok situasjonen fint, og opplyste at hun i mange år hadde erfart at det var hennes blodårer som var vanskelige. De var tynne, og trakk seg lett sammen hver gang hun ble innlagt på sykehus. Jeg var derfor ikke den første som kunne komme til å streve, mente pasienten.

Det var satt opp et skjermbrett rundt pasientens seng. På den måten var vi for oss selv, til tross for at vi var på et seksensrom. Studenten hadde klargjort utstyret og funnet fram plaster og kompress. Vi snakket om hvor viktig det var å lokalisere en egnet åre, ha utstyret for hånden, sitte avslappa, ha godt lys og tenke med hendene. Vi snakket om verdien av å forholde seg hygienisk til innstikksområdet, bruke hansker, føre kanylen rolig, nennsomt, men bestemt inn.

Besvimelsen

Min vurdering var at det var best å stikke rett på den valgte blodåren. Jeg fikk raskt blodsvar, noe som bekreftet at kanylen lå korrekt. Deretter var det bare å oppheve stasen, fjerne mandrengen, skru på korken, skylle gjennom og fikserer kanylen. Slik ble det ikke, for da blodsvaret viste seg, besvimte studenten. Han falt inn mot pasientens overkropp og hodet kilte seg fast mellom hennes fyldige bryster. Heldigvis ble studenten stående på beina. Et lykketreff, for det kunne ha gått galt dersom han hadde falt bakover. Jeg spurte pasienten der hun lå med studenten over seg: "Hører også du at han puster?" "Ja", svarte hun. Det viktigste nå var å sikre kanylen som lå korrekt inne i blodåren. Pasienten hadde ikke lyst til å bli stukket ytterligere. Studenten kom til seg selv etter noen sekunder. Alt gikk stille for seg, ingen dramatik. Best av alt var at ingen av de øvrige pasientene hadde merket noe av det som hadde skjedd bak skjermbrettet

Humoren i situasjonen hjalp oss gjennom refleksjonene etterpå. Vi var alle enige om at studenten ubevisst hadde holdt pusten for lenge, særlig i den siste situasjonen, og at dette sammenholdt med sterk konsentrasjon og mange inntrykk – hadde resultert i besvimelsen.

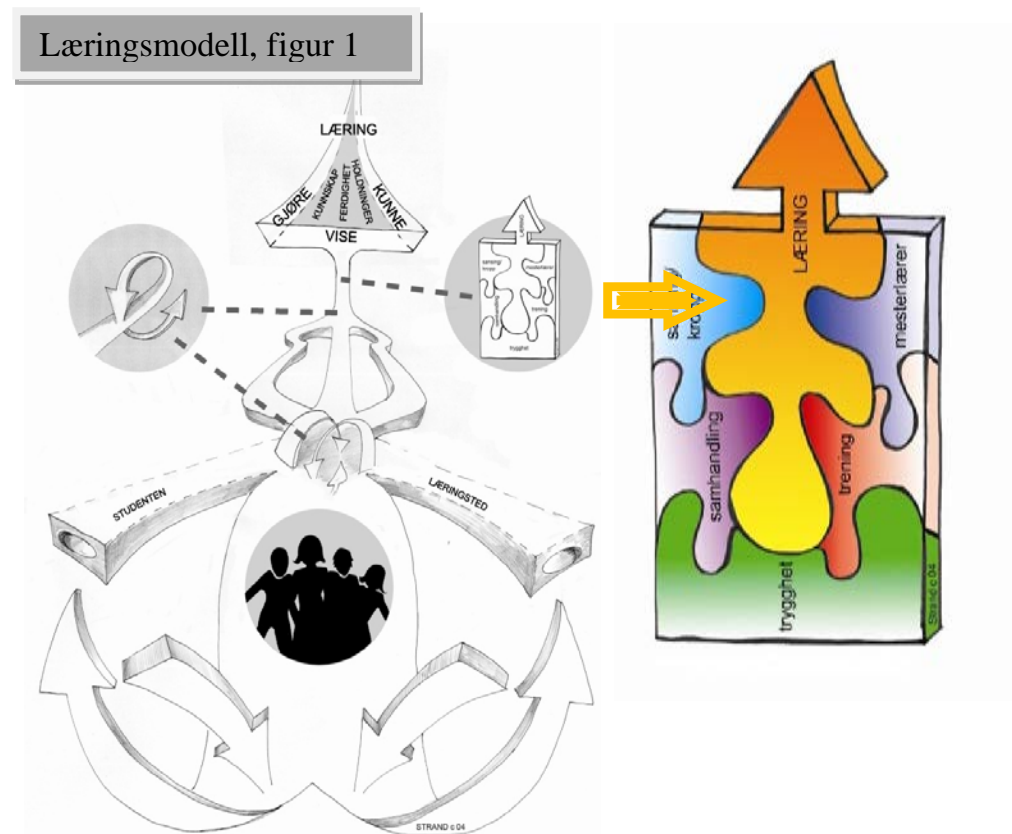
Ettertanker

Som førstelektor har jeg over år forsket på tema læring. Da jeg begynte på skrivekurset ved Høgskolens (nå OsloMet) kompetansesenter for seniorer, ble den beskrevne historien og min læringsmodell - utviklet i 2004, se figur 1 - igjen aktuell.

Modellens "pusle-spill-del", figur 2, ble forbedret i 2009. Tankene mine kretset rundt spørsmålene: Kunne min rolle og mine handlinger fra den gangen sees i et nytt lys, og kunne eventuelt mine nye tanker være nyttige for andre enn meg? Mitt svar til meg selv var "ja", ut fra det faktum at ens kompetanse hele tiden må forbedres, og det er viktig å stille nye spørsmål til hvordan en lærer.

Ut fra praksishistorien var det to områder som jeg i ettertid syntes jeg kunne hatt større bevissthet på: Betydningen av trygghet, og omgivelsenes betydning i de ulike praktiske veiledningsprosessene. Fant fram til læringsmodellen som ble utarbeidet på grunnlag av datainnsamlingen fra prosjektene hva og hvordan studentene selv mente de lærte på skolens øvingsavdeling, senere kalt simulerings- og ferdighetsavdelingen i 2000 (Strand), samt artikkelen fra 2009 (Strand, Nåden & Slettebø).

Som pensjonist innser jeg at jeg som lærer kunne ha forholdt meg annerledes i den beskrevne historien. Dette ønsker jeg å reflektere over ut fra læringsmodellen nedenfor.

Modellen viser generelt sett at læringen er en kompleks, ikke - lineær prosess med mange og ulike læringsfaktorer. Læringen begynner som oftest med et møte; det er tydeliggjort nederst i modellen. Møtet kan være forårsaket av en situasjon, et tema og eller en problemstilling.

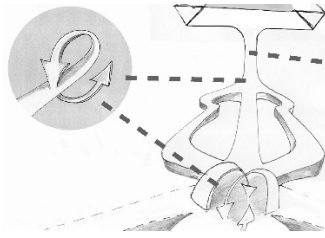
Møtets betydning

Læringsmiljø og tilrettelegging

Studenten hadde praksis ved en medisinsk avdeling, som historien beskriver. Jeg vet, at det ikke alltid er lett å være student i praksis sammen med en lærer. Studenter kan grue seg, være urolige og så videre. Som lærer burde jeg ha forklart bedre overfor studenten at i en slik avdeling er det ofte pasienter med mer sammensatte diagnoser enn det studenten tidligere hadde erfart. Studenten hadde hatt en ukes innføring før den kliniske praksisperioden, kanskje var min tiltro til den teoretiske praksis forberedende uken var for stor med tanke på læringsutbyttet? Sykehuspraksisen satte store krav ikke bare tankemessige, men også følelsesmessige, kroppslige og/eller ulike sosiale utfordringer. Studenten skulle beherske de grunnleggende ferdighetene knyttet til et morgenstell, men nye omgivelser krevde økt oppmerksomhet fra studenten, og kunne lett bli en ny og annerledes stressfaktor i hans møte med læringsutfordringene. Læringsstedet gav mange inntrykk og forstyrrende påvirkninger. Pasienten hadde ved innleggelse dagen før hatt alvorlige pusteproblemer. Bare tanken på å skulle gi morgenstell til en slik pasient kunne gjøre studenten urolig. Eller sette i gang nye tanker og følelser om hvordan stelle pasienten med mer, nå skulle det generelle omsettes til det individuelle.

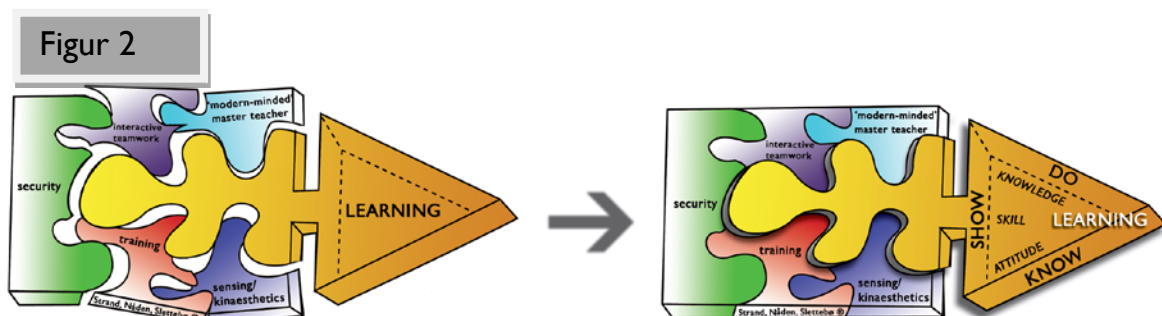
I ettertid ser jeg at jeg kunne stilt noen enkle spørsmål til studenten, brukt litt mer tid - etter rapporten om pasientens tilstand. Jeg hadde jo iaktatt og undret meg over hans usikkerhet, klossete bevegelser og den synlige, men svake skjelvingen på hendene. Hadde jeg tenkt at denne uroen kom av nervøsitet og eller en usikkerhet i situasjonen, ha satt meg tidligere på sporet, og gitt meg et hint om å roe ned studenten.

I modellen kommer læringstrådene (linjene) 'studenten' og 'læringssted' inn fra hver sin kant, og knyttes raskt sammen. Den venstre læringstråden 'studenten' representerer studentens kapasitet, ressurser. Modellen tydeliggjør også betydningen av den høyre læringstråden, 'læringssted'. De to læringstrådene påvirker hverandre gjensidig, gir responser. Som modellen illustrerer, skjer det et sam- og eller motspill (feedback) når trådene 'studenten' og 'læringssted' kommer i kontakt med hverandre. De to stiplede linjene og den sirkelformede forstørrelsen på venstre side i modellen tydeliggjør de to viktige kontakt- og interaksjonspunktene fram mot mål om ny læring. Se også del-illustrasjonen på neste side.

Pilene i delmodellen ovenfor indikerer at det underveis i læringsprosessene skjer tilbakemeldinger. Positive tilbakemeldinger markeres med en oppadgående krumbøyd linje med pil. Negative tilbakemeldinger tydeliggjøres med en nedadgående buet linje med pil, som vist i figuren. I denne delen av modellen skapes muligheter for stimulering ved positiv feedback, samtidig som negative responser kan gi oppgitthet, konsentrasjons- og eller stressproblematikk. Lærer, altså jeg, sa ikke mye verbalt, men trolig mer nonverbalt. Min væremåte kan ha forsterket studentens uro og stressfølelse i situasjonen, som vist ved den nedadgående buede pilen i modellen.

Etter flere "møter» – kontaktpunkter med samspill og/eller motspill – tydeliggjør modellens sluttdeler seg, se figur 2. Brikkene som illustreres trygghet, samhandling, trening, sansing og samspill, viser viktige komponenter i endringsprosessene symbolisert ved at den gulfargede pilen faller på plass. Den illustrerer sammenhengen mellom det å vite og det å kunne gjøre.

I ettertid ser jeg klarere at trygghet i denne lærings situasjonen ville hatt en stor og grunnleggende betydning. Studenten kommer med sine kunnskaper, evner, personlighet og tidligere erfaringer til sykehusets pulserende liv. Han skulle sette seg inn i en situasjon som trolig satte større krav til ham enn hva lærer den gang var klar over. Den grunnleggende ferdigheten morgenstell var lært og øvd på, men kanskje ikke så godt at studenten mestret ferdigheten under stress og i det pulserende livet også inne på pasientrommet. Ferdigheten skulle også demonstreres i en avdeling som var preget av støy og økt krav til hastighet, og gjøres i forhold til en pasient med en sammensatt sykdomshistorie. Den er, langt mer kompleks enn en på forhånd kan forestille seg: hvordan sitte, hvordan ligge? Pasienten var jo innlagt med alvorlige pusteproblemer. En kompleksitet som med letthet kan sette en andre års student ut av spill, der og da.

Tilstedeværelse av alle personene på sekssengsrommet forårsaket trolig også inntrykk og opplevelser som i sum kan ha forstyrret og påvirket studentens konsentrasjon, og derved hans utøvelse av ferdigheter. Studenten skulle i praksis være problemløser,

ikke bare samhandle med pasient og lærer, men også forholde seg til kontaktsykepleier. Selv om kontaktsykepleier holdt seg i bakgrunnen, var hun en fagperson som studenten måtte ta hensyn til når vurderinger skulle gjøres.

Opplevelsen av ikke å mestre

Som lærer kunne jeg som nevnt ha snakket med studenten, veiledet og forberedt ham i større grad på det faktum at i en aktiv sykehusavdeling vil det være flere stressfremmende faktorer enn fra praksisen i første studieår. Jeg kunne også ha "sett" studenten bedre, det vil si observert at han ble blekere og reagerte annerledes. Hadde det skjedd, ville besvimelsen kanskje ha vært unngått. Jeg kan ikke huske om jeg ba studenten holde pasienten i hendene under prosedyren, for oftest er det et triks som får både studenten og pasienten til å roe seg ned, konsentrere seg om hverandre og slappe bedre av. Vanligvis pleier jeg å gjøre dette, men jeg tør ikke påstå at dette ble gjort denne gangen. Dersom tryggheten i situasjonen hadde vært til stede fra starten av, ville kanskje besvimelsen ha vært forebygget? Spørsmålene kan ikke besvares, bare reflekteres, grunnes over.

Forløsningsen for studenten var at besvimelsen skjedde i et trygt læringsmiljø. Etter oppvåkningen kom roen og tryggheten tilbake, og studenten fikk samlet seg. Det at han gikk i seg selv, var avgjørende og en forutsetning for sluttresultatet.

Som pensjonert lærer er jeg i dag mer bevisst betydningen av kontekst og trygghet i de ulike læresituasjonene. Historien forteller meg at om ikke annet så kan tempoet og alle impulsene som møter en student i en i aktiv sykehusavdeling, stresse en fersk student mer en på forhånd tenker over. I den sammenheng blir det viktig at det settes av tilstrekkelig med tid til forberedelser, og at det gis rom for åpenhet og samtaler når studenter skal lære å utforske grunnleggende praktiske ferdigheter. Samtidig er det viktig å erkjenne at det er både lov og nødvendig å kunne feile for å mestre.

I undersøkelsen fra 2000, uttrykte halvparten av de 224 studentene (fra alle tre årene på bachelornivået) at de blant annet ønsket å komme mer forberedt til ferdighetsundervisningen. Studentene pekte på noen årsaker til at de ikke prioriterte ferdighetslæringen i samme grad som teoristudiene. De formulerte at de ikke var flinke nok til å disponere egen tid, og at de tyngre teoretiske fagene anatomi, patologi, sosiologi, psykologi og farmakologi—i for stor grad tok oppmerksomhet og tid, og at de for sent forstod dette mens de studerte.

Etterord

Bildet ovenfor er hentet fra en reklamekampanje fra 90- tallet. Jeg synes bildet passer inn som en påminning om at det i læringens mange prosesser må satses for å mestre, for i de ulike læringsprosessene er det naturlig med opp- og nedturer. Kunnskap kan være usikker og må utfordres. Det samme gjelder innsikten i hvordan en lærer. Forståelsen for de tingene kan forbedres. Selv mener jeg, at historien også bekrefter at læringsopplevelser utenfor komfortsonen huskes ekstra godt på grunn av de spesielle opplevelsene.

Det er et faktum at vår personlige kompetanse og felleskompetansen må vedlikeholdes, utvikles og ikke minst fornyes. Av den grunn håper jeg først og fremst at lærere, men også studenter, kan ha nytte av å reflektere over den beskrevne historien eller egne historier, og at den eller disse vil stimulere egne tanker rundt temaet hvordan lære.

Å være kompetent fortolker jeg som at en som fagperson klarer å handle innenfor eget fagområde på en veloverveid, systematisk og målrettet måte og ikke minst ta avgjørelser. Som kyndig har en også kompetanseberedskap for det ukjente, og viser kritiske tenkning. Samlet krever dette en fagutøver som stiller ulike spørsmål til temaet læring. En må også øve og øve på de ulike praktiske ferdighetene, slik at en bedre mestrer dem i ulike faglige situasjoner.

Aktuell litteratur

Litteraturlisten nedenfor, kan kanskje oppfattes som selvgod. Det stemmer ikke, grunnen er at jeg her reflekterer over en praksiserfaring i lys av min egen læringsmodell, derfor ser litteraturlisten slik ut. I den brukte litteraturen refereres det til de kildene som ligger til grunn for mine tanker. Læringsmodellen er tuftet på et sosiokulturelt læringssyn, et humanistiske menneskesyn og på innsamling av data om hva og hvordan studentene, gjennom bachelorutdanningen selv mente at de lærte.

Strand, Ingebjørg, Nåden, Dagfinn, Slettebø, Åshild (2009). Students learning in a skills laboratory. *Vård i Norden*. Vol. 29. <http://www.artikel.nu/Public/Main.aspx>

Strand, Ingebjørg, Gulbrandsen, Lise; Slettebø, Åshild; Nåden (2017). Digital recording as a teaching and learning method in the skills laboratory. *Journal of Clinical Nursing*. Vol. 26. doi: [10.1111/jocn.13632](https://doi.org/10.1111/jocn.13632)

Strand, Ingebjørg (2004). Foredrag: Hvordan lærer studenter på en øvingsavdeling? Oslo: Høgskolen i Oslo. (upublisert) Finnes i engelsk og norsk versjon.

Strand, Ingebjørg (2000). Øvingsavdelingen som læringsarena: Hva og hvordan lærer studenter? Porsgrunn: Høgskolen i Telemark, avdeling for helsefag.
<http://ask.bibsys.no/ask/action/show?pid=010924280&kid=biblio>
<http://teora.hit.no/dspace/handle/2282/317>

Ingebjørg Strand, født i 1948, i Ulefoss. Hun har arbeidet mer enn 40 år i helsesektoren innen ulike fagområder, og vært ansatt ved ulike sykehus og høyskoler. Hun har ledererfaring som oversykepleier, tatt videreutdanning i anestesio- og helsesøsterutdanning, praktisert som sykepleielærer, senere førstelektor og som forsker. Etter embetseksamen ved Universitetet i Oslo, UiO, ble hennes interesseområder smertelindring, sykepleieteori, læring, teori og praksis. Disse fagområdene, som omslutter disiplinene sykepleie og pedagogikk, har for henne som underviser, veileder og forsker vært lette å kombinere. Fra 2001 har hun vært ansatt ved HiOA, nå OsloMet – storbyuniversitetet, som førstelektor. Hun har skrevet artikler i ulike fagtidsskrift. Strand ble pensjonist i 2016.